

Kultura komunity neslyšících v České republice (Nástin historie komunity neslyšících do roku 1938)

Romana Mázerová

© Romana Mázerová

Published in March 1999 by:

OPEN SOCIETY INSTITUTE
CENTER FOR PUBLISHING
DEVELOPMENT
**ELECTRONIC PUBLISHING
PROGRAM**

Open Society Institute
Center for Publishing Development
Electronic Publishing Program
Október 6. u. 12
H-1051 Budapest
Hungary
www.osi.hu/ep

This work was prepared under financial support from the Research Support Scheme of the Open Society Support Foundation.

Research Support Scheme
Bartolomějská 11
110 00 Praha 1
Czech Republic
www.rss.cz

The digitization of this report was supported by the Electronic Publishing Development Program and the Higher Education Support Program of the Open Society Institute Budapest.

Digitization & conversion to PDF by:

The logo for Virtus features the word "VIRTUS" in a blue, serif font. A horizontal blue gradient bar is positioned below the text, extending from the left edge of the word.

Virtus
Libínská 1
150 00 Praha 5
Czech Republic
www.virtus.cz

The information published in this work is the sole responsibility of the author and should not be construed as representing the views of the Open Society Institute. The Open Society Institute takes no responsibility for the accuracy and correctness of the content of this work. Any comments related to the contents of this work should be directed to the author.

All rights reserved. No part of this work may be reproduced, in any form or by any means without permission in writing from the author.

Contents

I. Místo neslyšících ve společnosti	1
1. Obecný úvod.....	1
1.1. Právo a neslyšící	2
1.2. „Víra přichází skrz sluch“.....	3
1.3. Léčení hluchoty	4
1.4. Začátky vzdělávání neslyšících.....	4
1.4.1. Orální a manuální přístup.....	5
1.4.2. První ústav pro neslyšící	7
1.4.3. Milánský kongres - nástup oralismu	8
II. Historie vzdělávání neslyšících v Čechách a na Moravě	10
2. Počátky školství pro neslyšící v Čechách a na Moravě (přehled ústavů a škol pro neslyšící 1786 - 1930) ..	10
2.1. První ústav pro neslyšící v Čechách	10
2.2. Tři české diecézní ústavy	15
2.2.1. Litoměřice.....	15
2.2.2. České Budějovice	16
2.2.3. Hradec Králové	16
2.3. Dvě městské školy v Praze	17
2.4. Plzeň	18
3. Okolnosti vzniku ústavů pro neslyšící na Moravě	18
3.1. Ivančice.....	20
3.2. Lipník nad Bečvou.....	21
3.3. Šumperk.....	21
3.4. Valašské Meziříčí	22
4. Změny ve výuce neslyšících po roce 1919	22
5. Ústavy pro neslyšící do roku 1938.....	26
5.1. Plzeň	26
5.2. Bratislava	26
5.3. Praha - Smíchov.....	26
5.4. Dolní Lukavice	27
5.5. Praha - Radlice.....	27
6. Vliv ústavu na formování osobnosti a komunity neslyšících.....	28
6.1. Osvojování znakového jazyka	28
6.2. Dialekty ve znakovém jazyce	30
6.3. Ústav: kulturní centrum	31
6.4. Profesní příprava.....	33
7. Další vzdělávání.....	34
7.1. První pokračovací škola (Praha)	35
7.2. Ústřední poradna pro hluchoněmé (Brno)	37
7.3. Odborné vyučování (Plzeň)	38
7.4. Odborné vyučování (Praha)	38
III. Spolky neslyšících	39
8. Spolková činnost neslyšících do roku 1939 (přehled spolků neslyšících do roku 1939)	39
8.1. Činnost a cíle spolků.....	40
8.2. Charakteristika spolků neslyšících.....	43
8.3. Finanční zabezpečení spolkové činnosti	45
8.4. Místo schůzek: restaurace	46
8.5. Zemský spolek pro péči o hluchoněmé (Praha)	47
8.6. Zemská ústřední jednota hluchoněmých (Brno)	49
8.7. Další oblastní a zájmové spolky	51
9. Ústředí péče o hluchoněmé.....	51
9.1. Zájmové spolky	52
9.2. Spolek německých neslyšících	52
9.3. Spolek židovských neslyšících	53
9.4. Mezinárodní sjezd hluchoněmých (Praha).....	54
9.5. Pokusy i sloučení spolků.....	55
IV. Společenský život.....	57

10. Postavení neslyšících ve slyšící společnosti do roku 1939	57
10.1. Pracovní příležitosti	61
10.2. Umění a neslyšící	66
10.2.1. Divadlo a tanec	66
10.2.2. Výtvarné umění	70
10.2.3. Literatura	70
10.2.4. Film	73
11. Noviny pro neslyšící do roku 1938	74

I. Místo neslyšících ve společnosti

1. Obecný úvod

Vztah společnosti k neslyšícím po staletí byl - a prakticky dodnes je - utvářen na základě předsudků a stereotypů. Primární postavení mezi nimi zaujímal názor, že neslyšící nemají řeč. Znaky, pomocí kterých se mezi sebou neslyšící dorozumívali, nebyly považovány za jazykový systém. O mimice a gestech neslyšících se zmínil řecký filozof Platón (428-348 př.Kr.) v dialogu Kratylos, ve kterém zapsal diskusi Sokrata a Hermogéna o prvotním původu slov. (Sokrates a jeho žák hledali první pojmy, které odkazují přímo k podstatě pojmenovávané věci.) „Odpověz mi na tohle: kdybychom neměli hlasu ani jazyka, ale chtěli si vespolek projevovati věci, zdalipak bychom se nepokoušeli, jako to nyní dělají němí, naznačovati je rukama, hlavou a ostatním tělem?“ (Platón: Kratylos, ISE, edice Oikúmené, Praha 1994, str.66.)

Znakový jazyk jako přirozený jazyk neslyšících, který má vlastní gramatická pravidla poprvé rozpoznal a popsal americký lingvista Wiliam C. Stokoe (Jeho studie Sign language Structure: An Outline of the Visual Communication Systems of the American Deaf byla publikována v roce 1960 v nakladatelství University of Buffalo Press. Stokoe zde analyzoval znakový jazyk neslyšících Američanů - americký znakový jazyk.)

Do 15. století naprostá většina učenců zastávala názor, že neslyšící jsou nevzdělavatelni, neboť neslyší, a proto se nemohou naučit mluvit. Pokud neslyšící neznali řeč, scházeli jim prostředek k přijímání informací a ke komunikaci. Nemohli se tudíž vzdělávat, účastnit náboženských obřadů, ani se aktivně podílet na společenském životě. Byla rozlišována tři postižení znemožňují komunikaci: němota, hluchota a stupidita. Němota byla všeobecně pokládána za přirozený důsledek hluchoty.

Sluch byl označován za nejdůležitějšího pomocníka intelektu, za bránu do duše. Bůh povýšil člověka nad ostatní živé bytosti tím, že jej obdařil řečí. Bůh stvořil z prachu země prvního člověka, vdechl Adamovi duši, dal mu schopnost řeči a právo pojmenovat věci kolem sebe. „(Nebo když byl učinil Hospodin Bůh z země všelikou zvěř polní, i všechno ptactvo nebeské, přivedl je k Adamovi, aby pohleděl na ně, jaké by jméno kterému dáti měl, a jak by koli nazval Adam kterou duši živou, tak aby jmenována byla.)“ (Starý zákon, Genesis, kap.2., odst. 19.)

Řecký filozof Aristoteles (384 př.Kr.-322 př.Kr.) definoval člověka jako rozumného živočicha, za rozlišovací znak lidství označil rozum. Aristoteles tvrdil, že ze všech smyslů má největší podíl na inteligenci a vzdělání sluch, protože zvuk je prostředkem myšlení. Naše rozumové myšlení se děje v pojmech, a tyto pojmy musí být vysloveny. Aristoteles položil základ univerzálně přijímanému názoru, že neznalost řeči (rozuměj mluvené) je příčinou omezených poznávacích schopností. (Aristotelovo dílo učená evropská veřejnost znovuobjevila ve 12. století. „Jeho dílo platilo za nepřekonatelnou sumu veškeré světské moudrosti, za vzor pravdy vůbec. Aristotelická filozofie se tak ujala vlády nad světem a tato vláda trvala až do 16. století.“ (H.J. Störig, Malé dějiny filozofie, str. 183.) Odklon od slepého přijímání náboženských dogmat k víře v lidský rozum a ve vědu znamenalo v 18. století osvícenství.) Ke vzdělávání neslyšících se Aristoteles vyjadřoval velmi skepticky. „Všichni od narození hluší zůstávají také němí, třeba někdy vydávají zvuky, řeči nemají.“ (Vojtěch Černý, Historický vývoj vzdělání a výchovy hluchoněmých, 1934, str.5.)

Teprve v 15. století lékaři objevili, že mezi poruchou sluchového ústrojí a funkcí mluvidel není přímá souvislost. Lékař a filozof Cardanon (žil v 15.století) při studiu fyziologie smyslových orgánů a jejich funkcí dospěl k názoru, že neslyšící jsou vzdělavatelni, protože mají rozum. Zapsal převratný poznatek, že stejně tak jako používáme různé zvuky k označení věcí, mohli bychom použít pro označení věcí a slov obrazy. „Písmena a pojmy můžeme uspořádat, aniž bychom potřebovali zvuk.“ (Oliver Sacks, Seeing Voices, citováno podle finského překladu Käsien kieli, WSOY, Juva 1992, str. 32.) Lékař a astrolog Jerome Cardan (1501-1576) se domníval, že od narození hluchý se může naučit číst bez řeči, ale svoji hypotézu prakticky neověřil. „Usuzuje, že hluchý vlastně čtením slyší a psaním mluví.“ (Vojtěch Černý, Historický vývoj vzdělávání a výchovy hluchoněmých, 1934, str.8.)

Cardanon vycházel z vlastních pozorování a ze spisu holandského humanisty Rudolfa Agricoly (1442-1485), který psal o neznámém neslyšícím, který se naučil číst a psát.

1.1. Právo a neslyšící

Od nejstarších dob se rozlišovali tzv. hluchoněmí (tj. lidé, kteří se narodili neslyšící nebo ohluchli před vytvořením řeči) a ohluchlí (tj. lidé, kteří ohluchli později, když už uměli mluvit). Do druhé skupiny patřili především ohluchlí bojovníci. Římské právo až do 6. století, kdy sestavil císař Justinián zákoník, rozlišovalo tyto kategorie neslyšících : 1.hluchý nebo němý, 2.němý, který nebyl hluchý. Podle římského práva byl dospělým hluchým a němým lidem přidělován kurátor. Císař Justinián zavedl následující klasifikaci: 1.hluchoněmí, 2.hluchoněmí, kteří se hluchými narodili 3.hluší 4.hluší, kteří se jako hluší narodili 5.němí. Justiniánův zákoník ovlivnil legální postavení neslyšících v celé Evropě. Neslyšícím, kteří mluvili a rozuměli mluvené řeči (uměli odezírat), byla přiznána stejná práva jako ostatním občanům, ale nemohli být svědky poslední vůle. Do 17. století, kdy neslyšící nebyli systematicky vzděláváni, bylo zřejmě jen velmi málo „mluvících hluchých“. Pravděpodobně to byly především osoby, které ztratily sluch v dospělosti.

Právní postavení neslyšících v Rakousku-Uhersku upravovalo ministerské nařízení z roku 1850, podle kterého neslyšící mohli u soudu skládat přísahu. Pokud dovedli číst a psát, přísahali opsáním nebo podpisem dané formule. Pokud neslyšící neuměli psát, byli s obsahem přísahy seznámeni pomocí mimiky a přísahu provedli prostřednictvím tlumočnicka. V případě, že neslyšící nebyli schopni komunikovat žádným způsobem, muselo se od přísahy upustit. Některé pasáže občanského zákoníku z roku 1871 se vztahovaly k neslyšícím. „V právu občanském hluchý působí především nezpůsobilost svědeckví posledního pořízení. Tento účinek není závislý na tom, zda se přidružila němota (§ 591 obč. zák.). Má-li býti sepsána listina o právním jednání (mimo poslední pořízení) a je-li zúčastněna osoba, která je hluchá a nedovede nebo nemůže čísti, nebo nemá a nedovede nebo nemůže psáti, bude podmínkou platnosti, aby listina byla zřízena v podobě spisu notářského (§1 not.ř. z 25.VII. 1871 č. 76 ř.z.). Osobám hluchoněmým, které v době fyzické zletlosti (po dosažení 21. roku (V Ottově slovníku naučném se jako hranice zletlosti uvádí 24 let, pozn.-R.M.)) jsou duševně zdravé, zřizuje se opatrovník, jen když si to přejí. Je-li tomu tak, jsou omezeny ve své způsobilosti k právním činům původně jako osoby podrobené moci poručnickově (§ 275, 282 obč. zák.). Má-li hluchoněmý vystoupiti před soudem, zřídí se mu opatrovník ad actum, nemá-li již opatrovníka vůbec. Hluchý, který by nemohl čísti, nemohl by vyhověti při posledním řízení požadavku § 581 obč. zák., aby si dal listinu přečísti. Musil by proto pořizovati ústně v soukromí (§584-586) nebo by musil učiniti pořízení soudní nebo notářské (§§ 584-590) obč. zák. a § 70 citovaného řádu notářského.“ (Masarykův slovník naučný díl III., Čs. kompas 1927, str. 215.) Právní nařízení se vztahovala na neslyšící, kteří získali alespoň minimální vzdělání, uměli psát a rozuměli psanému textu. Ostatní neslyšící byli zbaveni svéprávnosti a zařazeni do stejné kategorie jako mentálně postižení.

Úroveň vzdělání, především schopnosti psát a mluvit, výrazně ovlivňovaly socio-ekonomické postavení neslyšících. Pokud neslyšící neznali jazyk společnosti, ve které žili, byli vyřazeni na její okraj. Od středověku (zřejmě už dříve) patřili k nejnižším společenským vrstvám stejně jako lidé postižení leprou, nevidomí, tělesně a mentálně postižení.

K neformálně utvořené skupině vyvrženců vedle zdravotně postižených příslušeli také žebráci, zloději, tuláci.

Mnoho neslyšících se potulovalo, žilo na ulicích anebo žebralo na schodech kostelů a v blízkosti klášterů. (E. Albe se v knize „Les miracles de Nortre Dame de Rocamadour“ (vyšla v Paříži v roce 1907) zmiňuje o neslyšící dívce Polilii, která žebrala v Rocamadour. A. Lesort ve spise „Chroniques et chartes de l'abbaye de S. Michael“ (z roku 1909) píše o dvanáctiletém neslyšícím žerákovi, kterého v opatství sv. Michaela zbili, protože se domnívali, že hluchotu simuluje.)

1.2. „Víra přichází skrz sluch“.

(Svatý Pavel)

Ve středověku byly nemoc, tělesné nebo mentální postižení člena rodiny pokládny za trest, který na člověka uvalil Bůh za hříchy jeho nebo jeho příbuzných. Lidé považovali nemoc a postižené za zlé znamení.

Zpráva o zázračném vyléčení hluchoty je zapsána v Bibli. Ježíš putoval se svými učedníky a uzdravoval nemocné. „I přivedli jemu hluchého a zajíkávého, a prosili ho, aby na něj ruku vložil. A pojav jej soukromí ven z zástupu, vložil prsty své v uši jeho, a plivnuv, dotekl se jazyka jeho. A vzezřev k nebi, vzdechl a řekl jemu : Efata, to jest, otevři se. A hned otevřely jsou uši jeho, a rozvázán jest svazek jazyka jeho, i mluvil právě.“ (Evangelium sv. Marka, kap. 7, odst. 32-35.)

Křesťanský myslitel Svatý Augustin (354-430) prohlásil, že k dosažení víry je zapotřebí sluchu. Augustin označil hluchotu za postižení, které brání víře. Neslyšící podle něj nebyli schopni přijímat náboženské pravdy. Podle Augustina jediným cílem, který je hoden úsilí ducha, je poznání Boha a láska k němu.

Katolická církev neslyšící akceptovala. Od 5. století mohli přijímat svátost, od 11. století jim bylo povoleno uzavírat manželství. Papež Inocent III. vydal v 12. století dekret, podle kterého mohli být neslyšící oddáni, pokud prokázali (znaky, slovy, písmem), že náboženskému obřadu rozuměli. Od 13. století mohli neslyšící dosáhnout vykoupení a v 16. století získali možnost vyslovit klášterní slib.

Velmi tolerantní byla k neslyšícím židovská společnost. V mišně je zmínka o hluchém synovi rabína Yochanana ben Gudgoda, který byl považován za počestnou osobu a o Leviteovi, který získal zvláštní postavení v synagóze. Příklad, jak pomoci hluchému stát se samostatným a plnoprávným občanem, je zapsán v talmudu : rabín Malchio, který žil ve 4. století, oženil svého neslyšícího souseda s moudrou a čestnou ženou, podporoval je, až do doby, kdy byl schopen žít se samostatně. Podle židovského zákoníku mohli neslyšící vstoupit do manželství a také se dát rozvést, pokud plně rozuměli průběhu obřadu nebo soudu. Soudci se dorozumívali s neslyšícími různými způsoby, včetně pantomimy, aby se přesvědčili, že neslyšící osoba skutečně správně rozuměla rozsudku, aby mohl být uznán platným. „Popis rozvodu je popsán v Melech Cheresch (1864). Hluchý muž musí být dotázán třikrát. Prostřednictvím pantomimy, je dotazován *Mohli bychom napsat protokol o rozvodu pro vaši manželku?* a on má odpovědět, znovu ve znacích, kladně. Potom je dotázán, *A pro vaši sestru?*, na tuto otázku by měl odpovědět záporně. Potom je dotázán znovu - *A pro vaši ženu?*, měl by dát signál *Ano*. Pro doplnění je dotazován na problémy, které se netýkají rozvodu, aby bylo vskutku jasné, že je schopný rozumět tomu, o čem se mluví.“ (Avraham Zwiebel: *The Status of the Deaf in the Light of Jewish Sources*, in.: R. Fisher a H. Lane, *Looking back*, str. 409.)

V některých evropských zemích byly sňatky neslyšících zakázány a byly povoleny v po reformaci v 17. století. V Německu se v průběhu 19. a 20. století objevily pokusy sňatky neslyšících z genetických důvodů zakázat. Sterilizační zákon, který v Německu platil do konce 40. let 20. století, se v sousedním Rakousku prosadit nepodařilo. „V Drážďanech na př. ze 24 manželství hluchoněmých pošlo 52 dětí a z těch bylo jen jedno hluchoněmé. Proto u nás v Rakousku jest manželství mezi hluchoněmými dovoleno. Vzhledem k výchově dítek není radno, aby oba manželé byli hluchoněmí.“ (Ottův slovník naučný, díl XI., 1897, str. 378.) Propagátorem zákazu manželství dvou neslyšících na konci 19. století v Americe byl například Alexander Graham Bell.

1.3. Léčení hluchoty

Až do 14. století byla prozkoumána pouze vnější část ucha nad bubínkem. Lékaři měli k dispozici velmi jednoduché přístroje, ucho zkoumali okem nebo s použitím malého zrcátka. Pokoušeli se hluchotu léčit velmi svéráznými způsoby. „Coriones léčil hluchého tím, že mu dával čemeřici a kokotici. Na temeno hlavy, které dřív zbavil vlasů, každý den přikládal mast z kořalky, oleje a lilií. Hluchý se musel česati ebenovým hřebenem proti růstu vlasů, potom mluvil na hluchého hlásky, slabiky, slova, nad temenem hlavy. Daleko horší způsob léčení měl Bouviers Demortiers. Hluchý musel u něho pít všelijaké nápoje, na jazyk dostával náplasti tak dlouho, až mu vznikly záněty v ústech a nosu a z bolavých míst tekla mu krev.“ (Vojtěch Černý, Historický vývoj vzdělání a výchovy hluchoněmých, 1934, str.6.) Doloženy jsou také další kuriózní způsoby léčení hluchoty. Lékaři do uší neslyšících nalávali různě horké tekutiny, sypali mouku nebo uši neslyšících vykuřovali. Pokoušeli se napravit hluchotu dietami, pouštěním žilou. Francouzský lékař a učitel neslyšících Jean Itard v 18. století léčil hluchotu elektrickými šoky a přikládáním pijavic, neboť věřil, že lokální krvácení by mohlo hluchotu vyléčit. Účinný lék ani léčebnou proceduru, které by neslyšící zbavili hluchoty, lékaři neobjevili. Svým pacientům drastickými postupy často způsobili traumata.

1.4. Začátky vzdělávání neslyšících

Nezávisle na lékařských experimentech se uskutečnily první pokusy o vzdělávání neslyšících. Prvními učiteli neslyšících byli církevní představitelé. Hledali způsob, jak neslyšícím přiblížit Boží slovo a umožnit poznání náboženských pravd. Jako nejstarší písemně doložená zpráva o výuce neslyšících se uvádí popis vyučovací metody biskupa Johna, který se věnoval výuce tělesně a mentálně postižených. Mezi jeho žáky byl také neslyšící chlapec. Svatý John učil neslyšícího artikulovat. „Vystrčil jazyk a poručil totéž udělati i hluchému. Potom mu přidržel bradu a udělal mu nad jazykem nějaké znamení. Poručil mu vtáhnout jazyk zpět a říci slovo: „Yes““. (Vojtěch Černý, Historický vývoj výchovy a vzdělání hluchoněmých, 1934, str. 7.) Americký historik Harlane Lane v knize o dějinách neslyšících „When the mind hears“ píše o biskupu Johnovi z Hagulstatu, který začal vyučovat v roce 685. Podle Vojtěcha Černého Svatý John z Beverly, který byl biskupem v Hexhamu, působil kolem roku 721 a jeho metodu zapsal ctihodný Beda ve spise „Ecclesiastical History“.

Ve středověku (9.-15. století) byly kláštery považovány za centra vzdělanosti a charitativní činnosti. Existují sporadické údaje o tom, že představitelé klášterů v různých evropských zemích individuálně vyučovali neslyšící. Představená německého kláštera v Gerndrode, která se v polovině 15. století starala o chudé, zubožené a neslyšící, seznámila neslyšící dívku se základy křesťanského učení.

Čeští neslyšící si do názvu svého prvního spolku dali jméno svatého Františka Sáleského (1537-1622), zakladatele ženského řádu Navštívení P. Marie, který se proslavil svou dobročinností. František Sáleský měl neslyšícího sluhu a věnoval se jeho náboženské výchově.

Prvním učitelem neslyšících, který svoji metodu písemně zaznamenal, byl benediktinský kněz Pedro Ponce de Leon (1508-1584). Žil v klášteře San Salvadoru d'Oña blízko Burgos ve Španělsku. Rukopis, který uložil do klášterní knihovny, se ztratil. Dochovalo se několik zpráv. V roce 1578 Pedro Ponce napsal: „Mám ve svém domě hluchoněmé od narození, z nichž někteří jsou synkové velkých a významných lidí. Tyto děti učím mluvit, čísti, psát a počítati, modliti a přisluhovati při mši, znáti pravdy křesťanské a jak se mají zpovídati. Někteří z nich se učí latinsky, řecky a jazyku italskému. Jeden byl vysvěcen na kněze a učil se křesťanskému náboženství.“ (Vojtěch Černý, Historický vývoj výchovy a vzdělání hluchoněmých, 1934, str.9.) Církevní zákony označovaly neslyšící za nezpůsobilé pro účast na mších, protože nemohli vyslovit slova, která byla nutná pro přijetí svátosti oltářní. Ponce de Leon seznamoval neslyšící s průběhem a obsahem náboženských obřadů. Leon podával informace neslyšícím pomocí znaků. Neučil své žáky mluvit, za svůj úkol považoval kultivovat jejich mysl. Ponce de Leon svoji metodu založil na psaní. Celé Španělsko v 16. století obdivovalo hluchého královského malíře Juana Fernandez Navarette. Plynule znakoval, četl, psal, znal historii a teologii.

Nikdy nemluvil, byl známý jako „El Mudo“, němý. Výjimečné malířské schopnosti Navarettovi zajistili společenské postavení a veřejné uznání, což pro neslyšící bylo velmi neobvyklé.

Ponce de Leon mimo jiné vyučoval neslyšící příslušníky španělské šlechtické rodiny Velasců, která se s dědičnou hluchotou potýkala nejméně tři generace, zřejmě kvůli příbuzenským sňatkům.

Výchovu neslyšících potomků rodu Velasců po Leonovi převzal kněz Ramirez de Carrion. Zpočátku své žáky neučil mluvit, němí ale ve Španělsku neměli žádná zákonná práva. Pokud neslyšící ovládali mluvenou řeč byli pokládáni za svéprávné a před zákonem rovné s dalšími občany. Podle tradičních pravidel rodiny Velasců majetek a titul dědil prvorozený syn, pokud by byl neslyšící, rodina by vše ztratila. Pravděpodobně z tohoto důvodu Carrion začal s výukou řeči.

V rodině Velasců působil také kněz Juan Pablo Bonet, který napsal první knihu o vyučování neslyšících „Zjednodušení písmen abecedy a metoda, jak naučit hluchoněmého mluvit“, která vyšla v Madridu v roce 1620. Bonet v knize publikoval prstovou abecedu, kterou před ním používali Ponce de Leon a Carrion. Prstovou abecedu na konci 15. století (asi 1590) zapsal do modlitební knihy františkánský mnich Melchor Yebra. Španělští mnichové používali prstovou abecedu jako dorozumívací prostředek při některých příležitostech. „Večeře se odbývala v tichu, jak je zvykem, mniši se mezi sebou dorozumívali obvyklou prstovou abecedou.“ (Umberto Eco, *Jméno růže*, nakl. J. Šimona, Praha 1994, str. 82.) Bonet se zřejmě naučil od neslyšících Velasců postupy, které v rodině uplatňovali Leona a Carrion, a používal je při výuce svých neslyšících žáků. Ve svém spise se Bonet ke znalosti vyučovací metody svých předchůdců nepřiznal. Bonet používal při výuce mluvené řeči znaky. Na svých žácích důsledně požadoval, aby slovo nejen dokázali vyslovit, ale také chápali jeho význam, což si prověřoval v konverzaci s nimi.

Španělsko bylo první evropskou zemí, kde se výuce neslyšících věnovali od 16. století systematicky.

Informace o učitelích neslyšících se od 15. století objevovaly také v dalších evropských zemích. O vzdělávání neslyšících se nejčastěji pokoušeli kněží a lékaři.

Anglický lékař a teoretik vzdělávání neslyšících John Bulwer (působil v polovině 17. století) označil výuku neslyšících mluvené řeči za umění. „Zamítl tvrzení, že je spojení pouze mezi uchem a jazykem a založil vzdělání hluchých na předpokladu, že je také spojení mezi okem a jazykem. Tím upozornil na odezírání a vědecky je odůvodnil. Neměl ovšem na mysli odezírání tak, jako my jsme dnes zvyklí o něm mluvit. Měl totiž dojem, že hluchý může přejímat zvuk zuby místo uchem.“ (Vojtěch Černý, *Historický vývoj vzdělání a výchovy hluchoněmých*, 1934, str. 11.)

V průběhu 17. století se učitelé neslyšících koncentrovali především na rozvinutí řečových dovedností neslyšících. Veřejnost přijímala zprávy o „mluvících hluchoněmých“ jako zázrak. Učitelé neslyšících rozvinutí řečových dovedností neslyšících prezentovali jako svůj osobní úspěch. Učitelé neslyšících postupovali vlastním způsobem anebo využili a aplikovali ověřenou metodu jiných, aniž by uvedli svůj zdroj. Zřejmě studovali a navazovali na metodické postupy svých předchůdců, ale k plagiátorství se samozřejmě žádný nepřiznal. Někteří učitelé neslyšících své vyučovací metody tajili. Například v anglické rodině Braidwoodů, (V průběhu 17. a 18. století získali monopol na vyučování neslyšících v Anglii.) jejíž členové se věnovali výuce neslyšících, pokládali informace o vyučovací metodě za rodinné dědictví.

1.4.1. Orální a manuální přístup

Dále zmíním pouze ty postupy a přístupy ke vzdělávání neslyšících, které ovlivnily vývoj vyučovacích metod a organizaci školství neslyšících.

Učitelé neslyšících v různé míře uplatňovali při vyučování prstovou abecedu, znakový jazyk a mluvenou řeč. V průběhu 19. století vykrystalizovaly dvě hlavní metody:

1. francouzská metoda (nazývaná také manuální, známková, mimická)
2. německá metoda (nazývaná také orální).

Metody se odlišovaly v přístupu k používání znaků a znakového jazyka ve vyučování neslyšících. Tvůrcem známkové metody byl učitel a zakladatel prvního francouzského ústavu pro neslyšící (založen v roce 1760) abbé d l'Epeé, který považoval znaky za vhodnou pomůcku při výuce neslyšících. Při objasňování pojmů a výkladu látky používal přirozené znaky (tj. znaky, které převzal od svých žáků) i umělé znaky (tj. znaky, které sám vytvořil). Epeé při vyučování znaky kombinoval s prstovou abecedou a psaním (Písmena nejprve zapsal do tvaru předmětu, potom, co žáci pochopili, jaký objekt slovo zastupuje, písmena zapsal do řady.).

Základ orální metody vypracoval německý učitel a zakladatel ústavu pro neslyšící v Lipsku (založen v roce 1778) Sammuell Heinicke. Upřednostňoval výuku v hlasité řeči, ale nepopíral zcela účast znaků ve vyučování neslyšících. Myšlení ve znacích považoval za nejasné a komplikované.

Anglického teologa a matematika Johna Wallise (1616-1783) přivedlo k zájmu o neslyšící studium fonetiky. V praxi ověřil svůj teoretický závěr, že neslyšící jsou schopni naučit se mluvit, protože mohou vydávat hlas napodobováním. Začal vyučovat dvacetipětiletého neslyšícího muže. (Až do začátku 20. století nebylo žádnou výjimkou, že neslyšící přicházeli k učitelům nebo vstupovali do škol teprve v dospělém věku.) Wallis měl také další neslyšící žáky, učil je mluvit, ale na základě dalších praktických poznatků od výuky řeči upustil. Pochyboval o tom, že neslyšící byli schopni naučit se dobře mluvit, neboť nemohli sluchem kontrolovat svůj hlas. Nejdříve učil neslyšící psát, jako pomůcku pro své žáky vytvořil vlastní prstovou abecedu. Upozornil na to, že v praktickém životě neslyšící pouze se znalostí písma neobstojí, proto se věnoval odezírání. Další vyučování neslyšících dělil na vyučování artikulace a rozumění řeči.

Filosof Thomas Hobbes, který znal Johna Wallise, jeho metodu komentoval slovy: "Ten, kdo umožní hluchým slyšet si zaslouží, aby byl odměněn a oslavován, ten, kdo mu umožní říkat pouze několik slov, nezaslouží nic, ale ten, kdo se tímto chvástá a neumí to, by měl být bičován." (H. Lane, *When the Mind hears*, str. 105.) John Wallis zdůrazňoval přirozený postup při učení se řeči, veškeré pojmy měly vycházet ze zkušenosti žáků. Pojmy a gramatická pravidla by se podle něj měla upevňovat srovnáváním. Wallisovým švagrem byl spisovatel Daniel Defoe. Wallisovy zkušenosti s vyučováním neslyšících a znalosti jejich povahy využil v knize „Život a dobrodružství Duncana Cambella“, ve které popsal příběh neslyšícího chlapce.

Wallisův současník skotský lingvista George Dalgarno (1626-1687) vymyslel jako učební pomůcku pro neslyšící rukavici, na které znaky v jednotlivých částech zastupovaly písmena. Dotykem znaku se neslyšící učili hlásky. (Hmat byl využit při výuce řeči později. Neslyšící děti se dotýkaly krku nebo rtů svého učitele a poznávali, kterou hlásku vyslovuje.)

Švýcarský lékař Johan Conrad Amman (1669-1724), který působil v Holandsku, považoval neslyšící za primitivní tvory, kteří zůstali na první stupni vyjadřování. Chtěl neslyšící naučit mluvit, aby mohli pozvednout svůj hlas k Bohu. Amman zastával myšlenku, že řeč je božského původu. Bůh dal člověku myšlenky, které mu umožnil vyjadřovat řečí. (Potom Bůh opustil člověka a člověk ztratil přirozenou řeč. „Sstoupil pak Hospodin, aby viděl to město s věží, kterouž stavěli synové lidští. A řekl Hospodin : Aj, lid jeden a jazyk jeden všechněch těchto, a toť jest začátek díla jejich, nyní pak nedají sobě v tom překaziti, což umínili dělati. Protož sstupme a změtme tam jazyk jejich, aby jeden druhému jazyku nerozuměl.“ (Genesis, kap.11, odst.5-7.)) Při vyučování neslyšících kladl Amman hlavní důraz na nácvik artikulace. (Zavedl zrcadlo jako pomůcku při nácviku artikulace.) Amman je považován za otce orální metody, která nepřipouští používání znaků ve vyučování neslyšících, veškeré instrukce a informace by měl učitel neslyšícím podávat hlasitou řečí a neslyšící by měli nahlas odpovídat

V polovině 18. století se ze Španělska do Francie přestěhoval učitel neslyšících Jacob Rodrigues Pereira (1715-1780). Vyučoval také neslyšící v rodině Velasců, uvádí se, že první Pereirovou žačkou byla jeho neslyšící sestra. Pereira východiska a inspiraci svoji učební metody neuvedl, úspěchy ve výuce neslyšících prezentoval jako výsledek vlastní metody, kterou vytvořil na základě svých poznatků a zkušeností s výukou neslyšících.

Pereira svoji vyučovací metodu tajil, později ji teoretikové zrekonstruovali z dopisů Pereirových neslyšících žáků. Pereira při vyučování neslyšících používal prstovou abecedu. Jednotlivé znaky v prstové abecedě odpovídaly hláskám, naznačovaly výslovnost nebo gramatická pravidla.

Pereiraův přítel a soused filozof Jean Jacques Rousseau byl nadšen především Pereirovými experimenty s hmatem. Pereira učil neslyšící rozlišovat hlásky dotykem rtů při artikulaci.

O Pereirově práci se zmiňoval francouzský spisovatel, filozof a vědec Denis Diderot. V roce 1749 Pereira se svým zřejmě nejlepším neslyšícím žákem předstoupil před francouzskou Akademii věd. „O tomto vystoupení je v zápise poznámka: „Pereira učí hluchoněmé tak, že dovedou vyslovovat francouzská slova, slova jiných jazyků, rozumějí významům slov a dovedou vyjadřovat svoje myšlenky písmem.“ Ve zprávě Buffonově je kritika metody Pereirovy. Píše: Hluchoněmý vyslovuje správně, odpovídá jasně, čte a vyslovuje určité fráze, dovede psát, rozumí všemu, co má udělati, když se mu písmem sdělí přání. Bylo by však dobře, aby Pereira zdokonalil svoji metodu tak, aby hluší uměli nejen číst, vyslovovat a rozumět slovům, ale aby také rozuměli abstraktním pojmům a dovedli mluvit jako slyšící lidé. Velmi důležité je také odezírání, jehož je možno použít tak dobře jako prstní abecedy.“ (Vojtěch Černý, Historický vývoj vzdělání a výchovy hluchoněmých, 1934, str.17.) Pedagogické úspěchy povýšily Pereiru mezi privilegované, získal přístup ke králi a doživotní rentu.

Pereira se v Paříži v polovině 18. století setkal s neslyšícím samoukem Pierem Deslogesem, který zřejmě byl prvním neslyšícím spisovatelem v Evropě. Desloges napsal autobiografickou knihu. „Nikdy nebyl spisovatel v situaci srovnatelné s tou mojí: hluchoněmý od sedmi let, opuštěný, a dosud bez vyučování, umějící pouze trochu číst a psát, přišel do Paříže ve věku 21, vstoupil do učení proti přáním a radám rodičů, kteří mě pokládali za neschopného se cokoliv naučit, nucený najít práci pro svoji existenci, bez pomoci, bez protekce, bez zdrojů, přinucený dvakrát pobývat v chudobinci z nedostatku zaměstnání, přinucený nepřetržitě bojovat proti bídě, předsudkům, zavedeným názorům, urážkám a posměchu mých rodičů, přátel, sousedů a spolupracovníků, kteří mě nazývali zvířetem, imbecilem, bláznem předstírajícím více ducha a rozumu než mají oni, směřující k tomu, že jednoho dne skončí ve vězení.“ (H. Lane, When the mind hears, str. 94-95.)

Po setkání s Deslogesem Pereira uznal, že neslyšící mohli získat vzdělání, ačkoliv neovládali mluvenou řeč, pomocí znakového jazyka a čtení.

1.4.2. První ústav pro neslyšící

V Paříži v polovině 18. století pravděpodobně existovala poměrně početná komunita neslyšících, kteří se dorozumívali znakovým jazykem. Na znakovém jazyce jako přirozeném komunikačním prostředku neslyšících založil svoji vyučovací metodu abbé Charles de l'Epeé (1712-1789). Při pochůzkách mezi pařížskou chudinou se Epeé seznámil s vdovou, která měla neslyšící dcery-dvojčata. Abbého pohoršovala představa, že neslyšící museli žít a umřít, aniž by poznali katechismus, Bibli, boží slovo. Neslyšící dvojčata se stala prvními žačkami Epeého. V roce 1760 Epeé ve svém domě v Paříži otevřel školu pro neslyšící. V roce 1771 školu navštěvovalo 30 (!) žáků.

Epeé učil žáky nejdříve prstovou abecedu, když uměli slova spelovat na prstech, naučili se je zapisovat v základním i dalších gramatických tvarech. Slova se učili také vyslovovat. Epeé používal znaky k vysvětlení učiva ve všech předmětech: počtech, zeměpisu, historii, řečtině, latině, náboženství. Epeé při výkladu používal umělý systém znaků, který sám vytvořil a nazval „metodické znaky“. Za každým znakem pro slovo ukázal znak, který popisoval gramatický tvar, ve kterém dané slovo použil. Minulý čas Epeé vyjadřoval pohozením ruky za rameno. Femininum naznačoval dotykem ušního lalůčku (místo pro náušnici), maskulinum pohybem ruky k čelu (naznačení okraje klobouku) (takto se minulost, ženský a mužský rod ukazují v současném českém znakovém jazyce). Epeé pro slova, která neměla znaky, vytvářel znaky nové. Například pojem „intelligence“ interpretoval jako „vnitřní čtení“. Vycházel z latinského základu slova „leger“ číst a „intus“ uvnitř.

Ve všeobecném povědomí přezívala představa, že neslyšící lidé nejsou schopni rozumět abstraktním pojmům, proto jedním z úkolů neslyšících žáků pařížského ústavu bylo vysvětlit hlasitou řečí, jak chápou obsah pojmů Bůh, láska, nenávist atd. Pojmy mohl neslyšícím zadat kdokoliv z publika. Veřejná vystoupení se stala pravidelnou součástí režimu v ústavech a školách hluchoněmých od 18. století.

Po smrti Epeého v roce 1789 vedení ústavu převzal kněz Roch Ambrois Sicard (1742-1822). Pokračoval a rozvíjel Epeého vyučovací metodu. Epeé i Sicard o svých zkušenostech s vyučováním neslyšících sepsali řadu pojednání. Sicard pro ústav v roce 1791 získal budovu bývalého kláštera celestýnů. V roce 1791 byl soukromý ústav pro neslyšící změněn ve veřejný a vydržován z veřejných fondů.

Zprávy o úspěšném pařížském ústavu pro neslyšící se rychle rozšířily do celé Evropy. Evropští panovníci vysílali do ústavu učitele, aby se zde seznámili s vyučováním neslyšících a učitelé pařížského ústavu hospitovali ve školách pro neslyšící v zahraničí. Pařížský ústav navštívila například ruská carevna Kateřina a rakouský císař Josef II., který do ústavu vyslal hraběte Štorka, spoluzakladatele a učitele ústavu pro neslyšící ve Vídni (ústav založili v roce 1779). V průběhu 18. století vznikly ústavy pro neslyšící ve všech evropských zemích, některé z nich fungovaly podle pařížského vzoru.

V ústavu pro neslyšící v Paříži vyučovali také neslyšící. Patrně nejznámější z nich byl Laurent Clerc (1785-1869), který spolu s Američanem Thomasem Gallaudetem odcestoval do Ameriky. V roce 1814 v Hartfordu společně založili ústav pro neslyšící, na kterém vyučovali podle francouzské metody. Zcela odlišnou strategii ve výuce neslyšící v Americe zastával Alexandr Graham Bell (1847-1922), který důsledně prosazoval orální metodu.

Ve stejnou dobu jako Epeé v Paříži působil mladý ambiciózní lékař Jean Itard (1775-1838). Proslavil se tím, že se ujal výchovy divokého hochy z Aveyronu. Naučil němého, ale slyšícího chlapce, vyslovovat několik slov, ale nedokázal chlapci vysvětlit schopnost slov reprezentovat více než jednu konkrétní věc. Divoch z Aveyronu se nenaučil používat slova v konverzaci s ostatními lidmi, ani si neosvojil pravidla společenského chování. Stejný postup jako při výuce Divocha z Aveyronu později Itard uplatňoval při výchově neslyšících dětí. Na začátku 19. století v pařížském ústavu založil artikulační třídu. Itard naučil neslyšící děti mechanicky vyslovovat a odezírat slova, aniž by rozuměly jejich významu.

1.4.3. Milánský kongres - nástup oralismu

Odpor ke známkové metodě se nejsilněji projevoval v Německu. Učitelé opovrhovali znakovým jazykem a zdůrazňovali důležitost hlasité řeči jako vyučovacího jazyka. Prosazováním orální metody proslul především učitel Samuel Heinicke (1727-1790). Začal vyučovat neslyšící samostatně. Na základě svých úspěchů byl pozván do Lipska, kde založil v roce 1778 školu pro neslyšící. Heinicke korespondenčně konzultoval své zkušenosti a názory na vzdělávání neslyšících s abbém de l'Epeé. Jejich názory se rozcházely. Heinicke znaky považoval pouze za vhodnou pomůcku při učení se řeči. Přípouštěl přirozené ukazování v prvních třídách. Heinicke nepokládal hmat a zrak, které se dosud využívali při nácviu artikule, za dostačující. Učil neslyšící rozeznávat hlásky pomocí dalšího smyslu - chuti. Svůj kuriózní recept sestavil takto: voda bez chuti pro „ie“, sladká voda pro „o“, olivový olej pro „ou“, ocet pro „a“ atd..

Několik učitelů neslyšících v Německu propagovalo známkovou metodu, ale v 19. století zcela převládl orální přístup, který reformoval Moritz Hill (1805-1874). S vyučováním neslyšících se seznámil na berlínském ústavu pro neslyšící, byl prvním učitelem neslyšících ve Weissenfelsu. Definitivně vyřadil znaky z vyučování. Hill zavedl výuku hlasité řeči jako hlavního vyučovacího předmětu. Na prvním stupni vyučoval pouze artikulaci, v průběhu dalších tří let si neslyšící osvojili elementární řeč a na nejvyšším stupni žáky seznamoval s gramatikou mluvené řeči. Teprve v poslední třídě se žáci učili ostatní předměty (náboženství, zeměpis, dějepis ap.), vyučovacím jazykem ve všech předmětech byla mluvená němčina.

Evropští učitelé neslyšících se pravidelně scházeli na kongresech. První se konal v roce 1878 v Paříži. Druhý mezinárodní kongres učitelů neslyšících proběhl v roce 1880 v Miláně. Závěrečná usnesení milánského kongresu výrazně ovlivnila vyučování neslyšících v Evropě do poloviny 20. století. Rok 1880 se všeobecně udává jako začátek konce znakového jazyka ve školách pro neslyšící. Naprostá většina učitelů neslyšících z Evropy a Ameriky na Milánském kongresu hlasovala pro přijetí závěrečného usnesení. V prvním bodu se psalo: „Kongres uvážil, že má-li být hluchoněmý vrácen společnosti, musí se nesporně uznati artikulace jako důležitější činitel než posunek. Proto je zapotřebí, aby při vzdělávání hluchoněmých byla dávána přednost metodě orální.“ (Vojtěch Černý, Historický vývoj vzdělání a výchovy hluchoněmých, 1934, str.73.) Orální metoda byla oficiálně prohlášena za základ vyučování neslyšících.

Nařízení Milánského kongresu nebyla ve všech evropských školách a ústavech pro neslyšící uplatňována stejně důsledně. Orientaci ústavu určovaly jednotlivé pedagogické osobnosti. Záleželo na tom, se kterou metodou sympatizovali a s jakou razancí ji prosazovali. Obecně lze říct, že orální metoda od 20. let do 70. let 20. století ovládla celou Evropu. Znakový jazyk byl z vyučovacích hodin postupně vytlačen do času vyhrazenému pro volné zaměstnání. Později (přibližně od 2. poloviny 40. let) nesměli neslyšící žáci ukazovat ani o přestávkách a v internátech. Za ukazování se trestalo. Ačkoliv byl znakový jazyk vystaven řadě represivních opatření a nebyl oficiálně uznán jako dorozumivací jazyk neslyšících, fakticky ji neustále byl (a dodnes je).

Slyšící učitelé přistupovali ke svým neslyšícím žákům z pozice příslušníků většiny, které se museli všichni, kteří se odlišovali, přizpůsobit. Hlavním mottem výuky neslyšících se stalo : být stejní jako slyšící, tedy mluvit. Schopnost komunikovat mluvenou řečí se slyšícími byla označena za nejdůležitější předpoklad úspěšného zařazení neslyšících do života většinové slyšící společnosti. Veškerá výuka neslyšících byla podřízena jedinému cíli : naučit neslyšící srozumitelně artikulovat. Učitelé neslyšících nerespektovali jejich právo na vlastní jazyk, naprostá většina učitelů zřejmě znakový jazyk neovládala.

O postavení českých neslyšících před rokem 1786, kdy byl v Praze založen první ústav pro neslyšící, se mnoho neví. Patrně, podobně jako v jiných zemích, neslyšící analfabeti žili izolovaně a příslušeli k nejnižším sociálním vrstvám.

II. Historie vzdělávání neslyšících v Čechách a na Moravě

2. Počátky školství pro neslyšící v Čechách a na Moravě (přehled ústavů a škol pro neslyšící 1786 - 1930)

- 1786 Ústav pro hluchoněmé, Praha (1902 přestěhován do vlastní budově na Smíchově)
- 1832 Moravsko-slezský ústav pro hluchoněmé, Brno
- 1844 Ústav pro židovské hluchoněmé děti, Mikulov
- 1858 Ústav pro hluchoněmé, Litoměřice
- 1871 Ústav pro hluchoněmé, České Budějovice
- 1881 Ústav pro hluchoněmé, Hradec Králové
- 1894 Ústav pro hluchoněmé děti, Ivančice
- 1894 Ústav pro hluchoněmé děti, Lipník nad Bečvou
- 1907 Ústav pro německé hluchoněmé děti, Olomouc (1912 přestěhován do Šumperka)
- 1911 Ústav pro hluchoněmé děti, Valašské Meziříčí
- 1913 Ústav pro hluchoněmé děti, Plzeň
- 1916 Škola pro hluchoněmé děti, Praha
- 1916 První český ústav pro hluchoněmé děti v Praze, Praha, Kateřinská ulice (1926 přestěhován do vlastní budovy v Praze-Radlicích)
- 1917 Pomocná škola pro hluchoněmé děti, Praha
- 1920 Pokračovací škola pro hluchoněmé, Praha
- 1922 Ústav pro hluchoněmé, Dolní Lukavice
- 1922 Německý ústav pro hluchoněmé, Liberec
- 1928 Svatojánský ústav pro hluchoněmé dívky, Hradec Králové
- 1930 Ústav pro hluchoněmé, škole odrostlé dívky, Bechyň

2.1. První ústav pro neslyšící v Čechách

Pedagog a spisovatel Jan Ámos Komenský ve svém spise „Vševýchova“ uvedl, že by neslyšící neměli být vyřazováni ze škol, ale o jejich výuku se pravděpodobně nepokusil. Vzdělávání neslyšících v Českých zemích se jako první začali věnovat kněží. Ve svých diecézích se kněží setkávali s opuštěnými, zanedbanými a nevzdělanými hluchoněmými, kterých se ujali.

První ředitel Pražského ústavu pro neslyšící kněz Karel Berger (ředitel v letech 1786-1796) před svým příchodem do ústavu působil jako administrátor špitálního kostela sv. Kříže v Blatné. Na venkově poznal několik neslyšících dětí, které vyučoval.

Zakladatel ústavu pro neslyšící v Českých Budějovicích biskup Jan Valerián Jirsík se s neslyšícími setkal v době studií. Na svých obvyklých procházkách po vesnicích česko-budějovické diecéze potkal opuštěného a zanedbaného tvora „postrádajícího sluchu i řeči, duševně zanedbaného, jenž sloužil pro necitnou kratochvíli nezvedných dětí i dospělých lidí“. (Svépomoc hluchoněmých, říjen 1926, str. 3.) Biskup Jirsík označil materiální pomoc pouze za provizorní zlepšení neutěšeného stavu neslyšících. Za přínosnou a perspektivní podporu považoval umožnit neslyšícím přístup ke vzdělání. Nedlouho po jmenování biskupem se Jirsíkovi v roce 1871 podařilo otevřít v Českých Budějovicích ústav pro neslyšící.

Biskup Jan Hais založil v roce 1875 ústav pro neslyšící v Hradci Králové. Myšlenkou na založení ústavu pro neslyšící děti bez rozdílu vyznání a národnosti se zabýval už dříve. Ředitelem ústavu jmenoval pátera Berana, který vyučoval soukromně neslyšící děti.

Ve druhé polovině 19. století se informačním a vzdělávacím centrem učitelů neslyšících v Čechách stal Pražský ústav. Na Moravě získávali pedagogové zkušenosti s výukou neslyšících v ústavech v Brně. V počátcích vzdělávání neslyšících kněží sami vyhledávali a shromažďovali informace o výchově a vzdělávání neslyšících. Své zkušenosti konfrontovali při osobních hospitacích nebo korespondenčně s učiteli neslyšících v jiných evropských ústavech. V průběhu historie systematického vyučování neslyšících, které v Evropě začalo vznikem prvního ústavu pro neslyšící v roce 1770 v Paříži, se formovalo mnoho metodických postupů a škol. Většina z nich byla více méně modifikacemi a kombinacemi dvou základních metod: známkové a orální. Učitelé v německých ústavech, pokračovatelé a reformátoři Heinickeovy orální metody v průběhu 18. a 19. století diskutovali o svých postupech a shodli se na používání „ryzí“ orální metody. Zakázali používání znakového jazyka a neslyšící učili pomocí hlasité řeči mluvit a odezírat. Podle orální metody postupovali také učitelé neslyšících v jiných evropských zemích.

Školství neslyšících v Českých zemích bezprostředně neovlivnila usnesení Milánského kongresu (V roce 1880 se sešli učitelé neslyšících na 2. kongresu v Miláně. V závěrečném usnesení velkou většinou dali orální metodě ve vyučování neslyšících přednost před znakovým jazykem.). Vyučovací metody na ústavech byly v praxi ve velké míře závislé na individuálním přístupu a preferencích učitelů nebo ředitelů ústavů. Vývoj vyučovací metody na českých ústavech nejsilněji ovlivnil vídeňský ústav, učitelé moravských ústavů preferovali orální metodu praktikovanou v německých ústavech pro neslyšící. Ve Vídeňském ústavu se vyučovalo oběma metodami (známkovou metodou používal Bedřich Špork a orální metodou vyučoval Josef May).

Velkou zásluhu na zachování znaků ve vyučování neslyšících měl pater Václav Frost (ředitel Pražského ústavu v letech 1841-1865). Frost studoval teoretické práce francouzských a německých učitelů neslyšících a navštívil několik německých ústavů. Frost zkombinoval poznatky z vyučování neslyšících známkovou a čistě orální metodou a vytvořil kombinovanou metodu, která byla nazývána „Frostova kombinovaná metoda anebo pražská škola“ (název korespondoval s označením „francouzská“ a „německá“ škola a dodával Frostově metodě stejnou důležitost). Frost vyučoval náboženství od prvního školního roku důsledně pomocí znaků. „Domníval se, že abstraktní vyjadřování nemá základy v mluvě, ale v duševní mohutnosti. V důsledku toho se nemůže každý hluchý naučit mluvit, ale posunkem se naučí rozumět každé malé hluchoněmé dítě.“ (Vojtěch Černý, Historický vývoj vzdělávání a výchovy hluchoněmých, 1934, str.58-9.)

V Rakousku-Uhersku platil zákon, podle kterého měl každý právo seznamovat se s náboženskými pravdami ve svém mateřském jazyce. Frost považoval za mateřský jazyk neslyšících znakový jazyk.

Neslyšící děti přicházely do ústavu jen s velmi malými vědomostmi. Naučily se jen to, co samy mohly pochopit zrakem a hmatem. Patrně neměly žádné představy o abstraktních pojmech. Neslyšící před vstupem do ústavu neznali žádný jazyk. Výjimku tvořily neslyšící děti neslyšících rodičů, které se naučily znakový jazyk od rodičů. (Uvádí se, že 90% neslyšících má slyšící rodiče.) Slyšící rodiče se zřejmě se svými neslyšícími dětmi nedokázali domluvit. Veškerá konverzace se odehrávala na úrovni příkazů vyjadřovaných jednoduchými gesty a pohyby. Pokud děti neměli nebo se nestýkali s jinými neslyšícími příbuznými, vymýšleli si vlastní gesta a znaky pro označení věcí nebo vyjádření svých potřeb. Neslyšící sourozenci si vytvářeli systém gest a znaků, který se lišil do znakového jazyka dospělých neslyšících. Většina neslyšících dětí se tedy setkávala poprvé s lidmi, kteří používali znakový jazyk, v ústavech pro neslyšící.

Do roku 1948 nebyla v Čechách a na Moravě zákonem stanovena povinnost neslyšících chodit do školy. Povinná osmiletá školní docházka, která byla v Českých zemích zavedena nařízením v prosincové ústavě z roku 1867, se na neslyšící děti nevztahovala. Paragraf 59 ústavy ze 14.května 1869 ukládal zemskému správnímu výboru starost o výchovu a vzdělání „dětí uchylných“ (do této

kategorie patřily také neslyšící děti). Zemská správa v Čechách začala pravidelně přispívat na školství hluchoněmých až po roce 1916.

Situace na Moravě se lišila. Zakladatelé první školy pro neslyšící si vymohli podporu Zemské správy. Zemská rada rychle reagovala na nedostatek míst v ústavech pro hluchoněmé a uvolnila v roce 1893 finanční prostředky na výstavbu dvou nových ústavů v Ivančicích a v Lipníku nad Bečvou.

Ústavy pro neslyšící spravovala kuratoria, která finančně zabezpečovala provoz ústavu. V Čechách, částečně také na Moravě, provoz ústavů ředitelství hradila ze soukromých prostředků, darů a veřejných sbírek. Rodiče za pobyt dětí v ústavech platili. Výše poplatku byla upravena podle majetkových poměrů rodičů. Zemská správa každoročně zřizovala několik volných stipendijních míst pro děti z chudých rodin.

Na všech českých církevních ústavech pro hluchoněmé působily sestry školského řádu de Notre Dame z Horažďovic.

Kongregace vyhověla žádosti biskupa Jirsíka, aby její členky vyučovaly v ústavě pro neslyšící v Českých Budějovicích. Vyslaly dvě sestry na Pražský ústav, aby se tam seznámily s vyučováním neslyšících. Později se sestry připravovaly na výuku hluchoněmých v klášteře v Horažďovicích. Sestry působily nejčastěji jako industriální učitelky a vychovatelky, se svými svěřenci se dorozumívaly znakovým jazykem. Po reorganizaci školství neslyšících v roce 1924 byly sestrám přiděleni nejméně nadaní žáci a děti předškolního věku. „Jako osoby řeholní, zřeknuvše se světa, zasvětily se vyšším cílům lidskosti a jsouce nenáročné a velkou trpělivostí vyzbrojeny, jsou nejlépe povolány k tomu, aby vychovávaly ten stupeň duševní inteligence, který v postupu vzdělání nejvolněji pokračuje... neznají osmihodinovou pracovní dobu. Nekladou za svou práci velikých nároků, pracují, trpí a mlčí. To jest jejich nedocenitelná vlastnost. Poněvadž ony svou práci a své síly tak nenáročně nabízejí dobru hluchoněmých, musíme býti trochu vypočítaví a tuto jejich nenáročnou ochotu využítkovati. Celkovou práci, kterou vykonaly soukromé církevní osoby a ústavy pro dobro a vzdělání hluchoněmých, není možno nikdy dosti doceniti a to jest jejich zásluha, že podjaly se ve své době úkolu, na který jiní hleděli skepticky a s nedůvěrou.“

(Svépomoc hluchoněmých, březen 1927, str.2.)

Poznámka: I když neslyšící v Čechách neměli zajištěn dostatečný přístup ke vzdělání, utvářela se u nás na konci 19. století vrstva „hluché inteligence“. Svědčí o tom například fakt, že na Pražském ústavu působilo několik neslyšících jako učitelé a industriální učitelky. Vyšší vzdělání získali samostudiem nebo individuálně u slyšících mistrů. S pedagogickou profesí se seznamovali přímo v ústavech, kde zastávali místa pomocných učitelů. Prvního neslyšícího učitele Huberta Kauznera do Pražského ústavu přijal ředitel Jan Mücke (po roce 1835). Kauzner vystudoval malířskou akademii. Na ústavu působili další neslyšící učitelé například Václav Vlček, žák pátera Mückeho, Ignátz Reysser. „Učitel Jan Karresch byl dobrý, mírný člověk, žijící jen svému povolání a jako učitel kreslení vynikal nad průměr...byl příkladem toho, že vzdělaný hluchoněmý vyrovná se slyšícímu a někdy jej i předčí, o čemž svědčily i práce jeho žáků na různých výstavách.“ (Svépomoc hluchoněmých, květen 1926, str.4.) V roce 1924 zemřela v 91 letech neslyšící industriální učitelka Amalie Kühnelová, které ve „Svépomoci hluchoněmých“ vzdali dík za oddanost ústavu a dlouholeté vzorné plnění povinností ke svým svěřenkám.

Po roce 1918 se objevovaly v novinách pro neslyšící zmínky o neslyšících učitelích jen zřídka (ve 20. letech v Pražském ústavu vyučoval neslyšící František Kudyn). Pokud neslyšící v ústavech pracovali, obstarávali většinou manuální práci.

„Ústavy hluchoněmých nemohou bráti služebné jen hluchoněmé, protože jde o to, aby kolem dětí bylo co nejvíce lidí slyšících, aby si zvykaly mluvit a ne ukazovati.“

(Svépomoc neslyšících, červenec 1931, str.1.)

A kdo z vás bratři, nezřel aspoň jednou
 což srdcem lidským zachví pohled ten!
 zjev ubožáka, jemuž sudbou bědnou,
 němoty poutem ret je uzavřen?
 Co chudásů těch v lidstva davu zřítí,
 jímž navždy uzamčen je zvuků svět!-
 duch jejich myslí, srdce jejich cítí,
 leč slůvka ani nelze povědět.

.....

„Dar sluchu vzácný, toť ta duše brána,
 jíž slovo matky v srdce vstupuje,
 v němž schopnost velká člověku je dána,
 že cit, myšlenku jiným sděluje.
 Sluchem, co říše zvuků v sobě chová,
 řeč, zpěv a hudbu člověk poznává
 a dítě slyšící matky milá slova,
 mluvit se učí, rozum vzdělává.
 Když útlé děcko osud zbaví sluchu,
 při zrození, neb v květu prvých let,
 přístupu nemá mluva k jeho duchu
 a němou zůstává i jeho ret.

(F. Kudyn, Dvě doby pražského ústavu pro hluchoněmé,
 in: Svépomoc hluchoněmých 1.7.1926, str. 1-3.)

Neslyšící učitel František Kudyn zbásnil svoji představu o průběhu shromáždění členů zednářské lóže „7 hvězd“ - lóže bratrstva Kazimírova, na kterém diskutovali o žádosti císaře Josefa II., aby podpořili vznik ústavu pro neslyšící v Praze. Zednářská lóže „7 hvězd“, kterou vedl hrabě Kašpar Heřman Kunigl, v roce 1786 otevřela první ústav pro neslyšící v Praze. Pražský ústav byl prvním ústavem pro neslyšící v Českých zemích, druhým v Rakousku-Uhersku a čtvrtým v Evropě (1770 Paříž, 1778 Lipsko, 1779 Vídeň). Císař Josef II. osobně navštívil Pařížský ústav pro neslyšící, pod dojmem této zkušenosti se rozhodl vybudovat podle pařížského vzoru ústav pro neslyšící ve Vídni. Císař dal také bezprostřední podnět k založení ústavu pro neslyšící v Praze. Pro Prahu, jedno z evropských velkoměst, se stalo založení ústavu pro neslyšící prestižní záležitostí.

Poznámka: Svobodné zednářství vzniklo počátkem 18. století v Anglii jako hnutí intelektuální a aristokratické elity, které usilovalo o kulturní a sociální povznesení lidstva. V Praze byla založen první lóže roku 1742. Ačkoliv vláda Marie Terezie zednářům nebyla nakloněna, v 70. letech působily v Čechách tři lóže. Zednářská lóže „7 hvězd“ zřídila v Praze sirotčinec, podílela se na reorganizaci knihovny a dalších dobročinných akcích.

Čas volá, by i v milé naší zemi
příklad ten došel následování,
by těžký los, jejž nesou hluchoněmí,
jim ulehčen byl cestou vzdělání.“

.....

„My těch ubohých ujmouti se chceme!“

- tím voláním chví se každá hrud' -

My ochrannou jim pomoc slibujeme! -

Zdar myšlence té! Ústav zřízen bud!“

(F. Kudyn, Dvě doby pražského ústavu pro hluchoněmé,
in: Svěpomoc hluchoněmých 1.7.1926, str. 1-3.)

7. prosince 1786 byl v pronajatých prostorách v domě „U kamenného stolu“ na Dobyčím trhu slavnostně otevřen první ústav pro neslyšící v Praze. Hrabě Künigl se osobně seznámil s vyučovací metodou na Pařížském a Vídeňském ústavu pro neslyšící. Metodu, která využívala znakový jazyk, doporučil pro výuku v Pražském ústavu. Na místo ředitele povolal kněze Karla Bergera, který soukromě vyučoval neslyšící.

V čele ústavu stálo kuratorium, administrativní správa, kterému předsedal hrabě Künigl. Kuratorium zajišťovalo provoz ústavu. Finance získávali formou příspěvků od jednotlivců nebo dobročinných spolků, veřejnými sbírkami a dobrovolnými dary. V roce 1857 ústav obdržel částečnou podporu z veřejných prostředků. (Příspěvek zemské správy nebyl pravidelný, až do roku 1948, kdy ústav přešel do státní správy.) Ředitelem ústavu byl jmenován vždy některý z učitelů. Až do roku 1948 se na ředitelských místech střídali kněží, kteří zároveň zastávali místo katechety ústavu.

Poznámka: V prvním školním roce měl ústav 6 chovanců (Fr. Aigner, syn krejčího v Praze, 20 let, Jan Krimlák z panství šlechticů v Ratenicích, 8 let, Karel Vocásek, tovaryš obuvnický ze Stříbra, 36 let, Anna Lisaurová, dcera šikovatele v Praze, 12 let, Marie Anna Hofmannová, dcera tesaře z Mědce, 14 let, Kateřina Prennerová, dcera obchodníka s koňmi v Blatné, 26 let.) Počet žáků se zvyšoval, proto se ústav několikrát stěhoval do větších prostor.

V roce 1795 byl ředitel ústavu Karel Berger jmenován děkanem v Chomutově. Zednářská lóže rozhodla, že se přestěhuje i se svými žáky. Po dvou letech se Berger a jeho neslyšící vrátili do Prahy. Za Bergerova působení (1786-1796) se vyučovalo 8-12 hodin denně.

V roce 1838 kuratorium ústavu zakoupilo „Faustův dům“ na dnešním Karlově náměstí. Po úpravách měl kapacitu pro více než 130 žáků.

Jediným vyučovacím jazykem v Pražském ústavu až do roku 1836 byla němčina. Ředitele Mücke založil českého oddělení, ve kterém byla zavedena jako vyučovací jazyk čeština. Prvním učitelem na českém oddělení se stal Petr Miroslav Veselský. Před ním neslyšící v češtině nikdo nevyučoval. Veselský si musel vyrobit vlastní učební pomůcky a učebnice, které údajně při odchodu z ústavu kvůli neshodám s vedením, zničil. Ředitel Václav Frost po odchodu Veselského povolal v roce 1841 na české oddělení pátera Václava Kofátka, kterého znal z doby společného působení ve Mšeně. Václav Kofátka napsal první slabikář, čítanku a mluvnická cvičení pro hluchoněmé žáky. „Ústav byl mu světem a téměř připadal i jeho skrovný majetek. Jím zemřel jeden, z nyní již řídkých učitelů hluchoněmých starého zrna, kteří se v prvé polovici 19. století svému povolání z lásky a obětavosti věnovali.“ (K. Kmoch, Dějiny pražského ústavu pro hluchoněmé, in: Svěpomoc hluchoněmých 1.11.1926. str.2.) Na církevních ústavech bylo běžné, že se učitelé věnovali žákům ve volném čase i po vyučování. Učitelé zůstávali se svými chovanci v osobním nebo písemném kontaktu také po jejich

odchodu z ústavu. Žáci se na učitele obraceli jako na své důvěrníky, kteří jim pomáhali řešit pracovní i osobní problémy.

Čím domov dítěku, tím ústav byl cele
 pro ubožáků malých družinu,
 chovanci jeho a jich učitelé
 jedinu tvořili zde rodinu.
 Vzdělání, jež jim učitelé dali,
 životem cestu usnadnilo jim,
 svých rukou práci chléb si dobývali
 v řemesel ruchem umem dovedným.
 V zápasech žití, v světa vlnobití,
 kdo sklíčen hledal radu, útěchu,
 k svým učitelům šel se uchýliti
 v ústavu klín jak rodnou pod střechu.

(F. Kudyn, Dvě doby pražského ústavu pro hluchoněmé,

in: Svěpomoc hluchoněmých 1.7.1926, str. 1-3.)

Učitelé Pražského ústavu publikovali vědecká pojednání a odborné spisy, ve kterých popisovali své zkušenosti s vyučováním neslyšících. Neexistovaly jednotné osnovy ani učebnice, učitelé si psali a kreslili pomůcky a učebnice sami (některé se dochovaly a jsou uloženy v archivu Pražského ústavu). Učitelé neslyšících často přednášeli na veřejných akcích a přednáškách. Propagovali ústav a seznamovali širokou veřejnost s neznámou oblastí, kterou vyučování neslyšících bylo. K výrazným pedagogickým osobnostem, které ovlivnily vývoj Pražského ústavu, patřili páter Karel Kmoch a páter Karel Malý. Karel Kmoch (ředitel v letech 1876-1913) důsledně zastával Frostovu kombinovanou metodu. Zavedl tzv. přípravné třídy. Za jeho působení se začaly starat o chovance v odpoledním zaměstnání řádové sestry. V roce 1902 byla dokončena stavba nové budovy ústavu v Holečkově ulici na Smíchově. (Stavbu podpořili dobrovolní dárci, zemský výbor a ministerstvo sociálních věcí a zdravotní správy.) V ústavní škole bylo otevřeno osm postupových ročníků, zvláštní oddělení pro nedoslýchavé a pro méně nadané neslyšící děti a internát.

Většina ústavu pro neslyšící byla v době 1. světové války přeměněna na vojenské nemocnice. Vrchní rada Pražského ústavu Prof. Dr. Emmanuel Ott úspěšně intervenoval u státních úřadů, výuka pokračovala i v průběhu války. Po roce 1918 Pražský ústav navštěvovalo průměrně 120-140 neslyšících dětí, které byly rozděleny do pěti českých a pěti německých tříd. V Pražském ústavu působily tři kněží (jeden byl spoluředitelem), šest světských učitelů, tři školské sestry a dvě industriální učitelky, (jedna neslyšící).

2.2. Tři české diecézní ústavy

2.2.1. Litoměřice

Diecézní ústav pro neslyšící v Litoměřicích otevřel v budově místního pedagoga v roce 1858 biskup Augustin Bartoloměj Hille. Na založení ústavu patrně pomýšlel už dříve, proto vyslal v roce 1836 kněze Jana Mareše do vídeňského ústavu, aby se seznámil s vyučováním neslyšících. Hille v roce 1855 poslal kněze Antonína Demutha do Pražského ústavu, kde působil Václav Frost, aby získal zkušenosti s výukou neslyšících.

Biskup Hille získal z darů soukromých osob v roce 1861 finance na otevření nové budovy ústavu. Ústav se opět stěhoval v roce 1899.

Ústav v Litoměřicích navštěvovaly neslyšící děti německé národnosti s domovským právem v Čechách. Původně se na všech církevních ústavech v Čechách otevírala česká i německá oddělení. Německá oddělení se na začátku 20. let 20. s století začala rušit a všechny německé neslyšící děti byly postupně soustředěny do Litoměřic. Stěhování bylo dokončeno v roce 1932, kdy z Pražského ústavu do Litoměřic přešlo posledních 19 německých dětí. V roce 1918 měl litoměřický ústav 4 třídy s 50 žáky. V roce 1929 ústav navštěvovalo 123 žáků, 70 chlapců a 53 děvčat. Byla zřízena pomocná třída pro méně nadané neslyšící. V ústavě působilo 12 učitelů a 9 řádových sester. Vyučoval zde například páter Jan Váchal, který měl neslyšící matku, s vyučováním neslyšících se seznámil v Lodži, kde vychovával neslyšícího syna v rodině továrníka.

Po první světové válce zemský výbor uvolnil finance na opravu a přístavbu ústavu, které byly dokončeny v roce 1924.

2.2.2. České Budějovice

Diecézní ústav pro neslyšící v Českých Budějovicích otevřel v roce 1871 biskup Jan Valerián Jirsík. Díky milodarům mohl biskup Jirsík zakoupit budovu učitelského ústavu na Lobkovickém náměstí a vlastním nákladem pořídil vnitřní zařízení. První rok měl ústav 14 chovanců. Biskup Jirsík pamatoval na odbornou přípravu učitelů. V roce 1869 vyslal do Pražského ústavu mladého kněze Antonína Picconiho. V ústavu Českých Budějovicích působil necelé dva roky. Po jeho předčasné smrti na místo ředitele nastoupil mladý kaplan Matěj Sedlák, který se připravoval na práci s neslyšícími dětmi v česko-budějovickém ústavu. Biskup Jirsík se obrátil na kongregaci Školských sester v Horažďovicích s žádostí, aby v jeho ústavě vyučovaly. První představenou ústavu v Českých Budějovicích byla M. Cecilie Šebestová, „která vzala na sebe úkol býti chovancům matkou, kterémuž účelu činila za všech okolností a ze všech sil zadost.“ (Svépomoc hluchoněmých, říjen 1926, str.1-2.)

Biskup Jirsík každou středu a sobotu ústav navštěvoval, vždy přinesl pro děti drobné dárky. Jirsíkovo pokárání prý pro děti bylo nejhorším trestem. Jirsík se zajímal o studijní úspěchy svých žáků. V ústavu pravidelně organizovali veřejné zkoušky, na kterých prezentovali především řečové dovednosti neslyšících dětí. Učitelé v ústavě používali kombinovanou metodu.

Snahy vladních kruhů zabrat ústav pro soukromé účely dvorního dodavatele se Jirsíkovi nedařilo odvrátit osobními ani písemnými intervencemi u vlády, pomohl teprve zásah knížete Schwarzenberg, který na situaci upozornil císaře Františka Josefa I.. Ústav zůstal zachován svému účelu. V důsledku knížecího zásahu byla ústavu právně uznána nedotknutelnost do budoucna. Jirsíkovi nástupci považovali za osobní Jirsíkův odkaz a věnovali mu přízeň. Ústav byl několikrát rozšiřován. Do roku 1926 jej absolvovalo 1326 neslyšících dětí.

Po první světové válce se ústav potýkal s nedostatkem míst a řadu žádostí o přijetí museli odmítnout. Ústav neměl dostatek prostředků na rozšíření kapacity. Byl udržován z dobročinných darů, na provoz ústavu přispívala také zemská správa.

2.2.3. Hradec Králové

Diecézní ústav pro neslyšící v Hradci Králové založil v roce 1881 biskup Josef Jan Hais. Ústav byl otevřen u příležitosti sňatku korunního prince Rudolfa Habsburga s belgickou princeznou Štěpánkou. Později ústav dostal název Rudolfinum. Biskup Hais zakoupil čtyři domy, dva z nich nechal zbořit, na jejich místě dal postavit dvoupatrovou budovu, všechny domy propojil. V prvním školním roce v ústavu studovalo 7 chlapců a 8 dívek. Biskup Hais vedením ústavu pověřil Josefa Berana, bývalému kaplanovi v Cholticích. Beran před nástupem do královehradeckého ústavu hospitoval v Pražském ústavu pro neslyšící. Neslyšící děti v Hradci Králové vyučovaly školské sestry de Notre Dame z Horažďovic, které se soustavně na výuku neslyšících připravovaly.

Ústav spravovalo kuratorium, kterému předsedal biskup. Členové kuratoria považovali budovu ústavu za nedostatečnou (měla málo tříd, chyběla tělocvična, zahrada, ústřední topení, vodovod, měla špatné osvětlení a malý dvůr), proto se rozhodli vybudovat nový ústav pro 120-150 neslyšících dětí. Z ústavního jmění zakoupili v roce 1902 pozemek. Sněm Království českého přiznal ústavu na 40 let

podporu 5 000 Kč ročně. Ústav se stěhoval v srpnu 1902. O šest let později byla dobudována zahrada, hřiště a letní tělocvična.

Ústav vydal „Připomenutí rodičům“, které obsahovalo podmínky přijetí dětí do ústavu. Rodiče k žádosti museli přiložit výtah z křestní matriky, lékařské vysvědčení, vysvědčení chudoby a domovský list dítěte. Žádost o přijetí dítěte do ústavu mohli rodiče nebo opatrovníci podat přímo na ředitelství ústavu nebo prostřednictvím farního úřadu v místě bydliště.

Do ústavu mohly být přijaty pouze zdravé děti ve věku 7-12 let. Vstupu do ústavu předcházelo pohovor s ředitelem a prohlídka u ústavního lékaře, kteří potvrdili způsobilost neslyšících dětí pro přijetí do ústavu. Neslyšící děti s přidruženým (mentálním, tělesným nebo smyslovým) postižením do ústavu nepřijímali. Za výuku a zaopatření dětí v ústavu platili rodiče měsíčně 250 Kč. Kuratorium upravovalo sumu podle majetkových poměrů rodnyčů. Náklady na praní prádla (100 Kč) a na školní potřeby (20 Kč) jedenkrát ročně také hradili rodiče. Další výlohy za léky, spravování oděvů a bot byly vyúčtovány zvlášť na konci roku. „Každý chovanec do ústavu vstupující musí přinést trojí oblek, dvojí obuv, nejméně čtveré prádlo a jiné menší potřeby. Mimo to doporučuje se vzít s sebou také peřiny a polštáře, nebo aspoň svrchní peřinu.“ (Svépomoc hluchonmých, říjen 1926, str. 5-6.)

Děti ústav opouštěly jen v době celoročních prázdnin, na přání rodičů trávily doma také velikonoce a vánoce. Po návratu do ústavu museli předložit potvrzení od obecního úřadu, že se ve městě v době jejich pobytu nevyskytovala nakažlivá nemoc. (V důsledku různých infekcí a nemocí musela být často výuka v ústavech přerušena.) Kuratorium deklarovalo ústav za vzdělávací zařízení. Ústav neměl zaopatřovací charakter. Rodiče a poručníci neslyšících se museli zavázat, že po absolvování ústavu převezmou děti opět do své péče.

Ústav v Hradci Králové byl původně česko-německý. (Jedna třetina dětí v diecézi pocházela z německých rodin.) V průběhu 20. let 20. století byly německé děti převedeny do německého ústavu pro neslyšící v Litoměřicích.

Během první světové války část ústavu zabrala okresní nemocnice, ve zbylé části fungovala výuka a byly ubytovány neslyšící děti. V ústavu se zotavovali rekonvalescenti pěšího pluku č.18 a 300 maďarských vojáků.

Po válce mělo budovu ústavu získat ředitelství státních drah. Po jednání zástupců ústavů s obecními úřady neslyšící v budově mohli zůstat, ale dělili se o prostory s dívčí školou. V roce 1926 bylo v ústavu osm postupných tříd. Pracovalo zde 11 učitelů (ředitel, zároveň katecheta, 1 učitel, 9 třídních, 2 industriální a 1 výpomocná učitelka). Biskup Hais dodržel své rozhodnutí otevřít ústav pro neslyšící děti bez rozdílu vyznání. Ústav od jeho založení do roku absolvovalo 736 neslyšících dětí české národnosti, 56 německé a dvě ruské. Většina dětí patřila k římsko-katolické církvi, několik k evangelické a českobratrské církvi a dva byli pravoslavní.

V ústavu začínali vyučovat kombinovanou metodou. Po reformě školství neslyšících v roce 1924 uplatňovali učitelé orální metodu. Neslyšící žáci mezi sebou komunikovali znakovým jazykem. „Tenkrát (v roce 1920, pozn. RM) se již učilo čtením z úst, ale řeč posunková byla řečí dorozumívací, a tu často jsem se podivil, jak stručně a trefně charakterisují hluchoněmí osoby i věci.“ (postřeh Františka Flosa, který pravidelně navštěvoval ústav a soukromě vyučoval neslyšící, Obzor hluchoněmých, leden 1920 str. 2.)

2.3. Dvě městské školy v Praze

Zemský spolek pro péči o hluchoněmé v roce 1916 otevřel První česká škola pro hluchoněmé v Praze. Zemský spolek pro školu pronajal místnosti v domě v Kateřinské ulici 36. Do třídy se přijímaly osmi až desetileté děti, přednost měli váleční sirotci. Vyučovalo se pomocí písma a hlasité řeči. Na místo ředitele nastoupil Josef Kolář, který přešel z Ivančic. Pod jeho vedením se ve škole vyučovalo orální metodou. Škola se ve 20. letech musela z finančních důvodů několikrát stěhovat. V roce 1926 byli žáci převedeni do nově otevřeného ústavu v Praze - Radlicích.

Zemský spolek inicioval v roce 1917 vznik První pomocné městské školy pro hluchoněmé děti v Praze ve Štěpánské ulici. Provoz školy financovala rada hlavního města Prahy, jako učitelka ve škole působila Jitka Haunerová-Staňková. V prvním školním roce se v jedné třídě vyučovalo deset žáků. Škola v Kateřinské ulici měla přijímat pouze mimopražské děti, škola ve Štěpánské ulici byla vyhrazena pro děti z Prahy a neměla internát. V Praze nebylo tolik neslyšících školou povinných dětí, aby naplnily celou školu. Malá škola byla nucena přijímat žáky různého věku a stupně postižení, což komplikovalo průběh vyučování. Ve Štěpánské ulici se vyučovalo pomocí psaní a hlasité řeči. V roce 1926 otevřel Zemský spolek ústav pro neslyšící v Radlicích. V následujících letech byl v Praze a okolí nedostatek neslyšících žáků. Radlický ústav považoval městské školy za své konkurenty. Ředitel radlického ústavu, a zároveň zemský inspektor škol pro neslyšící Viktor Parma, usiloval o přiřazení školy ve Štěpánské ulici ke svému ústavu. Ředitel školy Václav Prinich, kterého podpořili rodiče, se proti Parmovým snahám razantně postavil. V roce 1932 ředitel Prinich se svými žáky přešli do Pražského ústavu na Smíchově.

2.4. Plzeň

V Plzni začala neslyšící soukromě vzdělávat v roce 1912 sestra Chrisologa, členka řádu de Nortre Dame. V roce 1913 otevřely sestry de Nortre Dame v kláštře v Plzni třídu pro neslyšící, kterou navštěvovalo 6 dětí. Klášterní třída získala podporu plzeňské školské rady, v roce 1916 do ní docházelo 16-18 neslyšících žáků.

V roce 1916 Odbor příznivců a rodičů dětí hluchoněmých zřídil ve městě ústav pro hluchoněmé. Další rozvoj školství hluchoněmých v Plzni zaznamenalo po první světové válce.

3. Okolnosti vzniku ústavů pro neslyšící na Moravě

Učitel vídeňského ústavu pro neslyšící Jan Stromer se v roce 1802 neúspěšně pokusil uspořádat veřejnou peněžní sbírku na získání financí na založení ústavu pro neslyšící v Brně. O začátek vzdělávání neslyšících na Moravě se zasloužil Josef Dietmann rytíř z Traubenburku, vrchní rada zemského moravského soudu. Při přelíčeních se často setkával se spustlými a zaostalými neslyšícími. Příčinu jejich ubohého stavu viděl v nedostatku výchovy a vzdělání, proto se rozhodl založit ústav. Peníze chtěl vybrat veřejnou sbírkou mezi zámožnými moravskými měšťany a továrníky, ale neuspěl. Základní kapitál 4 000 zlatých na založení „ústavu pro hluchoněmé a slepé“ odkázal v roce 1815 společník Smalovy továrny v Brně František Ess. Peníze spravoval zemský advokát Tadeáš Fessel a veřejnou sbírkou fond rozšířil. Nejvyšší zemská správa v roce 1821 jmenovala kurátory fondu rytíře Traubenburka a dr. Schindlera, kteří v roce 1824 uspořádali na území Moravy všeobecnou peněžní sbírku. V roce 1829 koupili dům v Trnité ulici, v roce 1832 zde otevřeli ústav pro neslyšící a nevidomé děti. (V roce 1839 ústav rozdělili na dvě specializovaná zařízení.) Prvním učitelem a ředitelem ústavu se stal kněz Josef Handschuh. Slavnostní otevření se konalo u příležitosti jmenin císaře Františka I. 4. října 1832.

Rytíř Traubenburk hospitoval ve vídeňském ústavu pro neslyšící. Tamní známkovou metodu nepovažoval za vhodný způsob pro výuku neslyšících. Rozhodl se v brněnském ústavu postupovat orální metodou, se kterou se seznámil korespondencí s učiteli v německých ústavech pro neslyšící. V prvním školním roce do ústavu nastoupilo patnáct chlapců. Děvčata mohla být do ústavu přijímána teprve od roku 1867, předtím se učila externě.

Na památku návštěvy císaře Františka I. v Brně zřídili moravští stavové 2.8. 1839 zvláštní nadaci (10 000 zlatých) na stipendia pro chudé neslyšící děti. V roce 1840 se rytíř Traubenburk pro vysoký věk zřekl kurátorství. Na místě kurátora se střídali kanovníci a městští úředníci. Ústav dobře prosperoval za působení pátera Gunthera Kalivody, preláta benediktinského opatství v Rajhradě. Kalivoda usiloval o to, aby moravský sněm převzal ústav do své správy. V roce 1864 se mu to nepodařilo, sněm poskytoval ústavu pravidelnou roční subvenci 4000 zlatých a zvýšil počet stipendijních míst pro nemajetné neslyšící. Další finance pro ústav kurátoři fondu získávali sbírkami, koncerty, slavnostmi, ve prospěch ústavu byl založen stavební fond a učitelský penzijní fond.

Do roku 1863, kdy pater Maršovský otevřel české oddělení, se v ústavu vyučovalo německy. Ústav byl přeplněn, aby jej mohlo absolvovat co nejvíce dětí, trvala výuka pouze čtyři roky. V říjnu 1865 byl ústav přestěhován do většího sousedního domu.

V roce 1867 zřídil slezský zemský výbor v ústavu pět nadačních míst pro neslyšící děti ze Slezska. Rozšíření ústavu přimělo kurátora preláta Kalivodu k tomu, aby v roce 1871 opět požádal zemský sněm o převzení správy ústavu. Podruhé neuspěl.

Při všeobecném sčítání, které prováděl zemský výbor na Moravě v roce 1873, bylo zjištěno, že na Moravě je 450 a ve Slezsku 100 neslyšících školou povinných dětí. Do jediného moravského ústavu v Brně mohli přijmout maximálně 65 žáků. Výsledky všeobecného sčítání průkazně demonstrovaly nedostatky ve školství pro neslyšící na Moravě. Správce ústavního fondu hrabě Emanuel Dubský se zasadil u zemského sněmu o zvýšení roční subvence a počtu nadačních míst, zároveň se po celé Moravě a Slezsku pořádaly veřejné sbírky na podporu rozšíření ústavu. Ústav měl statut soukromé instituce se státní podporou.

V roce 1873 byl jmenován ředitelem ústavu Eduard Partish, na jeho podnět zemský sněm provedl roku 1885 soupis neslyšících dětí. Zjistilo se, že na Moravě 486 školou povinných neslyšících dětí zůstávalo bez vzdělání. Zemský sněm na tuto situaci zareagoval v roce 1889, kdy rozhodl zříditi pro české neslyšící děti dva ústavy s internátem ze zemských prostředků. V brněnském ústavu zůstaly německé děti. Zemský sněm vyzval moravská města, aby poskytla zdarma stavební místo pro ústav. Přihlásila se města: Příbor, Lipník nad Bečvou, Přerov, Místek, Valašské Meziříčí, Holešov, Kojetín, Kroměříž, Strážnice, Ivančice, Třebíč, Velké Meziříčí, Loštice a Slavkov. Zemský sněm vybral Ivančice a Lipník nad Bečvou, kde byly postaveny a v roce 1894 otevřeny ústavy pro neslyšící.

Na začátku první světové války ústav pro neslyšící v Trnité ulici v Brně zabrali pro vojenské účely. Po válce zde byl zřízen na deset let moravský ústav pro válečné poškozené. V roce 1924 při obnově smlouvy na dalších deset let učitelé a neslyšící protestovali a neúspěšně se snažili prosadit navrácení budovy původnímu účelu. Ústav pro neslyšící německé děti byl v Brně zrušen v roce 1919. Děti byly převedeny do německého ústavu v Šumperku. Jednu třídu pro neslyšící v Brně otevřeli opět až v roce 1929 jako pobočku ústavu v Ivančicích.

Dozor nad moravskými ústavu po stránce hospodářské vykonával zemský úřad a po stránce pedagogické zemská školní rada.

Ústavy fungovaly podle jednotného organizačního statutu, který vypracoval učitel Josef Kolář na výzvu zemského sněmu v roce 1894. Sestavil osmitřídní učební plán. Na všech moravských ústavech se vyučovalo orální metodou. Řeč si děti osvojovaly nejdříve pomocí hmatu (dotykem krku, hrudi, hlavy nebo rtů děti rozlišovaly jednotlivé hlásky) a později odezíráním písmen a slov ze rtů učitele. Používání znaků pravděpodobně záviselo na benevolenci učitelů. Znaky zřejmě byly přípustné, alespoň v nižších ročnících a ve volném zaměstnání.

Do Kolářova učebního plánu byly zapracovány připomínky dalších moravských učitelů neslyšících. Upravený plán schválilo ministerstvo kultury v roce 1900. (Schvalovací procedura se protáhla, protože původní návrh, který podal Kolář v češtině, musel přepracovat do němčiny. Na ústavech v Ivančicích a Lipníku se vyučovalo česky, ale veškerá administrativa (včetně výkazů o pedagogicko-didaktických postupech) byla vedena německy. V lednu 1898 zavedl zemský výbor jako úřední jazyk češtinu.)

V roce 1898 ustanovil zemský výbor hlavní prázdniny na dobu od 30. června do 1. září, dosud byly od 15. července do 15. září. Na závěr školního roku se konaly veřejné zkoušky neslyšících žáků, kterých se účastnili především rodiče a představitelé města a zemského výboru.

Učitelé se na výuku neslyšících systematicky připravovali, během studia pedagogiky hospitovali na ústavech pro neslyšící a účastnili se kurzů a přednášek, které vedli učitelé neslyšících. Od roku 1895 skládali učitelé neslyšících odborné zkoušky před c.k. zkušební komisí v Brně. Vídeňské ministerstvo školství jmenovalo v roce 1897 Josefa Koláře zkušebním komisařem učitelů neslyšících. Nedostatek odborně vzdělaných učitelů neslyšících, zemský výbor vyřešil tak, že do

nových ústavů dosadil zkušené učitele z brněnského ústavu. Později byl na ústavu vždy jeden nadpočetný učitel (učitel-praktikant). Zemský výbor v rámci odborné přípravy posílal učitelé na studijní cesty do zahraničí, nejčastěji do Německa a Rakouska, ale i do Dánska, Švýcarska a Anglie. „Pro ústav byly vybírány zdatné a svědomité síly učitelské. Poněvadž vyučování vyžaduje velké námahy duševní a tělesné, proto také hmotné postavení učitelů hluchoněmých bylo výhodnější než učitelů měšťanských škol.“ (Zájmy hluchých, srpen 1932, str.3.) V roce 1904 zemská školní rada vydala zvláštní výnos, aby všichni kandidáti učitelství hospitovali na ústavech a seznámili se s vyučováním neslyšících. Učitelé z ústavu v Lipníku pořádali přednášky pro učitele obecných škol na východní Moravě. Na moravských ústavech pro neslyšící přecházeli učitelé z obecných škol a zkušení učitelé neslyšících často přestupovali z jednoho ústavu pro neslyšící na druhý.

Učitelé neslyšících ze zemí Habsburské monarchie pravidelně o velikonočních svátcích pořádali sněm ve Vídni. V roce 1908 byl Josef Kolář, jako první slovanský účastník, zvolen místopředsedou předsednictva sjezdu. Sněmu se účastnili i další moravští učitelé, pro názorové neshody s představiteli dalších zemí postupně ze svazku vystupovali. Moravští učitelé od roku 1907 pořádali každé dva roky konference učitelů ze zemských moravských ústavů pro neslyšící. V roce 1919 založili Spolek učitelů hluchoněmých v Republice československé se sídlem v Lipníku nad Bečvou, v roce 1923 byl spolek přejmenován na Svaz spolků učitelů hluchoněmých v RČS a sídlo přemístěno do Prahy. Učitelé neslyšících sami psali čítanky, učebnice odborných předmětů a odborná pojednání a metodiky pro vyučování neslyšících.

Učitelé z ústavů pro neslyšící spolupracovali s místními školními radami, které jim pomáhali vyhledávat neslyšící děti, především na venkově. Před přijetím do ústavu museli rodiče dítě osobně předvést řediteli. „Výnosem zemského výboru ze dne 6.dubna 1908 bylo nařízeno, aby do okresních měst odlehlých okresů byl každoročně vyslán ředitel nebo učitel na zemské útraty a tam svolal děti hluchoněmé, přicházející v úvahu ku přijetí do ústavu hluchoněmých a zjistil stupeň jejich vzdělavatelnosti, tím by rodiče byli ušetřeni výloh s představováním dětí v ústavě.“ (Zájmy hluchých říjen-listopad 1932, str.1.)

Do prvních tříd na zemské moravské ústavy přijímali děti ve věku od šesti do sedmi let. Rodiče na pobyt dítěte v ústavu přispívali podle svých majetkových poměrů, nemajetní a sirotci neplatili nic.

V ústavech neslyšící děti získaly všeobecné vzdělání (objem učiva v ústavech pro neslyšící byl menší než na běžných základních školách) a osvojily si základy řemesel (stolařství, knihařství, lepenkářství ad.)

3.1. Ivančice

V listopadu 1891 se obecní zastupitelstvo města Ivančic zavázalo poskytnout pro ústav zdarma pozemek, stavební materiál a dopravu neslyšících dětí na začátku a konci školního roku, dokud nebude v obci vybudována železniční stanice. Stavba ústavu trvala rok a dva měsíce. V září 1894 v Ivančicích zahájili vyučování. V polovině října byl ústav slavnostně vysvěcen. Čtyři třídy navštěvovalo 36 hochů a 25 dívek. Na ústavu působilo pět učitelů, katecheta a industriální učitelka. Zemský výbor jmenoval ředitelem ústavu Josefa Koláře. „Ředitel Kolář byl přísným oralistou. Odmítal ve vyučování hluchoněmých užívání umělých posunků a dovedl prakticky se svými spolupracovníky dokázat, že hluchoněmý se může naučit dostatečně projadřovat mluvenou řečí.“ (Obzor hluchoněmých, květen 1942, str. 2.)

V roce 1896 byl Kolář zvolen do obecního zastupitelstva a vymohl si jedno trvalé stipendijní místo pro mladé učitele, které bylo zrušeno teprve na začátku první světové války v roce 1914.

V ústavu vládl přísný řád. Chovanci se nemohli volně pohybovat po chodbách a museli se držet stále ve skupinách.

Od roku 1909 starší chovanci bydleli v rodinách: „Žáci přinesli si z venku mnoho nových pojmů, byli více nuceni mluvit v době mimoškolní a tím stala se řeč jejich srozumitelnější a naučí se dobře odezírat.“ (Zájmy hluchých, červenec 1932, str. 2.)

V roce 1904 učitelé ústavu v Ivančicích založili Podpůrný spolek pro hluchoněmé škole odrostlé. Od vypuknutí první světové války až do ledna 1919 sloužil ústav jako útulna pro raněné a nemocné vojáky.

3.2. Lipník nad Bečvou

Zemský ústav v Lipníku na Bečvou vybudovali pro neslyšící děti, které měly domovské právo v některé z obcí na východní Moravě. Vyučovat se v Lipníku začalo na jaře v roce 1894. V říjnu 1894 byl ústav vysvěcen. Prvním ředitelem byl jmenován Antonín Holzer, bývalý učitel zemské vychovatelný v Brně. V prvním roce přijali 24 dětí, které vyučovali dva učitelé a jedna industriální učitelka. Ústav se postupně rozšiřoval. Po čtyřech letech ústav získal vlastního katechetu, dosud náboženství vyučoval místní farář. Ve školním roce 1898-99 v ústavě žilo 100 chovanců, kteří byli rozděleni do pěti tříd a osmi oddělení.

V průběhu roku 1900 muselo být vyučování několikrát přerušeno, protože se mezi dětmi rozšířily spalničky a potom tyfus. Rozšíření další infekce v ústavu se snažili zabránit. Děti musely přinést vždy po návratu z prázdnin potvrzení, že v místě bydliště se nevyskytovala nakažlivá nemoc.

V roce 1903 nastoupil do ústavu Viktor Parma, učitel obecné školy z Orlové, který se v samostatné Československé republice stal prvním inspektorem škol pro neslyšící. Za kuriózní způsob vedení dětí ke spořivosti, lze považovat založení spořitelny, kterou v ústavě otevřeli v roce 1913. Děti si ukládaly peníze samostatně v každé třídě, peníze celého ústavu byly uloženy v okresní záložně.

Během první světové války byl ústav výnosem zemského výboru na neurčitou dobu propůjčen Červenému kříži k nemocničním účelům. Část učitelů byla povolána do vojenské služby, někteří přešli na obecní školy. Vyučování bylo opět zahájeno už v březnu 1916. Do Lipníka přišly některé neslyšící děti, které zůstaly doma po záboru ostatních moravských ústavů. Výuku komplikoval nedostatek světla a potravin. Na ústav se vrátili učitelé, kteří přešli na obecné školy nebo byli zproštěni vojenské služby.

Ve dnech 24.-25. března 1918 uspořádali absolventi ústavu v Lipníku sjezd, na který kvůli chaosu v dopravě přijelo pouze 21 účastníků. Na svém jednání vyslovili přání založit ústavní časopis. Pod vedením učitelů Jana Sedláčka, Ludvíka Vaníčka a Františka Míky vyšlo v červnu 1918 první číslo „Novin pro hluchoněmé.“

5.a 6.července 1919 se konala na ústavu oslava dvacetipěti let jeho trvání, které se účastnilo 120 neslyšících.

3.3. Šumperk

Z podnětu učitelů z ústavu v Lipníku místní školní rada pro východní Moravu v roce 1904 vypracovala seznam, podle kterého na východní Moravě žilo celkem 256 šestiletých školou povinných neslyšících dětí. Ústav v Lipníku mohlo navštěvovat pouze 134 dětí.

V roce 1906 iniciovali moravští učitelé neslyšících anketu na téma, jak zlepšit nedostatky ústavů. Navrhli zemskému sněmu, aby vybudovali další dva ústavy pro „normálně a méně nadané hluchoněmé“, protože velký počet neslyšících dětí zůstal stále bez vzdělání. Němečtí poslanci zemské sněmu požadovali otevření ústavu pro německé neslyšící. Podle návrhu učitelů ve třídách pro normálně nadané děti mohlo být maximálně 12 dětí a ve třídách pro méně nadané maximálně 8 dětí. Byla zdůrazněna povinnost uzákonit osmiletou školní docházku a vyučování pouze orální metodou.

V roce 1907 byl prozatimně otevřen německý ústav pro neslyšící v Olomouci s 15 žáky. Postupně se rozšiřoval a v roce 1913 se přestěhoval do nové budovy v Šumperku. Během první světové války byla výuka přerušena. Obnovena byla v roce 1919.

3.4. Valašské Meziříčí

Zemský výbor sestavil ze svých zástupců komisi, která měla vypracovat návrh na zlepšení stavu ve školství pro neslyšící. Do komise přizvali ředitele Josefa Koláře. Komise v roce 1906 doporučila založit nový ústav ve Valašském Meziříčí. Členové komise v rámci příprav navštívili ústavy pro neslyšící v Německu a Rakousku, aby se seznámili s nejnovějšími postupy ve vyučování neslyšících. (Aktuální právě byla debata o výhodách a nevýhodách internátních ústavů.)

Zemský výbor v roce 1907 rozhodl o zahájení stavby ústavu s internátem. Město Valašské Meziříčí darovalo pro ústav pozemek. Stavba byla zahájena v červnu 1909 a dokončena na podzim 1910. Vyučování bylo zahájeno v lednu 1911. V ústavu ve Valašském Meziříčí se soustřeďovaly děti ze střední a severní Moravu.

Ředitelem ústavu ve Valašském Meziříčí byl jmenován bývalý ředitel ústavu v Lipníku Antonín Schell, kromě něj byli přijati čtyři učitelé, dozorce chlapců a pěstounka děvčat. V prvním školním roce do ústavu nastoupilo 11 chlapců a 15 děvčat. Vyučování probíhalo ve dvou souběžných třídách. Po prázdninách už měl ústav 46 chovanců. V říjnu 1912 byl vysvěcen, mše se konaly v ústavní kapli.

Po vypuknutí první světové války byl ústav přeměněn na vojenskou nemocnici. Všech 86 žáků zůstalo doma a většina učitelů nastoupila vojenskou službu. Někteří chovanci přešli v roce 1916 do ústavu v Lipníku, ale větší část neslyšících dětí zůstala pět let bez vzdělání. Znovu se ve Valašském Meziříčí začalo učit v říjnu 1919. Ředitelem byl jmenován Jan Sedláček, který dříve učil v Lipníku.

Po válce do prvních tříd nastupovali neslyšící žáci ve věku od šesti do čtrnácti let. Na ústavu fungovaly zvláštní třídy pro velmi nadané a pro méně nadané děti. Z nedostatku financí museli pomocné třídy v roce 1920 zavřít a děti propustit pro nevzdělavatelnost. Pokus zřídit opět pomocnou třídu v roce 1929 se nezdařil. Ve Valašském Meziříčí v roce 1929 otevřeli přípravku pro malé tělesně a duševně zdatné děti. Cvičili zde obratnost, artikulaci a připravovali děti na kázeň ve třídě. V roce 1932-33 měl ústav 141 chovanců a 16 učitelů.

V roce 1921 valašští neslyšící za pomoci odborného učitele Ondřeje Zajíce založili Podpůrný vzdělávací spolek hluchoněmých ve Valašském Meziříčí.

4. Změny ve výuce neslyšících po roce 1919

V roce 1918 bylo v Československu 13 ústavů pro neslyšící. V Čechách existovaly čtyři soukromé biskupské ústavy (tři utrakvistické a jeden německý). Pražský ústav v roce 1919 zabrala zemská správa pro statistický úřad. Část dětí byla převedena do malé provizorní školy ve Starých Dejvicích a část byla přesunuta do ústavu pro neslyšící v Dolní Lukavici u Plzně, který spravoval zemský správní výbor. V Praze se neslyšící vyučovali ve dvou malých školách, které financoval městský výbor. Všechny ústavy a školy navštěvovalo asi 400 dětí, téměř polovina neslyšících dětí zůstávala bez přístupu ke vzdělání. Za některými neslyšícími dětmi, které ohluchly po vytvoření řeči nebo pocházely z bohatých rodin, docházel soukromý učitel. Vyskytlo se několik případů, kdy učitel zdarma vyučoval neslyšící děti, které nebyly pro vysoký věk nebo nedostatek místa přijaty do ústavu. Výjimečně neslyšící děti chodily do mateřských nebo obecných škol spolu se slyšícími. Děti, které získaly privátní vzdělání nebo byly integrovány, se pravděpodobně nenaučily znakový jazyk a nezapojily se do spolkového života neslyšících.

Na Moravě působily čtyři zemské ústavy (tři české a jeden německý), které měly kapacitu asi 700 míst. Všechny moravské neslyšící děti měly možnost získat základní vzdělání.

Na Slovensku vzniklo pět ústavů, které byly od roku 1919 financovány ze státních prostředků. Zestátnění ústavů pro neslyšících na Slovensku v praxi znamenalo, že ministerstvo školství a osvěty se dávalo peníze na platy učitelům, ministerstvo zdravotnictví a sociálních věcí hradilo učební pomůcky, náklady na pobyt a stravu žáků v ústavu. V roce 1919 byla uzákoněna povinná osmiletá docházka pro všechny „způsobilé hluchoněmé“ děti na Slovensku, zároveň zavedli přípravné třídy pro

šesti až sedmileté děti a otevřeli pokračovací školy pro neslyšící do osmnácti let. Vyučování bylo bezplatné, nemajetní neslyšící měli zdarma i ubytování a stravu.

Stejně podmínky se snažili prosadit také učitelé a spolky neslyšících v Čechách a na Moravě. Od roku 1918 se ze strany učitelů, rodičů a spolků neslyšících stále častěji ozývaly požadavky, aby státní správa zabezpečila provoz ústavů pro neslyšící stejným způsobem jako provoz měšťanských a obecných škol. „První povinnost státu ke svým hluchým, hluchoněmým a všem osudem raněným: Uzákonit odbornou školní povinnost pro ně!“ (Heslo, které se v roce 1929 opakovaně objevovalo v novinách pro neslyšící „Přítel“.)

Na I. sjezdu neslyšících“ v Praze v roce 1921 se neslyšící a jejich učitelé zabývali stavem školství pro neslyšící. Ze závěrečné „Resoluce“, kterou účastníci sjezdu vypracovali a hlasováním schválili, vyplynuly následující návrhy:

- zrušit dvojjazyčnost ústavů (děti z německých oddělení na českých ústavech byly převáděny do jediného německého ústavu v Litoměřicích, rozdělení bylo dokončeno v roce 1932)
- zřizovat mateřské školy pro neslyšící děti mladší šesti let
- zakládat ústavy pro neslyšící ve velkých městech, zabezpečit spolupráci ústavů s vysokými školami, výzkumnými ústavy a lékaři, zvyšovat počet ústavů a umožnit přístup ke vzdělání všem neslyšícím dětem
- stanovit zákonem alespoň osmileté vzdělání pro neslyšící děti (v Čechách neslyšící navštěvovali ústav v průměru čtyři roky, na Moravě osmiletou školní povinnost zavedli v roce 1900)
- upravit vyučovací metodu podle intelektuálních schopností žáků
- zajistit odpovídající praktickou a teoretickou přípravu pro učitele neslyšících
- založit u každého ústavu podpůrný spolek, který by se staral o dospělé absolventy ústavu

Představitelé Zemského spolku pro hluchoněmé požadavky „Resoluce“ rozpracovali a v roce 1922 podali návrh zákona „o výchově a vzdělávání hluchoněmých“ v Republice československé. Finanční prostředky na běžný provoz ústavu měly podle návrhu poskytovat župy, další výdaje měly být hrazeny z osobních darů a dobrovolných příspěvků. Internáty měly být financovány ministerstvem sociální péče, ministerstvem zdravotnictví a z darů dobročinných korporací. Na škole měl působit nosní a ušní lékař. Ve třídách pro neslyšící na župních školách měly být maximálně 8 - 12 žáků. Dále se v návrhu objevil požadavek na zakládání útulků pro slabomyslné neslyšící, ve kterých mohlo být umístěno maximálně 50 chovanců. Hlavním cílem vzdělávání neslyšících bylo připravit je na samostatný život ve slyšící společnosti. Učitel měl při volbě vyučovací metody vycházet z intelektuální úrovně a individuálních schopností žáka. Doporučovalo se vyučování orální metodou.

Na poradě zástupců péče o neslyšící v roce 1922 specifikovali používání orální metody. Neslyšící normálního nadání měli být vyučováni čistou orální metodou (učitelé veškeré informace podávali neslyšícím žákům hlasitou řečí).

Děti, které se kvůli tělesnému nebo mentálnímu postižení nemohly naučit mluvit, měly být vyučovány orální metodou s pomocí psaní.

U dětí „nižších typů“ se připouštělo používání znakového jazyka, ale přednostně se měla používat prstová abeceda. Nedoporučovalo se metody kombinovat.

Na základě materiálů z let 1921 a 1922 vypracoval v roce 1923 dr. Karel Výmola návrh „reorganizace péče o hluchoněmé“, který byl zemským správním výborem přijat v roce 1924.

Zemský výbor vyplácel platy i penzijní zajištění učitelů neslyšících, na platy řadových sester přispíval paušální roční částkou. Zemský výbor si vyhradil právo přijímat a propouštět pedagogy. Učitelům neslyšících byly přiznány zvláštní osobní příplatky. (Úprava byla provedena v době nepříznivé hospodářské situace, finanční zvýhodnění učitelů bylo přijato zřejmě zásluhou Zemského

spolku pro péči o hluchoněmé a díky osobním intervencím jeho předsedy dr. Karla Výmoly na státních úřadech.). Odborní učitelé neslyšících museli mít kvalifikaci pro vyučování na obecné škole a museli složit odbornou zkoušku ze vzdělávání neslyšících. Ředitele vybíral ze členů učitelského sboru na příslušném ústavě a jmenoval zemský výbor. Stávající členové pedagogického sboru mohli zkoušku ze vzdělávání neslyšících složit po dvouleté praxi. Způsobilost k vyučování neslyšících museli u zkoušek prokázat také katecheti a industriální učitelky. Zemský spolek pro péči o hluchoněmé organizoval od roku 1919 kurzy pro učitele neslyšících. (Například na programu druhého kurzu v roce 1921 byly přednášky o fonetice, „pantomimice a řeči posunkové“, o předškolní výchově neslyšících, o neslyšících s mentálním postižením, pedagogiku a odbornou didaktiku přednášel Josef Kolář, zastánce orální metody. Součástí kurzu byla hospitace učitelů v Českém ústavu pro hluchoněmé v Praze-Radlicích, na které se vyučovalo orálně. Radlický ústav byl od svého založení v roce 1916 v novinách pro neslyšící prezentován jako průkopník moderních vyučovacích metod a nejvýznamnější ústav v Čechách a na Moravě.) Podobný program jako spolkové kurzy měl také první vysokoškolský kurz pro vzdělávání učitelů neslyšících v roce 1923 v Praze na Karlově Univerzitě.

Na základě reorganizace školství neslyšících v roce 1924 byl povinně zaveden na všechny ústavy „artikulační systém vyučovací“ (orální metoda) podle vzoru moravských ústavů. (Josef Kolář, hlavní organizátor a tvůrce učebního statutu ústavů pro neslyšící na Moravě se stal ředitelem ústavu v Praze-Radlicích. Také na ústav pro neslyšící v Dolní Lukavici, který byl otevřen z iniciativy Zemského spolku pro péči o hluchoněmé v roce 1922, nastoupili moravští učitelé.)

Pokud se na ústav měly vztahovat výhody spojené s reorganizací, museli jeho učitelé dodržovat předepsané podmínky. V rámci reorganizace byla zřízena funkce zemského inspektora speciálně pro ústavy pro neslyšící. Na místo prvního inspektora byl jmenován učitel Viktor Parma, který byl příznivcem orální metody. Na ústavech probíhaly pravidelné inspekce.

Součástí reorganizace ústavů pro neslyšící v roce 1924 nařízení převést německé neslyšící děti z německých oddělení na českých ústavech do ústavu pro německé neslyšící v Litoměřicích. Dvojjazyčná výuka v ústavech pro neslyšící byla označena za psychologicky škodlivou pro neslyšící děti. Likvidace německých oddělení českých ústavů byla ukončena v roce 1932.

Prvním českým ústavem pro neslyšící, který byl financován ze státních prostředků se stal ústav pro neslyšící v Praze-Radlicích. 1.ledna 1930 byl výnosem ministerstva školství a národní osvěty č. 95116-III-30 převeden pod správu fondu země české.(Předtím ústav vlastnil Zemský spolek pro péči o hluchoněmé.) Ze zemského fondu byly uvolněny finance na provoz ústavu i platů pro správce a učitele. Došlo také k úpravě stanov radlického ústavu týkající se počtu dětí ve třídě, v jedné třídě mohlo být maximálně 12 neslyšících dětí.

Církevní ústavy měly rodinný charakter. Kněží a učitelé se věnovali neslyšícím dětem také po vyučování. Ve státních ústavech fungovaly školy a internáty samostatně. Ve škole neslyšící děti učili učitelé a po vyučování se o ně starali vychovatelé. Vztah pedagogů a neslyšících dětí v církevních ústavech byl zřejmě hlubší, otevřenější a důvěrnější než ve státních ústavech.

Podpůrné spolky neslyšících z Moravy iniciovaly vznik „Petice k 28.říjnu 1931“, ke které se připojily spolky neslyšících z východních Čech, moravské a několik slovenských ústavů. Autoři „Petice“ požadovali uzákonění povinné a bezplatné návštěvy škol pro neslyšící, zřízení mateřských škol při všech ústavech, otevření pracovních oddělení, zakládání pokračovacích škol pro neslyšící učně, založení zvláštních oddělení pro slabomyslné neslyšící děti, navrácení ústavů pro neslyšící v Brně a Bratislavě svému původnímu účelu. Hlavním požadavkem „Petice“ bylo uzákonění jednotné orální metody ve všech ústavech. Proti tomuto návrhu vystoupili členové česko-budějovického spolku „Jirsík“, kteří prosazovali zachování znakového jazyka na ústavech. Požadovali, aby se všichni učitelé neslyšících povinně naučili znakový jazyk. Česko-budějovické nikdo nepodpořil, naopak zastánci orální metody tvrdili, že učitelé mají děti učit mluvit a ne se sami učit znakovat. Státní úřady a ministerstva na „Petici“ neslyšících nereagovaly.

Nařízení, která obsahovala reorganizace školství pro neslyšící z roku 1924, výslovně nezakazovala používání znakového jazyka v ústavech pro neslyšící. Na českých soukromých církevních ústavech používali ve vyučování znakový jazyk nadále. Ale učitelů, kteří ovládali znakový jazyk, ubývalo. K úplné likvidaci znakového jazyka ve vyučování na Pražském ústavu došlo v roce 1932 s nástupem ředitele Aloise Nováka. S neslyšícími žáky komunikovaly ve znakovém jazyce zřejmě pouze řádové sestry ve volném zaměstnání.

Diskuse o postavení znakového jazyka ve vzdělávání neslyšících probíhaly neustále. Účastnili se jich odborní učitelé neslyšících, ušní lékaři, rodiče neslyšících dětí a neslyšící (převážně ohluchlí a nedoslýchaví) představitelé spolků a novináři. „Nepopiratelnou předností formy vyučování řeči posunovou je krátká doba, v níž možno dosíci u žáků potřebných vědomostí, jelikož žáci jsou zde vzdělávání řeči, kterou z velké části ovládají již při vstupu do ústavu. Obhájci řeči posunové zapomínají však, že hlavním cílem vzdělání hluchoněmých jest přiblížení jich ostatnímu lidstvu a nikoli jejich separování na oddělenou kastu lidí méněcenných, na první pohled patrných, na niž se okolí dívá, z velké části s pohrdáním a jen výjimkou s útrpností...A třeba učení se řeči hlasité vzdělání hluchoněmých se prodlužuje a zvolňuje, nabylo vrchu v celém světě a opanuje pole také u nás.“ (Přítel, listopad-prosinec 1929, str.2.) Za nejnutnější a základní předpoklad úspěšného vzdělávání a integrace neslyšících do slyšící společnosti byla považována znalost mluveného jazyka a schopnost odezírat. Neslyšící děti se v ústavech nejdříve musely naučit vyučovací jazyk - mluvenou češtinu. Rozvoji řeči u svých neslyšících žáků se učitelé intenzivně věnovali na úkor dalších předmětů první dva roky. Neslyšící děti se začínaly učit mluvit v šesti, sedmi letech nebo i později, tedy s velkým zpožděním vůči slyšícím dětem. (Slyšící děti už v tomto věku mají vytvořenu bohatou slovní zásobu a ovládají gramatická pravidla.) „Skutečný hluchoněmý je proti normálnímu člověku tak značným rozdílem, že dospívá teprve ve dvaceti letech nebo i později k tomu stavu duševního rozvinu, u kterého je dítě normální v deseti a dítě ohluchlé v jedenácti nebo dvanácti letech. Ne snad, že by bylo blbě, avšak způsob poznání je tak ztížen a dnešní naše mluva i společenský život tak komplikované, že vše u něho trvá dvojnásob déle.“ (Přítel, září 1929, str.1.)

Hluchota znamená obrovskou komplikaci v procesu osvojování řeči. Neslyšící nemohou odposlouchat gramatická pravidla, vyloučeno je náhodné učení a kontrola řeči sluchem.)

Ohluchlý redaktor „Svépomoci hluchoněmých“ Eduard Hauner za rovnocennou náhradu za mluvenou řeč ve výuce neslyšících považoval odezíráni a prstovou abecedu. „Jeden způsob jest v prstové abecedě, jež u nás stále ještě zůstává neprávem zanedbávána, ač jí je jediné možno, nehledě k odzíráni, užiti s prospěchem na místo psaní, ježto nahrazuje dokonale slova a není, jako na příklad známkování, jen směsí více méně jednoduchých pojmů, k jichž nevýhodám patří především to, že není možno jimi vystihnout dobře všechny jemné změny řeči.“ (Svépomoc hluchoněmých, únor 1927, str.5.) Hauner se připojil k odpůrcům znakového jazyka v ústavech pro neslyšící. Argumentoval proti znakovému jazyku jeho škodlivým vlivem na osvojení mluvené a psané podoby spisovného jazyka. „Posušky při své neestetičnosti mají nesmírnou chybu, že nevyjadřují nikdy slova v dokonalém gramatikálním tvaru, znázorňujíce jen holý pojem (proto naši hluchoněmí mluví slohově a gramatikálně velmi nesprávně).“ (Přítel, září 1929, str.2.)

Z ústavů pro neslyšící byli propouštěni žáci „pro neschopnost osvojit si mluvenou řeč“. Do této skupiny zřejmě patřily neslyšící děti s mentálním postižením, ale také prelingválně neslyšící, kterým nevyhovoval orální přístup a nedokázali zvládnout mluvenou řeč na uspokojivé úrovni. V době, kdy neexistoval audiometr, bylo nemožné přesně změřit velikost ztráty sluchu. Používaly se různé způsoby klasifikace. „Úplně hluchých bylo (na ústavě ve Valašském Meziříčí pozn. RM) 57% dítek, které slyší silný hřmot 18%, který slyší samohlásky 10%, slabiky 8%, krátké věty 7%.“ (Zájmy hluchých, únor 1933, str. 2.) Do poloviny 30. let 20. století nerozdělovali v ústavech neslyšící děti do tříd podle velikosti sluchové ztráty.

5. Ústavy pro neslyšící do roku 1938

5.1. Plzeň

V roce 1919 školská rada převzala do vlastní správy třídu pro neslyšící, kterou otevřeli školské sestry a umístila ji mimo klášter. V roce 1923 byl ústav pro neslyšící děti umístěn v provizorní budově. Od roku 1924 školu provozoval Odbor příznivců a rodičů hluchoněmých dětí, zemský výbor zajišťoval platy a penzi učitelů. V roce 1931 byla otevřena škola pro neslyšící v nové budově v ulici U hluchoněmých č. 1. Byly zde učebny pro 140 dětí, internát, mateřská škola, místnosti pro učně, dílny a nemocniční místnost a pozemek. Stavbu školy v roce 1924 inicioval Odbor příznivců a rodičů hluchoněmých v Plzni. Stavba byla financována z příspěvků městských a státních úřadů, ministerstev a darů jednotlivé osoby. Nad vchodem do ústavu byl umístěn nápis :„Tento dům je dílem lidské lásky. Lidská láska napravuje tu křivdy života.“ Hosty slavnostního otevření ústavu přivítal hlasitou řečí neslyšící žák plzeňské školy. Ředitelem školy se stal Melichar Bednářík. Byl zastáncem orální metody, kterou se v Plzni vyučovalo.

Do školy přijímali neslyšící děti bez rozdílů náboženství (většina římsko-katolické a domovské příslušnosti. Část dětí bydlela v internátě, jako dozor se střídali učitelé, stálí opatrovníci a pěstounky. V internátě si děti zvykaly na dodržování zásad správné životosprávy, sportovaly a chodily na vycházky.

5.2. Bratislava

Před první světovou válkou nebyla na Slovensku žádná škola pro neslyšící. V roce 1919 otevřeli první veřejnou školu „pre deti sluchu postrádajúcich“ v Bratislavě a útulek pro starší neslyšící děti.

5.3. Praha - Smíchov

V roce 1919 ředitel Antonín Vetešník vypracoval nový učební plán, zavedl měsíční konference učitelského sboru, zvýšil počet hodin ručních prací.

Ministerstvo veřejných prací zabralo v roce 1919 soukromý Pražský ústav pro potřeby Státního statistického úřadu. Zábor Pražského ústavu se dostal v roce 1927 na jednání Senátu. Lidovecký poslanec J. Mazanec referoval o zabrání humanitního ústavu pro nejslabší a nejchudší vrstvy (ústav navštěvovaly děti z rodin zemědělských a průmyslových dělníků, řemeslníků a živnostníků). „Za asistence 30 strážníků byl ústav zrovna před započítím školního roku vyklizen. Já jsem tenkrát intervenoval a bylo mně slíbeno, že se do dvou let zase hluchoněmým ústav vrátí zpátky.“ (Svépomoc hluchoněmých, březen 1927, str.1-2.) Senátor Mazanec použil případ Pražského ústavu jako argument pro své tvrzení o anarchii ve školství. Náhradní místnosti učitelům a žáků Pražského ústavu poskytl probošt Svatovítské kapituly biskup Frind ve Starých Dejvicích. Největší a nejstarší český ústav pro neslyšící se musel přestěhovat z 81 místností do dvou učeben a bytu s kuchyní. Pod názvem „Soukromý ústav pro hluchoněmé na Smíchově, toho času ve Starých Dejvicích“ zde provizorně fungoval do roku 1929. Část dětí musela být propuštěna a část byla převedena do nově otevřeného ústavu pro neslyšící v zámku v Dolní Lukavici. (V Pražské ústavu bylo 150 dětí, do učeben ve Starých Dejvicích přešlo 21 dětí a do ústavu v Dolní Lukavici 80 dětí.)

Vrchní rada Pražského ústavu prof. Emil Ott se usilovně snažil o vrácení ústavu jeho původnímu účelu. „Pevně nadíti se jest toho, že nejvyšší strážce zájmů státních, pan president republiky, jenž jako skromný učenec vzletnými slovy byl se nejvřeleji dovolával péče o hluchoněmé, nedopustí toho, aby ústav náš, jenž je chloubou našich zemí, přeložením na venek na pospas vydán byl.“

Ve 20. letech 20. století přetrvával nedostatek míst v ústavech pro neslyšící. Přibližně jedna třetina neslyšících dětí nemohla být přijata. V souvislost se zábořem Pražského ústavu se diskutovalo také o tom, zda měl stát právo tímto způsobem disponovat se soukromým majetkem. Došlo k

paradoxní situaci, kdy státní úřady jeden ústav pro neslyšící prakticky zlikvidovaly a tytéž úřady uvolnily značné finanční prostředky na vybudování nového ústavu pro neslyšící. „V zájmu hluchoněmých bylo by tedy nejlepší, aby tytéž vlivy, které umožnily vznik a řízení moderního ústavu hluchoněmých v Radlicích a tytéž vlivné osoby zasadily se stejnou vervou o vrácení Smíchovského ústavu svému účelu.“

V Pražském ústavu se vyučovalo kombinovanou metodou s využitím znakového jazyka, což neodpovídalo moderním trendům v metodice vyučování neslyšících a názorům představitelů Zemského spolku pro péči o hluchoněmé, který vlastnil v Praze dvě školy pro neslyšící. „Odcizení smíchovského ústavu vzbudilo v kruzích vychovatelů hluchoněmých snahu po zjednání nápravy a dalo vznik novému ústavu, který se nyní nalézá v Radlicích...DALŠÍ PLUS JEST ZAVEDENÍ NOVÉ VYUČOVACÍ METHODY ORÁLNÍ (zvýraznila R.M.).“ (Svépomoc hluchoněmých, březen 1927, str.3.)

V roce 1929 se neslyšící děti mohly do Pražského ústavu vrátit. V plánu po vrácení ústavu se předpokládalo, že převezme žáky i metodu z ústavu pro neslyšící v Praze- Radlicích, tj. orální metodu, kterou nastolil v roce 1932 ředitel Alois Novák (ředitelem do roku 1948). Novákův předchůdce Antonín Vetešník se zasloužil o to, že v roce 1929 byla v Pražském ústavu zřízena první mateřská škola pro neslyšící děti v Československu, děti do školky nastupovaly ve čtyřech letech, byla otevřena odborná škola pro normální neslyšící sedmi a osmileté děti a oddělení pro duševně zaostalé neslyšící děti od sedmi let.

Od roku 1932 v Pražském ústavě pracoval čtrnáctičlenný učitelský sbor a pravidelně do ústavu docházel un. prof. ušní lékař MUDr. M. Seeman jako poradce pro vývoj řeči.

5.4. Dolní Lukavice

Pro Ústav pro neslyšící upravil zámeček v Dolní Lukavici u Přeštic u Plzně zemský správní výbor. Ústav otevřel v roce 1922 a správu ústavu svěřil Zemskému spolku pro péči o hluchoněmé. Přípravné práce řídil Josef Kolář. Ředitelem ústavu byl jmenován Viktor Parma. Oba blízcí spolupracovníci Dr. Karla Výmoly a průkopníci orální metody. Z ústavu pro neslyšící z Lipníku do Dolní Lukavice přešel učitel Melichar Bednářík. Ústav v Dolní Lukavici navštěvovalo asi 90 dětí. V roce 1926 přešly do nově otevřeného ústavu pro neslyšící v Praze-Radlicích.

5.5. Praha - Radlice

Vyučování neslyšících v nové ústavní budově v Praze-Radlicích bylo zahájeno v roce 1926. „Nová ústavní škola v Praze-Radlicích. Za příspěví zem. správního výboru a státních úřadů na pozemku darovaném městem Prahou zbudoval Spolek pro péči o hluchoněmé v republice čl. nákladem 4 000 000 Kč. Škola je opatřena všemi moderními pomůckami. Nyní je v ní vzděláváno 130 hluchých dětí. Má zvláštní oddělení pro děti ohluchlé, nedoslýchavé a méně nadané, pokračovací školu pro hluché učedníky a učednice a zřizuje se v ní školka mateřská a škola vyšší.“ (Přítel, září-říjen 1929, str.1.)

Na stavbě ústavu, která byla zahájena v roce 1925, se podíleli také neslyšící učni a řemeslníci. O vybudování ústavu se zasloužil předseda Zemského spolku pro péči o hluchoněmé MUDr. Karel Výmola. Využil situace, kdy Praha neměla, kvůli záboru Pražského ústavu pro neslyšící, vlastní ústav pro neslyšící. Výmola získal finanční příspěvky od ministerstev, zemských úřadů, T.G. Masaryk na stavbu ústavu daroval 60 000 Kč. Ministerstvo financí povolilo Zemskému spolku pro hluchoněmé tři loterie na podporu stavebního fondu pro ústavu. Na návrh spolkového pokladníka JUDr. Josefa Führicha byl v roce 1927 ústav v Radlicích přejmenován na Výmolův ústav.

Do ústavu v Praze-Radlicích přestoupily neslyšící děti ze školy z Kateřinské ulice a z ústavu v Dolní Lukavici. Do ústavu byly přijímány děti od šesti let. Výuka v ústavu byla osmiletá.

Veškeré informace o žákovi v průběhu školní docházky se zapisovaly do jeho „Zdravotního a osobního listu“. V mimoškolní době se o děti starali dozorčí, kterým byl nadřizen inspekční učitel. Internát fungoval podle vlastního domácího řádu.

V roce 1929 mělo všech osm postupových tříd dvě až tři pární třídy. Žáci byli rozdělováni do tříd podle schopností, v případě potřeby byla otevřena pomocná třída. Ředitelem ústavu se v roce 1926 stal zemský inspektor Viktor Parma. Na ústavu se vyučovalo ryzí orální metodou, znakový jazyk byl zakázán. „Práce v ústavě je přímo strašlivá:nejhrubší surovina lidská se tam obrábí a vychovává, ve vzdělané, práce a výživy schopné občany.....čtvrt hodinky se dívejte, co dá práce, než se osmileté dítě naučí říkat a poznávat „papa, mama“, radost rodičů, když slyší po dvou letech hovořit (Svépomoc hluchoněmých, leden 1927, str.5.)

Výmolův ústav byl v novinách pro neslyšící prezentován jako nejvzornější ústav pro neslyšící v Československu, ve kterém se postupovalo podle nejmodernějších metod. Zemské zastupitelstvo 11. prosince 1929 na svém zasedání rozhodlo o převzetí Výmolův ústavu. Pod zemskou správou

Výmolův ústav přešel jako první ústav v Čechách v lednu 1930. Zemský výbor financoval veškeré náklady spojené s provozem ústavu a přebíral na sebe nesplacené půjčky.

6. Vliv ústavu na formování osobnosti a komunity neslyšících

Výuka neslyšících dětí v Československu probíhala do roku 1938 v ústavech s internátem. (Výjimku tvořila pražská škola pro neslyšící děti ve Štěpánské ulici (založena v roce 1917), do které docházely externě pouze neslyšící děti z Prahy a částečně také ústav pro neslyšící v Ivančicích, kde od roku 1909 ubytovávali několik starších žáků na privát v rodinách, aby si při pobytu mezi slyšícími lidmi procvičovali své řečové dovednosti).

„Ústav pro hluchoněmé, toť malý svět pro sebe. Hluchoněmí chovanci žijí tu v četném počtu po čas svých školních roků, za účelem svého vzdělávání a jako ve svém domově, tráví tu i své chvíle poškození, na rozdíl dětí plnosmyslných, které školu pouze navštěvují a jinak žijí doma.“ (Svépomoc hluchoněmých, únor 1927, str.1-2.) V ústavech si neslyšící osvojili faktografické znalosti a praktické dovednosti. Neslyšící se v ústavech zřejmě poprvé aktivně zapojili do skupinových aktivit, učili se pravidla společenského chování. Socializaci neslyšících umožnil především společně používaný jazyk - znakový jazyk.

6.1. Osvojování znakového jazyka

Mimika, jednoduchá gesta a znamení, která neslyšící používali pro nejnütnější domluvu se svým slyšícím okolím, nebyla uspořádána podle žádných vnitřních pravidel. „Osamocení dospělí neslyšící si vymýšlejí systém gest, který obsahuje velmi jednoduchou větnou stavbu a tvary, pomocí těchto gest mohou oznamovat svému okolí své potřeby a pocity. Oni sami nejsou schopni kvalitativního skoku z tohoto systému gest k úplnému gramatickému systému. Carol Paddenová a Tom Humphries (američtí vědci, kteří se od 70. let zabývají výzkumem jazyka a kultury neslyšících, pozn.-R.M.) zdůrazňují, že v systémech gest se projevuje snaha vytvořit jazyk v rámci života jednoho člověka. Je samozřejmě očividné, že se pokus nemůže podařit, protože k přirozenému zrodu jazyka jsou zapotřebí děti a dětský mozek, kteří jsou v kontaktu s přirozeným jazykem a kteří mu důvěřují, zprostředkovávají a rozvíjejí ho. Znakové jazyky potom jsou historické výtvořky, jejichž zrod trvá alespoň dvě generace.“ (Oliver Sack, Seeing voices, citováno podle finského překladu Käsien kieli, str. 65.)

Domnívám se, že naprostá většina neslyšících mohla poprvé komunikovat pomocí mimiky, gest a znaků s dalšími neslyšícími teprve v ústavech. Svůj osobní manuální komunikační systém konfrontovali a rozvíjeli v rozhovorech se svými neslyšícími spolužáky. Začali používat znaky ve složitější konverzaci a utvářeli pravidla této konverzace. Potřeba vzájemné komunikace zřejmě vyvolala potřebu vytvářet nové znaky. Neslyšící pravděpodobně vymýšleli sami pro vlastní potřebu nové znaky, které přebírali další spolužáci i učitelé. Neslyšící děti, které se naučily znakovat od svých neslyšících rodičů, byly v ústavech zřejmě nejzkušenějšími uživateli a nejaktivnějšími učiteli

znakového jazyka. (Podle nynějších statistických údajů jen 10% neslyšících dětí má neslyšící rodiče. Stav na konci 19. století se zřejmě radikálně neodlišoval.) „Posunková řeč byla z vyučování úplně vyloučena. Jen mezi sebou si děti posunkovaly. Líska se tázal, kde se tomu děti naučily, protože některé posunkovaly jako dospělí. Učitel řekl, že jsou mezi nimi děti hluchoněmých rodičů a ty dovedou posunkovat jako dospělí. Od nich se tomu naučili druzí. Patrně starší učí mladší a tak se to již dědí. Ostatně oni (učitelé, - pozn. R.M.) proti tomu ničeho nemají, neboť jak by se měly děti mezi sebou dorozumět, zvláště ty, kterým je těžko ovládnout řeč.“ (P. Jasan, Hluchoněmý, str. 66.)

Formování znakového jazyka od 18. století (přibližně do poloviny 30. let 20. století, kdy byl znakový jazyk z výuky neslyšících vytlačen) nepochybně ovlivňovali učitelé neslyšících. Slyšící učitelé a vychovatelé, kteří se domlouvali se svými žáky znakovým jazykem, zřejmě rozšiřovali slovní zásobu znakového jazyka, sami vytvářeli umělé znaky a některé znaky přejímali z cizích znakových jazyků, se kterými se seznámili při hospitacích na zahraničních ústavech.

Americký historik Harlan Lane vyvrátil mýtus, že francouzský učitel neslyšících abbé de l'Epeé vytvořil jazyk neslyšících. (Abbé používal při výuce neslyšících v Paříži v 18. století tzv. systém mechanických znaků. Doslovně překládal mluvenou francouzštinu do znaků, dodržoval slovosled vět ve francouzštině, vytvořil znaky pro vyjádření gramatických tvarů, které doplňoval za slovo nebo korektní tvar slova dotvářel prstovou abecedou, např. doplňoval předpony, přípony, koncovky, členy ap.. „Každý hluchoněmý, který je k nám (Do ústavu pro neslyšící v Paříži, který Epeé založil v roce 1770, pozn.-R.M.) poslán, už má jazyk. Umí jej dokonale používat a rozumí tomu, co dělají druzí. Tímto vyjadřuje svoje potřeby, touhy, pochybnosti, bolesti atd., a neudělá chybu, když se ostatní vyjadřují stejně. My ho chceme instruovat a naučit ho francouzsky. Co je nejkratší a nejsnazší metoda? Není to vyjadřovat se v jeho jazyce? Když adoptujeme jeho jazyka a přizpůsobíme ho vysvětlování pravidel nebudeme schopni vést jeho vyučování jak si přejeme? „ (H. Lane, When the mind hear, str. 59-60.) Podle Laneho výkladu Epeé znal syntax francouzského znakového jazyka. Rozdíl francouzštiny a znakového jazyka demonstroval na dialogu z krátkého dramatu (verze ve znakovém jazyce je psána hůlkovým písmem).

S=Saprice : kněz

N=Nicéphore : jeho přítel

N : Dobrý den, příteli, jak se máš.

JAK SE CÍTÍŠ?

S : Mám ses dobře.

DOBRÝ

N : Měl jsi dobrý výlet?

VÝLET DOBRÝ (nebo) ŠPATNÝ?

S : Docela dobrý.

TAK - TAK

Slyšící lidé nepoužívali znakový jazyk jako svůj první, mateřský jazyk (snad výjimečně slyšící děti neslyšících rodičů). Znakový jazyk slyšící nevymysleli. Znakový jazyk se zřejmě vyvíjel ve společenstvích neslyšících (ústavy, spolky) nezávisle na mluveném jazyce. (Slyšící, protože měli lepší teoretické znalosti než neslyšící, dokázali rozpoznat a popsat gramatiku znakového jazyka. První studii o gramatice znakového jazyka „Sign Language Structure“ publikoval v roce 1960 americký lingvista Wiliam Stokoe.)

V Českých zemích před založením prvního ústavu pro neslyšící v Praze v roce 1786 zřejmě neexistovala větší komunita neslyšících, kteří by společně komunikovali ve znakovém jazyce. Lze předpokládat, že český znakový jazyk, se začal formovat na konci 19. století zásluhou učitelů a neslyšících absolventů Pražského ústavu.(Do konce 19. století každý rok ústav absolvovalo 4- 10

neslyšících, později byl počet dětí ve třídě větší.) V Pražském ústavu používali společné znaky pro označení konkrétních věcí, osob a činností. Tyto konvenční znaky pak přejímali při hospitacích učitelé z dalších českých ústavů a zaváděli je ve výuce. Slyšící učitelé a vychovatelé neslyšících nebyli aktivními uživateli znakového jazyka. Používali přirozené a umělé znaky při výkladu učiva a objasňování pojmů.

Ředitel Pražského ústavu pater Václav Frost (ředitelem v letech 1841-1865) vytvořil vlastní kombinovanou vyučovací metodu, kterou založil na souběžném používání mluvených slov a znaků ve výuce. Frost postavil mluvený a znakový jazyk na stejnou úroveň. „Hluchoněmí mohou, poněvadž nástrojí řeči je neporušeno, aniž by to věděli neb slyšeli, rozličné zvuky zvláštními pohyby ústrojí řeči vydávati, což obyčejně ve vášni činí. Napodobení jejich obmezuje se pouze na viditelné tváření se lidí mluvících a v tom vynikají velkou obratností. Výraz jejich tváře, posunky jejich, pohyby rukou bývají velmi významné, i dovedou jimi srozumitelnými se činiti a na podobné posunky jiných odpovídati. Vesměs se tvrdí, že hluchoněmý, třeba by, v ústavě vzdělání došel, z úplného vývinu rozumu nikdy se těšiti nemůže, dílem proto, že mimika pouze slouží k poznamenání věcí hmotných, dílem, že jsa bez sluchu naši ústní řeč pro její bohatství a rozmanitost forem nikdy sobě důkladně neosvojí. Onu domněnku náš Pražský ústav pro hluchoněmé vyvrátil tím, že povznesl mimiku, tento mateřský jazyk hluchoněmých na takovou výši významnosti, že co duchovní buditel s řečí ústní rovnou váhu drží.“ (Riegera slovník naučný, díl III., str. 810-811, Praha 1863.) Autoři později vydaných českých naučných slovníků se o znakovém jazyce jako jazyce neslyšících vůbec nezmiňovali.

Slyšící učitelé a vychovatelé přebírali znaky od svých žáků a učili se je od dospělých neslyšících. V době před striktním dodržováním zákazu znakového jazyka v ústavech pro neslyšící bylo běžné, že učitelé neslyšících spolupracovali s podpůrnými spolky dospělých neslyšících a pravidelně se se svými bývalými žáky setkávali. Neslyšící pravidelně navštěvovali ústavní slavnosti.

Přítomnost dospělých neslyšících na ústavech, ať už to byli učitelé nebo hosté při slavnostech, byla velmi důležitá pro psychologický rozvoj neslyšících dětí. Děti mohly od dospělých odpozorovat jejich jazyk a komunikaci ve znakovém jazyce považovat za přirozenou. Znakový jazyk byl samozřejmou součástí jejich osobnosti. Jazyk je spojoval, a zároveň odlišoval od ostatní populace. Této odlišnosti byly u nás od 20. let našeho století přisuzovány ze strany slyšících učitelů, vychovatelů a odborných lékařů většinou pouze negativní konotace. Znakový jazyk označovali za primitivní náhražku řeči, která vyčleňuje jeho uživatele z lidské společnosti. Potlačení znakového jazyka (oficiálně v rámci reorganizace školství pro neslyšící v roce 1924) nešťastným způsobem ovlivnilo život neslyšících. Zákaz znakového jazyka zkomplikoval výuku a přístup neslyšících ke vzdělání, negativně působil na formování osobnosti a sebevědomí neslyšících, a také na celý rozvoj jejich společenství a kultury.

6.2. Dialekty ve znakovém jazyce

Učitelé, vychovatelé a jejich neslyšící žáci si na jednotlivých ústavech vytvářeli pro vlastní potřebu znaky, které v jiných ústavech nepoužívali. Učitelé neslyšících v Čechách a na Moravě se vzájemně informovali o svých učebních postupech a výsledcích, zřejmě konzultovali také nové znaky. Oficiální doporučení nepoužívat znakový jazyk ve vyučování neslyšících z roku 1924 ovlivnilo vývoj znakového jazyka a prohloubilo místní odchylky ve znakovém jazyce.

Znakový jazyk se rozvíjel především v komunikaci dětí, ve své znakové konverzaci si vystačily s omezeným počtem znaků, nová slova se děti ve vyučování učily vyslovovat, psát a odezírat, neznaly pro slovo ekvivalentní znak.

„V moravských ústavech pro hluchoněmé vyučuje se metodou mluvnickou a posunky jsou tedy odstraněny. Proto hluchoněmí vymýšlejí si sami vlastní posunky, pomocí jichž se navzájem dorozumívají. - Když pak vyjdou z ústavu, a seznámí se se staršími kolegy, pochyť od nich nové výrazy. A ti starší mluví směsí pražského, brněnského, vídeňského a vlastního samorostlého známkování, takže vznikl jakýsi druh posunkového nářečí hanáckého.“ (Československý neslyšící, únor 1938, str.2.)

Žáci z ústavů pro neslyšících z různých měst se mohli potkávat jen zřídkakdy (Výměnné sportovní akce a pobyty dětí probíhaly až od začátku 40.let.). Od první poloviny 20. let 20. století se společenský život dospělých neslyšících koncentroval v podpůrných spolcích neslyšících. Neslyšící děti pravděpodobně měly stále méně příležitostí k setkání s dospělými neslyšícími lidmi, kteří se na přelomu 19. a 20. století pravidelně zúčastňovali ústavních kulturních akcí a bohoslužeb.

V ústavech pro neslyšící nepostupovali koordinovaně podle jednotných osnov. Neexistovala, a dosud není, učebnice znakového jazyka. Učitel Josef Kolář se ve své přednášce na I. všeobecném sjezdu českých neslyšících v Praze v roce 1921 mimo jiné přimlouval za zavedení jednotného znakového jazyka, „neboť dosud ponecháno bylo určování jednotlivých znaků pouze náhodě, což vede velmi často ku zmatkům a nedorozuměním.“(Obzor hluchoněmých, září 1921, str.2.). (Josef Kolář na sjezdu tlumočil proslovy neslyšících účastníků ze znakového jazyka do mluveného. Informace, že Kolář ovládal znakový jazyk, působí překvapivě v kontextu zpráv v novinách pro neslyšící, které o něm referovaly jako o zarputilém příznivci orální výuky.)

Učitelé své neslyšící žáky ustavičně nabádali k tomu, aby se vzájemně nescházeli, aby vyhledávali společnost slyšících lidí a neustále procvičovali svoje těžce získané řečové schopnosti, přesto se neslyšící sdružovali dále a vždy spolu komunikovali ve znakovém jazyce.

Místní odchylky ve znacích přetrvaly dodnes, ale při rozhovoru neslyšících z různých regionů neznamenají nepřekonatelnou bariéru. Dodnes tradovaný názor na znakový jazyk jako univerzální jazyk, kterým se mohou domluvit neslyšící na celém světě, je mylná. Tak jako má každý národ svůj vlastní mluvený jazyk, má každá národní komunita neslyšících svůj vlastní znakový jazyk. (Neslyšící dokáží z kontextu odhadnout smysl sdělení v cizím znakovém jazyce. Když přesně neznají ukazovaný znak, velmi rychle si umí, často pomocí pantomimických prostředků, vysvětlit obsah neznámých znaků a dohodnou se v konkrétním rozhovoru na jejich používání.)

6.3. Ústav: kulturní centrum

Život v ústavech pro neslyšící se řídil podle přesného řádu. (Chovanci ivančického ústavu například měli předepsaný režim dne od osmi ráno do sedmi hodin večer. V neděli a svátky chodili na vycházky do okolí a v sobotu se koupali.)

Aby život v ústavě nebyl jednotvárný pořádali se společné vycházky do města, návštěvy dílen, muzeí, divadel a kin (neslyšící jsou odkázáni především na vizuální vnímání, proto bylo důležité umístění ústavů ve velkých městech, kde mohli osobně navštívit různá pracoviště a kulturní zařízení). Na ústavech probíhaly pravidelné oslavy a zábavy.

Oslavy v ústavech probíhaly u příležitostí církevních svátků (velikonoce, vánoce, Mikuláš, masopust) a celospolečensky významných událostí (svátek matek, první máj, roku, narozeniny prezidenta ap.). V ústavech organizovali na závěr školního roku slavnosti, v rámci kterých se uskutečnily veřejné zkoušky neslyšících žáků.

Typicky rodinnou oslavou v ústavech pro neslyšící byly vánoce. V největším ústavním sále Pražského ústavu stál vánoční strom, pod kterým ředitel rozdával chovancům po společné večeři dárky. Mnoho neslyšících dětí zřejmě až v ústavě pochopilo smysl Vánoc, velikonoce ap.. Neslyšícím dětem v rodinách pravděpodobně nevěnovali příliš mnoho pozornosti. Neslyšící nedostali dost informací, aby mohli pochopit význam událostí, které prožívali.

„Ty dávné vánoce doma a potom v ústavě.--Jaký rozdíl jeví se mezi nimi v životě hluchoněmého. Ne tak u toho, jenž dříve slyšel a teprve v začátku svých školních let, nebo krátce před tím sluch ztratil. Ten, když po svém ohluchnutí dostal se do ústavu a zde po prvé vánoce slavil, znal již dobře význam těchto svátků, neboť v letech, kdy ještě slyšel dostalo se mu o tom poučení, slyšel doma i ve škole, chodil-li již do ní, před svým ohluchnutím, že v tyto velké dny, slaví se památka narození Spasitele.....Docela jinak je tomu u toho, jenž od narození nebo ve věku příliš časném stížen byl osudem hluchoty. Tomu až do času, kdy ho ústav přijal pod svůj krov, byly všechny ty pestré zjevy, vždy jednou do roka v době zimní se opakující, něčím záhadným. Věděl sice také, že když

mine teplý letní čas léta, když opadá lísí, nastane zima se sněhem a ledem - kteréž zjevy pojmenovati neuměl - dostaví se určité dny, kdy doma dějí se zvláštní přípravy, myje se, uklízí, matka peče vánočky, venku na ulicích viděti jest neobvyklý ruch a shon, lidé nakupují mnoho pěkných věcí, objeví se stromky a všude zračí se na lidech jasná nálada...Ale, kdo byl s to vysvětliti mu, co všecky ty zvláštní a slavnostní zjevy znamenají? Proč se to vše děje?...Tak či podobně prožívá duše od narození hluchoněmého dny svátků vánočních, než se dostane do ústavu a než v ústavě nabude vzdělání a výchovy. Zde se učí řeči, nabývá vědomostí, potřebných pro život, k nimž náleží také nauky náboženské, vedoucí jej k poznání Boha.“ (Svépomoc hluchoněmých, prosinec 1926, str. 1.)

Na Boží Hod vánoční přicházeli do ústavu bývalí chovanci a hosté. Oslavy vánoc na Pražském ústavu vrcholily společnou účastí na exhortě, kterou vedl ředitel ústavu. Předmětem promluvy na Boží hod vánoční byl příběh Kristova narození.

Dospělí neslyšící pravidelně navštěvovali nedělní bohoslužby v ústavní kapli Pražského ústavu. Ředitelé Frost (v letech 1841-1865), Kmoch (v letech 1876-1913) a Vetešník (1913-1932) každou neděli spojovali bohoslužby s přednáškami a exhortami. Těchto promluv se účastnili dospělí neslyšící z Prahy a blízkého okolí. Scházeli se před začátkem a zůstávali dlouho po skončení exhorty, které měly spíše sociální a kulturní než náboženský charakter. „Když se přiblížila dopolední desátá hodina, počali se sem scházeti jednotlivě, v párech nebo v hloučcích dospělí hluchoněmí, muži i ženy... Zde po všedních lopotách týdenního zaměstnání strávení mohli chvíli oddechu a ve společném přátelském rozhovoru své příhody, své radosti a stesky sobě sdíleti.“ (Svépomoc hluchoněmých, prosinec 1926, str.1.)

Tematicky byly nedělní exhorty velmi různorodé. Ředitelé promlouvali o aktuálních událostech, sociálních otázkách, historii, připomínali pravidla správné životosprávy.

„Na účastníky měly tyto přednášky a exhorty dobrý vliv, neboť jim dávaly pokyny, výstrahy a napomenutí na dráze života, aby nezbloudili na scestí a čestně žítí se snažili.“ (Svépomoc hluchoněmých, prosinec 1926, str.1.)

Ředitelé přednášeli ve znakovém jazyce, aby byl všem přítomným jasný a srozumitelný obsah. Citáty z evangelií psali na tabuli a při vysvětlování abstraktních pojmů si pomáhali symbolickými nákresy.

Kněží při exhortách suplovali funkci ústavního zpravodaje, informovali o událostech v ústavu a plánovaných akcích. Například tradiční masopustní ples ohlásil ředitel vždy na předchozí nedělní bohoslužbě. „Nuže, když v oné předplesové exhortě byla řeč o tanci krále Davida, tu milý náš pan ředitel, aby to lépe naznačil a nás obveselil, sám se při tom na pódiu asi třikrát otočil, až mu klerika vlála.“ (Svépomoc hluchoněmých, prosinec 1926, str.1-2)

První masopustní plesy na Pražském ústavě vznikly z iniciativy učitelů. Na přípravě se podíleli starší chovanci, například vyráběli masky. Maškarní ples měl ustálený program:po tanci následoval průvod maškar a hostina. Slyšícím lidem připadalo absurdní, že neslyšícím na plese hrála hudba. „Ani tomu nikdo diviti se nemusel, že v tom domě hraje hudba jejíž zvuky jsou hluchému nepostižitelný, neboť hluchoněmí mající zbytky sluchu přece mohou vnímati silnější zvuky některých nástrojů, na př. basy o bubnu nemluvě a chvění vzduchu a podlahy při zvláště silných zvucích působí, že i my zcela hluší cítíme něco, co se byť jen slabě zvukovému pocitu podobá...také hluchoněmí mají srdce v těle a touha po radosti jest i jim vrozena.“ (Svépomoc hluchoněmých, únor 1927, str.1-2.)

Maškarní ples se scházeli neslyšící děti a dospělí ve velkém počtu. Na ples zvali rodiče neslyšících, zástupce městského úřadu, donátory ústavu a další významné osobnosti. Ke stálým příznivcům Pražského ústavu patřil cestovatel Vojta Náprstek, pokud se nemohl dostavit na ples osobně, poslal tradiční koš koblih. Ředitel ústavu v průběhu plesu seznamoval zájemce s vyučováním neslyšících, takto popularizoval neznámou a specifickou oblast pedagogiky, a zároveň utvrzoval dárce, že s jejich financemi naložili správně a zodpovědně. Ve 20. letech 20. století začali plesy organizovat dospělí neslyšící samostatně ve svých spolcích. (Taneční zábavy pořádají neslyšící u různých příležitostí (pravidelně na Silvestra a po roce 1989 opět na začátku masopustu) dodnes.)

Na všech českých a moravských ústavech každoročně oslavovaly konec školního roku. Slavnost byla veřejně přístupná a byla spojena s akademii, na kterých neslyšící žáci tancovali, recitovali, předváděli tělocvičná cvičení, velmi oblíbené byly tzv. „živé obrazy“. „Děvčata provedla v bílých úbořech rej kolem busty pana presidenta, který byl zakončen živým obrazem.“ (Zájmy hluchých, říjen-listopad 1932, str.4.)

Veřejná vystoupení pravidelně navštěvovaly významné osobnosti města nebo kraje. Na Pražský ústav často navštěvoval známý český pedagog A.S. Amerling, exkursi do tohoto ústavu provedl novinář Max Brod, ústav v Ivančicích navštívil T.G. Masaryk. O veřejných vystoupeních referoval denní tisk. Tyto informace vyvracely zažitý pohled na neslyšící jako na nevzdělané, zaostalé a nesvéprávné bytosti.

Účelem ústavních akademií nebylo pouze informovat veřejnost o životě v ústavech a demonstrovat schopnosti neslyšících dětí. Představení a především jejich příprava zpestřovaly dětem pobyt v ústavech. Tanec a divadlo rozvíjely tvořivost a fantazii dětí a rozšiřovaly jejich vyjadřovací schopnosti. První divadelní představení v ústavech měla charakter němoher. Malí herci se vyjadřovali pomocí gest a mimiky, které prokládali dialogy a monology ve znakovém jazyce. Tímto způsobem zpracovávali různá témata : krátké úsměvné scénky ze života chovanců, pohádky i dramatické události z české historie. Na Pražském ústavu se divadlo hrálo do 30. let 20. století v zimě vždy v neděli večer. V představeních účinkovali žáci i dospělí hluchoněmí. Scénu k hrám vyráběl neslyšící učitel kreslení Ignátz Reysser. V ústavu ve Valašském Meziříčí uváděli původní hry, učitelé s žáky secvičili dramatizace zdařilých školních kompozic. Některé hry psali učitelé.

Návštěvníci akademií se oblíbili krátké pantomimické scénky, které si pravděpodobně žáci připravovali sami. Narozdíl od recitačních vystoupení, která vyžadovala, aby učitelé kontrolovali artikulaci.

Neslyšící se v ústavech seznámili se základy divadelní práce. Ve 20. letech 20. století organizovaly divadelní představení téměř všechny podpůrné spolky neslyšících v Čechách a na Moravě.

Před rokem 1914, kdy výuku přerušila první světová válka, měly veřejné akce na ústavech spontánní charakter. Ve 20. letech 20. století zároveň s pokusy o unifikaci vyučovací metody a zavedení jednotného školního řádu na všech ústavech pro neslyšící získávaly ústavní oslavy oficiální povahu.

Bohatý ústavní život se postupně redukoval na několik akademií, které byly předepsány u příležitosti státních svátků. Z programu postupně zmizely němohry. Žáci pod vedením učitelů nacvičovali taneční, tělocvičná a recitační čísla.

6.4. Profesní příprava

Podstatné pro další samostatný život neslyšících a posílení jejich sebedůvěry bylo to, že se v ústavech učili základům řemesla. „Vyzbrojil (ústav, poz.-R.M.) je znalostmi, naučil je řemeslům a z osudem poznamenaných stali se rovnocenní občané, schopni životního zápasu se zdravými.“ (Svépomoc hluchoněmých, říjen 1926, str.1-2.)

Ve všech ústavech působily industriální učitelky, které učily dívky ruční práce. Chlapci se v ústavních dílnách věnovali manuální práci. Ústavní dílny byly vybaveny především pro výuku obuvnictví a krejčovství. V Ivančicích měli knihařskou dílnu, ve Valašském Meziříčí se dívky specializovaly na tkaní perských koberců. Výstava prací žáků byla součástí veřejných slavností na ústavech. Ústavy zasílaly výrobky svých neslyšících žáků na různé výstavy. Téměř všechny ústavy měly své zastoupení na Všeživnostenské výstavě v Praze v létě 1924. Vedle výrobků ze dřeva, lýka, lepenky, hlíny, proutí, papíru, ukázek knižní vazby a ručních ženských prací, byly vystaveny také výkresy a ukázky psaní, fotografie, učebnice a ústavní časopisy.

Vystavené práce žáků byly nepřesvědčivějším dokladem toho, co se v ústavech naučili. Ústavy prakticky až do roku 1938 znamenaly pro většinu neslyšících jedinou možnost, kde si mohli osvojit

základy vzdělání a řemesla. V roce 1926 byla v Praze-Radlicích otevřena první pokračovací škola pro neslyšící, postupně byly organizovány doškolovací kurzy a otevřeny další učňovské školy. Ale jejich kapacita dlouho nedostačovala pro přijetí všech neslyšících v učňovském věku.

7. Další vzdělávání

(PŘEHLED ZAŘÍZENÍ SOCIÁLNÍ PÉČE PRO NESLYŠÍCÍ MLÁDEŽ DO ROKU 1939)

- 1873 Učňovský fond Podpůrného spolku hluchoněmých SFS, Praha
- 1893 Útulek pro hluchoněmé ženy a dívky, Horní Krč u Prahy
- 1920 Odbor sociální péče o hluchoněmé Zemského spolku pro péči o hluchoněmé, Praha
- 1927 Ústřední poradna pro hluchoněmé Zemské ústřední jednoty hluchoněmých, Brno
- 1927 Útulek pro neslyšící učně, Praha
- 1929 Svatojánský ústav pro hluchoněmé a zmrzačené dívky, Hradec Králové
- 1930 Ústav pro hluchoněmé, škole odrostlé dívky, Bechyně
- 1931 Ústav sociálně zdravotní péče o hluchoněmou mládež, Praha

(PŘEHLED POKRAČOVACÍCH ŠKOL PRO NESLYŠÍCÍ DO ROKU 1939)

- 1920 Pokračovací škola pro hluchoněmé, Praha (v roce 1931 změnila název na Všeobecnou živnostenskou pokračovací školu pro hluchoněmé)
- 1931, 1932 a 1936 Celodenní pokračovací škola pro hluchoněmé učně a mladé tovaryše, Ivančice (pokračovací škola trvala 2 týdny)
- 1937 I.pokusná třída hluchoněmých dětí s odborným vyučováním, Plzeň
- 1939 Učebné dílny hluchoněmých, Praha

Do roku 1939 nebylo systematicky zajištěno další vzdělávání neslyšících organizované pro neslyšící na celém území Československa. Hlavními předpoklady pro získání zaměstnání, které neslyšícím zajišťovalo samostatnou existenci, bylo zvládnutí základů řemesla a schopnost domluvit se mluvenou češtinou. Řečové dovednosti byly důležité pro komunikaci s mistry a také se zákazníky. Neslyšící po absolvování čtyřleté výuky v ústavech mohli být individuálně přijati do učení k mistrům. Neslyšící se proto soustřeďovali ve velkých městech, kde byl větší výběr řemesel a mistrů ochotných přijmout neslyšícího učně, než na vesnici. Při hledání učňovských míst neslyšící často naráželi na předsudky a neochotu mistrů naučit se komunikovat s neslyšícími. Veřejnost pokládala neslyšící za němé podivíny, kteří se nemohou nic naučit. Neslyšící učně většinou přijímali mistři, kteří měli neslyšící v přibuzenstvu nebo znali neslyšící ve svém okolí. Neslyšící, kteří založili samostatnou živnost, nabízeli přednostně místa dalším neslyšícím. Nemuseli se obávat, jako většina slyšících mistrů, že si se svým učněm nebudou rozumět. V novinách pro neslyšící se objevovaly inzeráty typu: „Přijme se řádný hoch do učení na pekařství u řádného hluchého mistra. Hoch musí umět částečně dobře mluvit, počítati a jest z řádné rodiny. Chovanci vystoupí z ústavu hluchoněmých mají přednost. „(Zájmy hluchých, srpen-září 1930, str.8.) Pokud se neslyšící nevyučili, zastávali většinou podřadné, nekvalifikované práce v zemědělství, pracovali jako pomocní dělníci v továrnách nebo zůstali nezaměstnaní.

Vhodná učňovská místa neslyšícím často pomáhali vybrat a zprostředkovat jejich bývalí učitelé, později (ve větším měřítku ve 20. letech 20. století) tento úkol přebraly podpůrné spolky neslyšících a spolky pro péči o neslyšící. Ve velkých městech se spolkům postupně podařilo utvořit okruh mistrů, kteří měli se zaměstnáváním neslyšících dobré zkušenosti a přijímali je do učení pravidelně. Neslyšící za odbornou výuku u mistrů zřejmě museli platit, sami si museli hradit ubytování a stravu. Většina neslyšících neměla dostatek finančních prostředků na pokrytí těchto nákladů, proto se spolky pro neslyšící zaměřily vedle poradenství také na podpůrnou činnost.

V roce 1873 zřídil Podpůrný spolek SFS učňovský fond, ze kterého přispíval několika neslyšícím učňům na bydlení a stravu. Prostředky učňovského fondu nestačily na organizaci samostatných vzdělávacích kurzů. V obtížnější situaci než neslyšící muži se při hledání profesního uplatnění nacházely neslyšící ženy.

Ředitel Pražského ústavu pro neslyšící pater Karel Kmoch v roce 1893 zřídil na vlastní náklady v Horní Krči u Prahy útulek pro neslyšící ženy a dívky. Do útulku bylo přijato 79 chovanek, přednost dostávaly chudé a práce neschopné neslyšící ženy a dívky. Na pobyt neslyšících v útulku přispívaly jejich rodiny, poručníci nebo obec. Ženy byly umístěny v útulku doživotně. Zabývaly se ručními pracemi, žehlily a praly prádlo pro veřejnost, tímto přivydělávaly na provoz útulny. Útulnu spravovala kongregace školských sester de Notre Dame, která v roce 1930 zřídila Ústav pro hluchoněmé, škole odrostlé dívky v Bechyni. Instituci podobného zaměření v roce 1929 založil profesor kněžského semináře v Hradci Králové pater Jan Sobota. Věnoval několik domů v Hradci Králové pro potřeby Svatojánského ústavu pro hluchoněmé a zmrzačené dívky. Dozor v ústavu vykonávaly řádové sestry, dívky vyšívaly mešní roucha a prapory.

Všechna tři výše uvedená zařízení nabídla práci a možnost seberealizace neslyšícím ženám, které by jinak byly odsouzeny k živoření a veřejnému posměchu.

7.1. První pokračovací škola (Praha)

Při Zemském spolku pro péči o hluchoněmé v Praze od roku 1920 fungoval Odbor sociální péče o hluchoněmé (dále Odbor), který kromě poradenské činnosti obstarával vhodná místa pro neslyšící učně. Pracovníci Odboru se pokoušeli sestavit statistiku neslyšících v učňovském věku, ale pro nedostatek podkladů se jim počet mladých neslyšících na území Čech a Moravy nepodařilo stanovit. Při umísťování neslyšících do učení se často objevoval problém s ubytováním. Odbor se rozhodl zakládat útulky pro neslyšící starší čtrnácti let, ve kterých by se učili základům řemesla, číst, psát, počítat a dodržovali by pravidla ústavního řádu, což neslyšící mělo připravit na disciplínu v dílnách a dodržování pravidel společenského života vůbec. „Hoši těžko zvykají cizině, pořádku, čistotě a celodenní práci. Nechápu, proč mají sedět v dílně a utíkají pryč. I sami mistři mají k nim nedůvěru a stěžují si na ně. Málokterý hoch v učení vydrží. Brzy zase ubírá se zpět domů, aby pokračoval ve starém životě.“ (Obzor hluchoněmých, 1.1.1920, str.2.)

Po první světové válce představitelé spolků pro neslyšící a učitelé neslyšících často opakovaně apelovali na státní úřady, aby se zasadily o založení pokračovacích škol pro neslyšící, které by navazovaly na základní vzdělání neslyšících, zpočátku by do nich mohly být přijímáni také neslyšící, kteří z různých příčin nebyli přijati do ústavu (nedostatek místa v ústavech, špatná finanční situace rodiny, vysoký věk). Úřady na výzvy nereagovaly.

První třídu první Pokračovací školy pro hluchoněmé na území Čech a Moravy v roce 1920 otevřel a ze svých prostředků provozoval Zemský spolek pro péči o hluchoněmé v Praze v Ječné ulici. Výuka trvala sedm měsíců a probíhala dvakrát týdně. Vyučovací plán pokračovací školy vypracoval ředitel Výmoloва ústavu Josef Kolář. Učni byli rozdělováni podle svých řečových dovedností do vyšších a nižších oddělení. V obou skupinách se používala orální metoda, v nižším oddělení kombinovaná s psanou. V prvním školním roce 1920 - 1921 se přihlásilo přes 50 zájemců, „...tato okolnost ukázala, jak dospělí hluchoněmí oceňovali význam mluvené řeči, kterou „Spolek“ nekompromisně zavedl a jejíž vyučování propagoval jako protiklad k tehdejšímu v Čechách ještě dosti rozšířenému vyučování posuňkem.“ (Obzor hluchoněmých, 1.10. 1940, str.4.) Také obsah výuky se řídil schopnostmi učňů, hlavním odborným předmětem byly základy vedení živnosti. V roce 1921 byla pokračovací škola vypovězena z nájmu a přestěhovala se do chlapecké školy na Jánském náměstí.

Zemský spolek pro péči o hluchoněmé spolupracoval se Svazem rodičů dětí hluchoněmých, který v roce 1927 v Praze Holešovicích otevřel Útulek pro hluchoněmé učně. Po té, co zajistili pro neslyšící ubytování, zvýšil se počet učňů v pokračovací škole, navštěvovalo ji přes 20 žáků.

V roce 1928 se pokračovací škola přestěhovala do budovy Výmolova ústavu. Výuku probíhala třikrát týdně a zajišťovali ji učitelé Výmolova ústavu (například Flégl, Kolář, Myška) .

V roce 1931 pokračovací škola přešla pod státní správu a změnila název na Všeobecnou živnostenskou pokračovací školu pro hluchoněmé. Na provoz školy přispívalo ministerstvo sociální péče. Od roku 1920 do roku 1940 bylo do pokračovací školy přijato 262 učňů. Původně jednotřídní škola se změnila na školu se třemi postupovými stupni. Výuka se probíhala deset měsíců, počet vyučovacích hodin byl stejný jako na živnostenských školách pro slyšící, ale rozsah výuky byl zredukován.

Teoretické předměty se vyučovaly ve škole, praktická výuka probíhala od druhého ročníku. Dívky absolvovaly praxi ve školních dílnách. Dívky se mohly vyučit pouze v oděvních oborech. Výběr oborů pro chlapce byl pestřejší. Na praktickou výuku docházeli do učňovských škol pro slyšící anebo do dílen k mistrům.

Obory pro neslyšící se dělily na:

- Mechanicko technické živnosti:zámečnick, klempíř
- Stavební: truhláři, dřevodělníci
- Umělecké:čalouníci, fotografové, knihaři, malíři pokojů, lakýrníci, zlatníci, klenotníci, štukatéři, keramici, brašnáři, zahradníci, brusiči drahokamů, mosaikáři ap.
- Potravní: pekaři
- Textilní: švadleny, krejčí, modistky

Zemský spolek pro péči o hluchoněmé se v jednáních o převzetí Výmolova ústavu do zemské správy zavázal založit mateřskou školu pro neslyšící děti a útulek pro hluchoněmé učně a učnice. (Výmolův ústav přešel pod zemskou správu v roce 1930.) Zemský spolek pro péči o hluchoněmé v roce 1931 otevřel na Radlické třídě v Praze Ústav sociálně zdravotní péče o hluchoněmou mládež, ve kterém zřídil Sociální a zdravotní poradnu pro hluchoněmou mládež a Domov hluchoněmých učňů a učenic. V poradně neslyšícím zdarma pomáhali při hledání učňovských a pracovních míst a poskytovali poradenství v sociálně právní oblasti a rady rodičům při výchově neslyšících dětí.

V domově byli neslyšící plně zaopatřeni po celou dobu učení. Výše příspěvků na pobyt v učňovském domově byla vypočítána podle majetkových poměrů rodin učňů. V učňovské domově probíhaly celoroční vzdělávací a společenské přednášky, učni se aktivně účastnili sportovních aktivit v I.pražském sportovním klubu hluchoněmých. „K řádnému vstupu do lidské společnosti potřebují hluchoněmí i řádnou přípravu po stránce duševní, tělesné i společenské.“ (Obzor hluchoněmých, 1.2. 1942, str.2.) Vychovatelé v domově procvičovali se svými neslyšícími svěřenci odezírání. Veškerá výuka v pokračovací škole a činnost v učňovském domově probíhala v duchu hesla:naším cílem je vyrovnat se slyšícím (tzn. dorozumět se mluvenou řečí).

V západních Čechách se neslyšícím učňům věnoval od roku 1920 Odbor rodičů a příznivců dětí hluchoněmých při okresní péči o mládež v Plzni. (Poradenskou činnost neslyšícím nabízely také další podpůrné spolky v Praze, Českých Budějovicích, Brně, Hradci Králové, Ivančicích aj.)

Spolky organizovaly vzdělávací kurzy pro dospělé neslyšící. Pracovníci Spolku nedoslýchavých Efeta, Zemského spolku v Praze a Odboru rodičů a příznivců hluchoněmých v Plzni pravidelně pořádaly kurzy odezírání a nápravy vadné výslovnosti. Záměrem kurzů bylo udržovat a zdokonalovat řečové dovednosti neslyšících, které získali ve škole tak, aby jejich řeč byla srozumitelná. Mluvená řeč byla všeobecně považována za nejdůležitější předpoklad úspěšné socializace neslyšících. Učitelé, vychovatelé a představitelé spolku neslyšících uveřejňovali v novinách pro neslyšící i v běžných periodických rady pro mistry, jak se domluvit s neslyšícími učni: „Položte mu zvolna, jadrně vyslovené běžné otázky, týkající se jeho osoby a z odpovědi poznáte, že to půjde i bez ukazování a zdlouhavého zapisování. Zacházejte s nimi vlídně, aby ani v dílně ani v rodině nebyl terčem posměšků, aby nebyl od nikoho využitkován, a hluchoněmý splatí vám péči vaši

věrností a spolehlivostí...Nedaří-li se vám dorozumívání s hluchoněmým, snažte se, aby mohl jasně poznati, o čem chcete s ním jednat. Má-li vykonati nějaký rozkaz, nechť opakuje, co se na něm žádá. Ovšem nesmíte mu ty rozkazy udílet po tmě, ale dbejte toho, aby v té chvíli byla vaše ústa osvětlena, neboť odezírání ze rtů má časté obtíže, jak brzy poznát, s obcování s hluchoněmým.“ (Svépomoc neslyšících, červenec 1931, str.2., podle čas. Vincentia)

7.2. Ústřední poradna pro hluchoněmé (Brno)

Zemská ústřední jednota hluchoněmých v Brně v roce 1927 otevřela Ústřední poradnu pro hluchoněmé, která pomáhala neslyšícím s vyřízením nejrůznějších záležitostí, k nimž patřilo také zprostředkování práce a učňovských míst. ZÚJHN vyplácela příspěvky mistrům, kteří přijali do učení neslyšícího. Zaměstnavatelé přijímali učně do učení, aniž by jim zajistili stravu a nocleh. Neslyšící učni mohli zdarma či za symbolický poplatek bydlet v Domově hluchoněmých, který členové ZÚJHN v letech 1923- 1925 postavili. V domově ročně bydlelo až 8 učňů. „V úplném zaopatření spolku byli učni 3, z nichž jeden jménem Vojtěch Vysloužil nebyl hoden podpory, pro svoji neposlušnost, nedbalosti v učení a byl dán vlastnímu otci k opatrování do svého bydliště jinému mistru k doučení obuvnictví. „(Zájmy hluchých, červen 1930, str.4.) V roce 1930 ZÚJHN založila svépomocné Družstvo hluchoněmých, obuvníků, krejčí a stolařů spol. r.o., kde se mladí neslyšící mohli vyučit.

ZÚJHN usilovala o zřízení pokračovací školy pro neslyšící učně v Brně. V roce 1932 se podařilo shromáždit dostatek (12) učňů a mohla být otevřena I. třída trojtřídní pokračovací školy pro hluchoněmé učně, v rámci školy zřídili zvláštní třídu pro neslyšící tovaryše a pomocníky. Vedle řemeslných dovedností se zde učni učili také mluvit a odezírát.

Z iniciativy učitele Stanislava Pokory a za podpory Spolku pro hluchoněmé z ústavu vystoupilé v Ivančicích a zemského výboru zorganizovali v Ivančicích v roce 1931 první celodenní pokračovací školu pro hluchoněmé učně a mladé tovaryše. Na myšlenku pokračovací školy přivedla učitelka ústavu pro neslyšící v Ivančicích Stanislava Pokoru pravidelná setkání se svými bývalými žáky, při kterých zjistil, že se zhoršuje úroveň řeči neslyšících po absolvování ústavu. „Hluchoněmí absolvovavší ústav dostanou se často do prostředí, které jim není příznivo. Málokdo s nimi mluví, málokdo se jich všimne a tak zůstávají osamoceni v životě, což působí jak na jejich povahu, tak také na vývin a poruchu řeči.“ (St. Pokora, Zájmy hluchých, květen 1932, str.5.) Intenzivní výuka (6 hodin denně) v pokračovací škole trvala 14 dní. V rámci školy učni navštěvovali průmyslové závody a dílny. Pokračovací škola měla stejný rozsah, cíl a stejnou náplň jako 1. ročník živnostenských škol pro slyšící, navíc zde byly hodiny zaměřené na nápravu výslovnosti a mluvy. Do první pokračovací školy se přihlásilo 11 bývalých žáků ivančického ústavu ve věku od 16 do 26 let. „Svědčí to o zájmu, jaký mají hluchoněmí o další svoje vzdělání, jsouce si dobře vědomi nedostatků, s nimiž jest jim zápasiti ve veřejném životě.“ (Zájmy hluchých, březen 1931, str.3.) Učitelé v pokračovací škole pozorovali u dospělých neslyšících nesrovnatelně větší zájem o výuku než u dětí. Čtrnáctidenní pokračovací školu uspořádali v Ivančicích ještě v letech 1932 a 1936.

Na konci 30. let byla alespoň částečně zabezpečena řemeslná příprava neslyšících, ale zcela scházela možnost akademického vzdělání. Všichni neslyšící, snad jen s výjimkou představitelů spolků a redaktorů novin pro neslyšící, pracovali manuálně. „Všichni slyšící mohou podle nového zákona o újezdních měšťanských školách nabývat vyššího vzdělání, než poskytuje obecná škola, a tak býti lépe připraveni pro život, nadaní pak mohou studovati na středních školách, pro hluchoněmé, ani pro ty nadané, kteří mají vysokou přirozenou inteligenci, nemáme dosud škol obdobných školám měšťanským, nemluvě o školách středních a odborných. A přece v cizině tyto školy i pro hluchoněmé jsou a stále se doplňují a zdokonalují.“ (Československý neslyšící, duben 1938, str.2.) Neslyšící mohli navštěvovat měšťanské a odborné vyšší školy společně se slyšícími, to ale vyžadovalo maximální podporu a pomoc rodičů. Jinak pro neslyšící návštěva školy pro slyšící neměla žádný užitek, neboť nerozuměli výkladu. Absence vyšších škol pro neslyšící logicky ovlivňovala vzdělání a celkovou úroveň neslyšících. „Dále je nutné umožnění vyššího vzdělání nadaných hluchých. Hodně se o tom již psalo, jak to potřebné, nutné. Vždyť nemáme vůbec hluché inteligence s vyšším školním vzděláním,

až na několik lépe situovaných jedinců, kterým jen trochu lepší postavení rodičů umožnilo vyučování soukromé.“ (Přítel, 15.8. 1929, str. 2.)

Příspěvatelé do novin pro neslyšící uváděli příklady ze zahraničí, kde organizace a úroveň školství neslyšících byla ve 30. letech na vyšší úrovni než v Čechách a na Moravě. „Hlavně mezi mluvícími hluchými není vzácností setkat se s akademicky vzdělanými pány a dámami. Všeobecně však i méněvzdělaní hluší svým společenským chováním daleko předčí naše hluchoněmé. Méně vzdělaní jsou velmi skromní a nevťívají. Na cizí hluchoněmé se v civilisované Francii pohlíží vesměs jako na barbary a není správně se jim vnučovati. Hluchoněmí jsou vskutku zrcadlem kulturní vyspělosti a poměrů státu, k němuž přináležejí. Oproti uhlazeným a vysoce vzdělaným Francouzům a Anglosasům, kteří mají dokonce universitu pro hluchoněmé v Americe, přirovnáme ruské analfabety a máme nejlepší obraz poměrů hluchoněmých v různých státech.“ (J.Haunerová-Staňková, Svěpomoc hluchoněmých 1.6. 1926, str.2.)

7.3. Odborné vyučování (Plzeň)

V Plzni v návaznosti na obecnou školu 1.září 1937 otevřeli I. pokusnou třídu hluchoněmých dětí s odborným vyučováním jako na měšťanské škole. Mohli přijmout pouze žáky z plzeňského ústavu, protože pro ostatní neměli ubytování. Prvních 11 žáků se učilo německý jazyk, český jazyk, náboženství, občanskou nauku, počty, kreslení, psaní, měřičství a rýsování, přírodovědu, zeměpis, psaní na stroji. Výuka neslyšících dětí na úrovni měšťanské školy probíhala do roku 1941, kdy budovu ústavu zabrala německá armáda.

Ačkoliv učitelé a představitelé spolků neslyšících opakovaně žádali státní a zemské úřady, aby zřídily při každém ústavu neslyšících pokračovací školu, byla Pražská všeobecná pokračovací škola na konci 30. let jedinou školou svého druhu s pravidelným vyučováním v Čechách a na Moravě (někteří čeští neslyšící navštěvovali největší odborné učiliště pro neslyšící na území republiky, které bylo v roce 1925 otevřeno ve slovenské Kremnici). Nároky na zaměstnavatelů na pracovníky se stále zvyšovaly a málokdo přijímal nekvalifikované dělníky, kterými stále většina neslyšících byla. Po rozšíření tovární výroby našla většina neslyšících uplatnění jako pomocní dělníci v továrnách.

7.4. Odborné vyučování (Praha)

V roce 1939 v Praze v Holečkově zřídil Svaz rodičů hluchoněmých Učebné dílny pro hluchoněmé. Na založení Učebných dílen se podílel odborný učitel z učňovské školy pro neslyšící v Kremnici Václav Jankovec, který se vrátil do Čech po vyhnání českých učitelů ze Slovenského státu. Teoretická i odborná výuka neslyšících probíhala přímo v prostorách Učebných dílen. Jako první byla otevřena pánská a krejčovská dílna, postupně přibývaly další obory : obuvnictví a černá řemesla, které se ve stejné budově vyučují dodnes (po roce 1989 se rozšířila nabídka oborů o rodinnou školu). V roce 1941 Učebné dílny navštěvovalo 46 neslyšících ve třech postupných ročnících. Od roku 1942, kdy bylo Učňovským dílnám uděleno právo veřejnosti, získávali absolventi tovaryšské listy.

Výuky v Učebných dílnách byla soustředěna na jednom místě a upravena speciálně pro neslyšící, oproti individuální praktické výuce u mistrů měla tu nevýhodu, že nabízela omezený počet oborů.

III. Spolky neslyšících

8. Spolková činnost neslyšících do roku 1939 (přehled spolků neslyšících do roku 1939)

- 1868 Spolek hluchoněmých sv. Františka Sáleského, Praha
- 1906 Podpůrný spolek pro hluchoněmé škole odrostlé, Ivančice
- 1913 Turistický klub hluchoněmých „Prague“, Praha
- 1914 Podpůrný spolek hluchoněmých „Jirsík“, České Budějovice
- 1915 Zemský spolek pro péči o hluchoněmé v Království Českém, Praha (Od roku 1918 působil spolek pod názvem Zemský spolek pro péči o hluchoněmé v Republice československé.)
- 1916 Podpůrný spolek hluchoněmých „Oul“, Plzeň
- 1916 Podpůrný spolek hluchoněmých, Moravská Ostrava
- 1919 Zemská ústřední jednotu hluchoněmých pro Moravu, Brno
- 1919 pobočka ZÚJHN spolek „Haná“, Prostějov
- 1919 pobočka ZÚJHN spolek „Slovač“, Uherské Hradiště (V roce 1934 se spolek osamostatnil a přesunul své sídlo do Hodonína.)
- 1919 pobočka ZÚJHN spolek „Ráj“, Kroměříž
- 1919 Východočeský podpůrný spolek hluchoněmých, Hradec Králové
- 1919 Spolek učitelů hluchoněmých v Republice československé, Lipník nad Bečvou (V roce 1923 bylo sídlo spolku přesunuto do Prahy a spolek změnil název na Svaz spolků učitelů hluchoněmých v RČS.
- 1919 Spolek německých neslyšících v Republice československé, Liberec
- 1920 Podpůrný spolek hluchoněmých, Valašské Meziříčí
- (V roce 1927 se zapojili hanáčtí neslyšící a spolek se přejmenoval na Středomoravský podpůrný a vzdělávací spolek hluchých. V roce 1932 se spolek rozdělil na samostatné spolky hanáckých a valašských neslyšících.)
- 1920 Odbor příznivců a rodičů hluchoněmých dětí při Okresní péči o mládež, Plzeň
- 1921 Ústřední spolek židovských hluchoněmých a nedoslýchajících v Československu, Praha
- 1921 Svaz spolků hluchoněmých, České Budějovice
- 1921 Svaz rodičů dětí hluchoněmých, Praha
- 1922 I.pražský sportovní klub hluchoněmých, Praha
- 1923 Vzdělávací a divadelní klub hluchoněmých, Praha
- 1924 Podpůrný spolek hluchoněmých „Včela“, Kutná Hora
- 1924 Jihomoravský spolek hluchoněmých, Znojmo
- 1925 Spolek nedoslýchavých a později ohluchlých „Efeta“, Praha
- 1925 Německý zemský spolek hluchoněmých v Čechách „Delatave“, Chomutov
- 1925 Klubu volně sdružených hluchoněmých, Praha
- 1930 Středomoravský spolek hluchých, Přerov

- 1930 Turistický klub hluchoněmých, Plzeň
- 1932 Lawn Tennis Club Hluchých „LATECH“, Praha
- 1933 Český sportovní svaz neslyšících, Praha
- 1934 Sportovní klub hluchoněmých v Brně, Brno
- 1938 Přátelsko-vzdělávací spolek hluchoněmých v Orlové, Orlová
- 1938 Jednota spolků neslyšících v republice Česko-slovenské, Praha
- 1938 Středomoravský spolek hluchoněmých, Kroměříž
- 1938 Podpůrný spolek hluchoněmých, Lipník nad Bečvou
- 1938 Spolek českých hluchoněmých v Liberci, Liberec
- 1938 Sdružení pražských spolků hluchoněmých, Praha
- 1939 Ústředí péče o hluchoněmé v Čechách a na Moravě, Praha

8.1. Činnost a cíle spolků

První asociace a spolky neslyšících v Evropě byly založeny okolo roku 1850. Cíle spolků neslyšících se podobaly záměrům různých dělnických sdružení, tj. usilovat o zlepšení životní úrovně svých členů. Na území Českého království založili neslyšící svůj první spolek v roce 1868. Dospělí neslyšící, kteří žili ve městech, se zřejmě sdružovali už před formálním ustavením spolku. Scházeli se v restauracích, docházeli pravidelně na nedělní bohoslužby v ústavech pro neslyšící a podnikali společně turistické výlety. (Na přelomu 19. a 20. století v Českém království žilo 10- 12 tisíc neslyšících.) Ve druhé polovině 19. století převážná většina neslyšících zůstávala bez vzdělání a byla odkázána na náhodnou pomoc příbuzných, obecních úřadů, charitativních spolků nebo jednotlivců. O zlepšení péče o neslyšící, rozvoj školství pro neslyšící, posílení sociálního postavení neslyšících a jejich zabezpečení v budoucnosti uvažovali už v 50. letech minulého století ředitelé Pražského ústavu Jan Mücke a Václav Frost.

V roce 1857 odjel páter Václav Frost na studijní cestu do maďarských, rakouských a německých ústavů pro neslyšící. Spolu s ním cestoval neslyšící učitel Pražského ústavu Václav Josef Vlček (počeštěná podoba německého jména Wilczek). Václav Vlček se v Berlíně účastnil několika schůzí místního Podpůrného spolku hluchoněmých. Berlínský spolek rozšiřoval péči o neslyšící ve spolupráci s ústavu pro neslyšící. Členy a zakladateli spolku v Berlíně byli neslyšící. Program a práce spolku německých neslyšících inspirovaly Václava Vlčka k založení podobného spolku v Čechách. Myšlenku konzultoval se svými neslyšícími přáteli a katechetou Pražského ústavu Karlem Kmochem. „Měl-li být zřízen v Praze spolek hluchoněmých, museli v jeho čele stát neslyšící, kteří by dovedli nejen číst, psát a mluvit, ale kteří by ovládali řeč českou a německou (která tehdy byla úřední řečí, pozn. RM), dovedli s úřady jednat a zvládli věci spolkové, hlavně finančního rázu. A takovou osobností byl učitel pražského ústavu Václav Josef Wilczek.“

V lednu roku 1868 darovalo několik pražských neslyšících budoucímu spolku neslyšících první finanční prostředky. Václav Vlček společně s páterem Kmochem vypracovali v němčině návrh stanov spolku. Návrh, který 8.května 1868 zaslal pražskému policejnímu ředitelství, obsahoval 28 paragrafů. Jako název nového spolku Václav Vlček uvedl: Spolek hluchoněmých sv. Františka Sáleského v Praze. V paragrafu č.1 bylo mj. uvedeno: „...účelem spolku je, aby se členové vzájemně podporovali k mravnému žití a dalšímu vzdělávání ducha, aby si vyměňovali zkušenosti o potřebách jednotlivých členů a vzájemně si pomáhali radou i skutkem.“ (Elán 1968, č.3, str. 5) Policejní ředitelství výnosem č.26.564 c.k. místodržitelství z 22. května 1868 návrh stanov schválilo.

Václav Vlček svolal 6. září 1868 schůzku neslyšících do tehdejšího zábavního a výletního střediska v Praze restaurace „Kravín“ na Královských Vinohradech. Zde čeští neslyšící založili svůj první spolek - Spolek hluchoněmých SFS. Do Spolku vstoupilo 42 členů. Všichni členové přípravného výboru Spolku hluchoněmých SFS byli neslyšící. Rovněž na další činnosti a organizaci spolkových akcí se podíleli především neslyšící.

Původním záměrem spolku bylo sdružovat bývalé žáky Pražského ústavu. Někteří se odstěhovali mimo Prahu. Spolek postupně ve městech, kde byla střediska neslyšících, jmenoval své zvláštní zástupce, kteří zprostředkovávali kontakt mezi vedením Spolku a jeho oblastními pobočkami.

Václav Vlček byl předsedou Spolku 29 let, jeho nástupcem se v roce 1898 stal neslyšící Bohuslav Wondrowitz. Václav Vlček do roku 1895 psal kroniku Spolku hluchoněmých SFS.

Činnost Spolku se dělila na několik oblastí. Jednou z nich byla hmotná podpora neslyšících. V roce 1871 Spolek zřídil „chudinský fond“ na podporu neslyšících tovaryšů.

Členové Spolku se účastnili diskuse o vývoji školství pro neslyšící. Delegace českých neslyšících na Mezinárodním sjezdu neslyšících ve Vídni v roce 1877 prosazovala zavedení povinné školní docházky pro neslyšící děti a zřizování pokračovacích škol. Stejně požadavky navrhli také na V. mezinárodním sjezdu neslyšících, který se konal v roce 1881 v Praze. Sjezdu, na který přijelo přes 180 zahraničních účastníků, předsedal Václav Vlček. V roce 1891 Spolek hluchoněmých SFS vydal usnesení, aby byla „posuňková řeč“ ponechána jako potřebný prostředek k dorozumívání neslyšících. (Slyšící učitelé neakceptovali názor dospělých neslyšících, usilovali o potlačení znakového jazyka ve výuce neslyšících dětí na minimum.)

Spolek hluchoněmých SFS byl až do roku 1906 jediným sdružením neslyšících na území Čech a Moravy. Stal se vzorem pro zakládání a činnost dalších organizací neslyšících. Neslyšící se zřejmě cítili osamoceni ve společnosti slyšících lidí. Vyhledávali lidi se stejným postižením, se kterými mohli komunikovat stejným jazykem. „Hluchoněmí nejvíce potřebují společnost sobě rovných, s nimiž mohli by se bavit řečí sobě srozumitelnou. Vždy tam, kde jest více hluchoněmých pohromadě najde se jeden vzdělanější, který dovede čísti i noviny a ostatním pak čtení vypráví. Tak alespoň, i když nepokračuje, neklesá, jejich vzdělání a schopnosti.“ (Obzor hluchoněmých, 1.2. 1919, str.4.) Učitelé neslyšících odrazovali své žáky od vzájemného styku s neslyšícími, tvrdili, že jejich sdružování způsobuje izolaci neslyšících od okolního světa. Neslyšící učitel František Kudyn pokládal za nejlepší zvolit „zlatou střední cestu“. Neslyšící se podle něj měli setkávat jen občas. „Uzavření v ten svůj omezený kruh, tvoří svou zvláštní obec, jakousi kastu a žijí svým zvláštním duševním životem. Pohybují se jen ve sférách posunů, necítí potřebu článkové mluvy, ztrácejí i znalost jistých pravidel, jež by jim život mezi ostatními lidmi učinily snadnějším a snesitelnějším.“ (Obzor hluchoněmých 1.11. 1919 str.1.) Spolky neusilovaly o izolaci neslyšících od slyšícího světa. „Jeho členové najdou v něm (ve Středomoravském spolku hluchoněmých v Kroměříži, pozn. RM) nejen zábavu a potěšení po svých denních trampotách, ale i v čas nouze podporu a pomoc ve všech možných případech.“ (Zájmy hluchých, září 1938, str.6.) Slyšící společnost nebrala v potaz specifické potřeby neslyšících. Neslyšící se kvůli odlišnému způsobu komunikace nemohli účastnit akcí slyšících lidí (přednášky, divadla, zábavy) a mnoho informací jim zůstávalo nepřístupných. Činnost spolků neslyšících se soustředila do tří hlavních okruhů:

1. podpůrná činnost

Spolky poskytovaly svým neslyšícím členům pravidelné nebo příležitostné finanční podpory a půjčky. Úkolem spolků bylo sdružit neslyšící k vzájemné morální a hmotné podpoře. Spolky podporovaly staré, práce neschopné a nezaměstnané neslyšící. V době, kdy neexistovalo nemocenské pojištění, ani dávky v době nemoci, byla finanční pomoc spolků osobám, které nebyly schopny výdělečné činnosti, velmi potřebná. Spolky pomáhaly hledat dospělým neslyšícím zaměstnání a umisťovat učně k mistrům. Zaměstnavatelům a mistrům neslyšících poskytovaly finanční příspěvek. Spolky se postupně snažily přeměnit původně jednorázové příspěvky na trvalejší způsob zabezpečení hmotné pomoci.

2. osvětová činnost

Do osvětové činnosti patřila školní, zdravotní a sociální péče a právní poradenství. Jednotlivé spolky zřizovaly specializované odbory, které poskytovaly neslyšícím rady, pomáhaly zajišťovat opatrovnictví a tlumočníky do znakového jazyka u soudu. (Jako tlumočníci působili především učitelé neslyšících nebo slyšící děti neslyšících rodičů.)

Spolky vypracovávaly plány rozvoje systému vzdělávání neslyšících, které se snažily prosadit na úřadech a ministerstvech. Pořádáním veřejných přednášek a kurzů rozšiřovaly informace o životě neslyšících v širší veřejnosti. Spolky organizovaly odborné přednášky a doškolovací kurzy, které měly suplovat pokračovací a střední školy pro neslyšící, kterých byl permanentně nedostatek.

Některé spolky v rámci své osvětové a propagační činnosti vydávaly vlastní noviny. Například ve Spolku hluchoněmých SFS vytvořili zvláštní odbor pro vydávání časopisu. Spolek vlastní časopis nikdy neprovozoval, podílel se od roku 1916 spolu se Zemským spolkem pro péči o hluchoněmé na vydávání novin „Obzor hluchoněmých“.

3. zábavná činnost

Každoročně se opakovaly spolkové akce jako byly maškarní plesy, vinobraní, silvestrovský a mikulášský večírek, masopusty a výlety. Taneční zábavy, plesy a karnevaly byly pro neslyšící, vyjma sjezdů, jedinou možností, kde se ve velkém počtu scházeli. Plesy byly velmi populární a přijížděli na ně neslyšící z různých míst Čech a Moravy. Slyšící novináři se opakovaně podívovali nad tím, že neslyšící organizovali taneční zábavy s živou hudbou. „My neslyšící jsme také řádní lidé a masopustní čas pro nás platí též. Či se domníváte, že, poněvadž neslyšíme taneční hudbu, budeme sedět za pecí a litovat svých zdravých nohou, že si nemohou zakřepčit? I toto! Naše zdravé nohy dokážou nás prohnat po sále s tanečnicí v náručí. Rytmický valčík, veselá polka nebo šoupavé tango nejsou nám neznámy. Jdeme rovněž s duchem pokroku a tančíme co právě móda žádá. Když se přestal tančit rozpustilý třásák, přestali jsme jej i my, když se svět třásl charlestonem, potili jsme se s tou divočinou poctivě též. A já vám ručím, že bude-li kdy v módě tanec po hlavě, ani my nedáme se zahanbiti a prošoupeme si lebku až k rameni, ať je vlasatá, nebo plešatá. Jestliže věneček Podp. spolku mívá ráz střízlivé a rozumné zábavy, maškarní ples sportovního klubu stává se již populární svojí bujnou veselostí a ztřeštěností.... Ženatý člověk chce se jednou za rok zbavit manželských povinností a nasadí si masku, aby ho „nikdo nepoznal“.- Dovádí pak, až se hory zelenají.“ (Československý neslyšící, březen 1938, str.2.)

Pravidelné spolkové oslavy byly pro mnoho neslyšících jednou z mála příležitostí, kdy se mohli seznámit se svým budoucím partnerem. „Byla vítána příležitost k seznamování a navazování známostí a dlužno litovati Amora, jenž byl podle zdání přetížen prací. Ani se účastníkům nechtělo do loučení a proto se příjemné chvíle kousek po kousku nastavovaly pokud se ovšem vzhledem k policejní hodině nastavovat dalo.“ (zpráva z velikonoční oslavy v Českých Budějovicích, Československý neslyšící, květen 1938, str.3.)

Pravidelnou součástí oslav, schůzí a valných hromad spolků byla krátká divadelní nebo taneční vystoupení. Tradiční akcí, která patřila k setkáním a schůzím neslyšících, bylo pózování pro skupinovou fotografii.

Zřejmě ještě před vznikem podpůrných spolků neslyšících byly velmi oblíbenou společnou aktivitou neslyšících pěší výlety.

Po roce 1918 se sportovní aktivity neslyšících rozšiřovaly a k turistice přibyla další sportovní odvětví (fotbal, tenis, atletika). Od roku 1918 se z podpůrných spolků začaly vydělovat divadelní, vzdělávací, turistické a sportovní odbory a vznikaly samostatné zájmové spolky neslyšících.

Zájmové odbory provozovaly dlouhodobě aktivity určitého zaměření nebo vznikaly za jednorázovým účelem. Například v roce 1926 ve Spolku hluchoněmých SFS zřídili dámský odbor, který měl za úkol obstarat spolkový prapor. Vypsali soutěž, které se mohli zúčastnit jen neslyšící umělci. Prapor byl odevzdán v den nedožitých 100. narozenin Václava Vlčka.

Podle odhadů, které byly uveřejňovány v novinách neslyšících, více než polovina neslyšících nebyla členem žádného spolku. „Počítejme: V Česko-Slovensku je asi 10 000 hluchých a hluchoněmých, v Čechách a na Moravě je dnes (v roce 1939, pozn. RM) asi 15 spolků a klubů hluchoněmých s celkovým počtem necelých 900 členů. To znamená jen asi 10 procent všech.“ (Česko-Slovenský neslyšící, březen 1939, str.1.) Spolky neslyšících poskytovaly podporu a služby také neslyšícím, kteří neplatili členské příspěvky. (Jako členové spolku byli evidováni pouze ti, kteří platili příspěvky.) Někteří neslyšící pravděpodobně o existenci spolků nevěděli. Někteří se zřejmě nehlásili ke společnosti neslyšících záměrně.

8.2. Charakteristika spolků neslyšících

Učitel a vedoucí Vzdělávacího a divadelního klubu hluchoněmých Antonín Šedó v roce 1929 analyzoval spolkovou činnost neslyšících v Československu a pojmenoval charakteristické rysy spolků neslyšících. (Antonín Šedó pravděpodobně vypracoval svoji studii na základě osobních zkušeností a nevypracoval žádný sociologický výzkum.)

1. materiálnost

„Hluchoněmí - s hlediska psychologického - jsou hodně pudoví, převládá hlavně pud sebezachování a to vede k materialismu. Je-li materiální individuum, jak teprve bude materiální kolektivum složené z těchto individuí. Tedy spolky hluchoněmých jsou - řekněme - ultramateriální t.j. chtějí ze všeho mít užitek skutečný - hmotný. O nějakých ideách spolkových není v organizaci hluchoněmých ani řeči.“ (A. Šedó, Obzor hluchoněmých, 1.6.1929, str.1.) Pragmatičnost neslyšících se projevovala v tom, že za svůj členský příspěvek požadovali od spolku konkrétní služby (tlumočení na úřadech a u soudů a poradenství zdarma, slevy na spolkové zábavy ap.). Představitelé spolků se často přeli o to bylo, zda by měl spolek poskytovat podporu také neslyšícím nečlenům. Na obecném závěru se ve spolkách neshodli a podporu vždy řešili případ od případu.

2. regionálnost

„Moravané prostě nemají plné důvěry k tomu, co začali nebo vytvořili Čechové. Není naprosto upřímnosti mezi nimi. Jestliže konflikt mezi nimi zahrotí se dokonce osobně, je vše ztraceno.“ (A. Šedó, Obzor hluchoněmých 1.6.1929, str.1.) Neshody českých a moravských neslyšících přispěly v roce 1931 k rozpadu střeškové organizace spolků neslyšící Čsl. svazu spolků hluchoněmých. Brněnští vytýkali Svazu, že nerespektuje názory ostatních spolků, jako příklad byl uveden přístup ke znakovému jazyku : „Svaz tak, jak se např. v posledním vedení angažoval pro posunkové známkování, měl by mít správný název Čsl. svaz spolků hluchoněmých známkujících.“ (Přítel, č.11, 1929, str.8.) Oficiální stanovisko Svazu čsl. hluchoněmých, aby ve výuce neslyšících byl zastoupen znakový jazyk, podporoval Svaz německých neslyšících v RČS. Ve zprávě ze setkání spojeného s oslavami 10. výročí německého spolku v Liberci se píše: „Zkušenost dokázala, že jenom ti učitelé mohou s dospělými hluchoněmými úspěšně pracovat, kteří řeč známkovu do nejmenších podrobností znají a jí rozumějí.“ (Obzor hluchoněmých, 1.3. 1929, str.2.). K odpůrcům znakového jazyka ve vyučování neslyšících patřil silný a vlivný Zemský spolek pro péči o hluchoněmé.

Místní spory se objevovaly, vždy tam, kde na poměrně malém území existovalo více spolků (například Ostravsko, Haná a Valašsko). Pořadatelé některých akcí u oznámení uváděli poznámku že vstup mají neslyšící bez rozdílu spolkové příslušnosti.

Na schůzi Středomoravského podpůrného spolku vystoupil jeho předseda Sigmund Plánička s projevem, ve kterém mj. uvedl: „Rovněž každý člen spolku má být s členem jiného v rovnosti a bratrství. Přejde-li mezi nás člen jiného spolku jest nám stejně vítán jako náš vlastní a že jeho přáním jest a bude, aby každý náš člen, toho nebo onoho spolku měl stejné cíle, tužby a přání pro dobro všech členů a jejich spolků. Nečlenové nechtějí-li se hlásit za členy pro sobeckost mohou být právem považováni za nepřátele spolkového života...Čím více organisovaných, tím více bude inteligentních hluchých a žádných vyděděnců lidské společnosti...Co nedovede jednotlivec to dovedeme my spojenými silami.“ (Zájmy hluchých duben 1931, str.3.)

Středomoravský spolek se pro neshody mezi hanáckými a valašskými neslyšícími v roce 1932 rozpadl.

Neslyšící měli tendenci řešit spory rozchodem, nepřipouštěli kompromisy. Podpurný spolek hluchoněmých „Včela“ se sídlem v Kutné Hoře se po dvou letech své činnosti v roce 1926 rozešel. Příčinami rozpadu spolku byly neustálé spory, pomluvy a podezřívání vedoucí osobností spolků z nečestného jednání. „Východočeský Podpurný spolek hluchoněmých není ušetřen, stejně jako jiné spolky, různých osobních třenic a nevděčných kritik některých nespokojených členů, kteří vědomě šíří různé nepravdy a vymyšlenosti o činnosti výboru spolku, hlavně však o soukromém životě jednotlivých členů výboru.“ (Československý neslyšící, únor 1938, str. 3.)

Ve stanovách většiny spolků bylo uvedeno, že člen, který rozšiřoval pomluvy, mohl být vyloučen. „Pan Snášel byl též předvolán a přítomen valné hromadě, odvolával se sice, že nebyl po právu vyloučen, ale všichni členové mu vytkli sprosté jednání ke vdaným ženám, kterého se dopustil. Jelikož jsa vyloučen, podrýval autoritu ZÚJHN, aniž počkal na rozhodnutí valné hromady, byl všemi hlasy uznán vyloučeným.“ (Přítel 15.3.1929, str.9.)

Spory uvnitř i mezi jednotlivými spolky lze označit za typický rys spolkového života neslyšících u nás. V novinách neslyšících se objevilo jen velmi málo zpráv o spolkových i individuálních sporech, které skončily smírem.

3. nedůvěra

„Hluchoněmí zbaveni jednoho smyslu, tak důležitého pro život, stávají se tím nedůvěřiví. Nedůvěřiví ke každému i k věcem. Odtud také pramení ta nedůvěra spolků ke svazu.“ (A. Šedó, Obzor hluchoněmých 1.6.1929, str.1)

Nedůvěra, ze které vyplývala podezřívavost, způsobovala mnoho sporů. Ve sporech se projevila neschopnost neslyšících diskutovat a odpovídat věcně na argumenty druhé strany. Názory druhé strany neslyšící považovali za osobní nepřátelský útok a naprosté zpochybnění jejich vlastního postoje. Většinu osobních i spolkových sporů musel řešit soud. Průběh některých sporů byl pečlivě zaznamenán v novinách pro neslyšící.

Závěr sporu Kopřiva versus Bukovský a Vejchodský dokládá dosud tradovaný názor, že neslyšící nedovedou rozlišovat jazykové jemnosti a neuvědomují si plně význam některých slov. Kopřiva označil své bývalé neslyšící kolegy ze ZÚJHN „výborem z Kocourkova“, protože se usnášeli bez ohledu na stanovy a vyloučili Kopřivu ze ZÚJHN. Neslyšící Bukovský a Vejchoda za toto obvinění Kopřivu zažalovali u krajského soudu. Jejich žalobu, která obsahovala hrubé urážky a nesplňovala všechny náležitosti, soud zamítl. Kopřiva za urážky uvedené v žalobě podal protižalobu. „Přítomný tlumočník jejich R. Sedlák, kterému snad bylo obžalovaných líto, že jsou zase odsouzeni a vymotal je z toho sám, což je v rozporu s funkcí tlumočníka a to prohlášením, že všechny zná jako hluchoněmé, že se neumějí všichni správně vyjadřovati ústně tak i písmeně a že tedy to tak urážlivě se slovy „lež“ a „podvod“ nemysleli.“ (Fr. Kopřiva, Zájmy hluchých, leden 1936, str.13.) Podle Kopřivy uvedli neslyšící urážky v písemném, ne „ústně-posunkovém“ projevu a byli si tedy vědomi obsahu svých slov. Kopřiva požadoval pro oba trest, ale soud Bukovskému a Vejchodovi uložil pouze úhradu soudních výloh. Kopřiva na svoji obhajobu uveřejnil velmi alibistickou odpověď: Slovem „výbor z Kocourkova“ jsem je nenazval, ani nemínil urazit. Že to urážkou není, svědčí citát jednoho z dopisovatelů: Tedy ten „výbor z Kocourkova“ je urazil. Směšné. Vždyť městečko Kocourkov opravdu je a jest proslaveno filmem „U nás v Kocourkově“. Mimo to chodí po světě kvarteto Kocourkovských učitelů. Nemají se tedy zač stydět. Mohli by být naopak pyšní, že jste je přirovnal k tak slavným umělcům.,, Trochu vtípu prý na ty trampoty neškodí.“ (Fr. Kopřiva, Zájmy hluchých duben 1935, str.3.)

4. psychologická odlišnost vůdců

„Hluchoněmí a ohluchlí (rozumí se později) jsou z psychologického stanoviska dvě naprosto různé a rozdílné skupiny. Proto také práce ohluchlých mezi hluchoněmými nebyla vždy šťastná. Ne snad, že by měli špatný úmysl, naopak chtějí to nejlepší, pracují pilně, ale jejich odchýlná a zvláštní

vada odvede je vždy na jiné cesty, na jiné stanovisko, kde již nestojí na stejné půdě s hluchoněnými.“ (A. Šedó, *Obzor hluchoněných*, 1.6.1929, str.1.) Učitel Josef Kolář se ke sdružování neslyšících vyjádřil takto: „Tito, nemajíce potřebný počet lidí, kteří by je mohli bezpečně a účelně vésti a při nedůvěře, kterou obyčejně vzájemně k sobě a zejména ku slyšícím mají, setkávají se velmi často ve spolkovém životě s nezdarem, jenž jim způsobuje jak škody hmotné, tak i mravní.“ (*Obzor hluchoněných*, 1.10. 1940, str. 1.) Spolkový život neslyšících trpěl nedostatkem vzdělaných a sebevědomých neslyšících osobností, proto se vedení spolků většinou ujali později ohluchlí lidé. Prototypem „vůdce“ spolku neslyšících ve 30. letech 20. století byl ohluchlý člověk, který uměl komunikovat ve znakovém jazyce, dorozuměl se tedy s neslyšícími, i orálně, mohl tedy reprezentovat spolek při jednáních na úřadech, a zvládal dobře písemný projev.

8.3. Finanční zabezpečení spolkové činnosti

Finanční prostředky na zabezpečení svého provozu získávaly spolky různými způsoby. Základní majetek tvořily členské příspěvky a dary. Zápisné do Spolku hluchoněných SFS v prvních letech činilo 1 zlatku. Císař Ferdinand Dobrotivý, který pobýval v Praze na penzi, k prvnímu výročí vzniku věnoval Spolku hluchoněných SFS 200 zlatých. Spolky často organizovaly veřejné peněžní sbírky na financování svých jednotlivých aktivit, které muselo schválit policejní ředitelství a potom povolilo nebo zamítlo veřejnou sbírku na určitém území. Do spolkové pokladny byly odváděny také výtěžky z plesů, zábav a ze vstupného na divadelní představení, která pořádali pro slyšící veřejnost. Některé spolky pořádaly za předem určeným účelem speciální akce, jako například byla pohlednicová akce Zemského spolku v Praze nebo květinová akce česko-budějovického spolku „Jirsík“. Spolek hluchoněných SFS pořádal například charitativní plesy na podporu starých a práce neschopných neslyšících. Z podnětu Václava Vlčka Spolek v roce 1875 zorganizoval výstavu výrobků neslyšících na Staroměstské radnici v Praze, kterou obeslalo přes 800 neslyšících vystavovatelů. Výstava popularizovala dovednosti a práci neslyšících na veřejnosti a výtěžek z výstavy obohatil spolkovou pokladnu. Spolky získávaly nepravidelně subvence od zemské správy a ministerstev. Po první světové válce v souvislosti s hospodářskou krizí ochabla dobročinná činnost. Pomoc zdravotně postiženým spadala do kompetence ministerstva zdravotnictví, ministerstva sociální péče a jednotlivých zemských úřadů. Ministerstva a zemské správy věnovaly větší pozornost nevidomým a mentálně postiženým lidem, pro které například zřizovaly chráněné dílny. V boji o sympatii ministerstev většinou vítězily velké spolky neslyšících vedené slyšícími, kteří pravděpodobně byli obratnějšími stratégy, uměli lépe psát a také neměli při jednáních se slyšícími úředníky komunikační problémy. Předseda brněnské ZÚJHN František Kopřiva si na stránkách „Zájmu hluchých“ často stěžoval na nepřízeň ministerstva sociální péče, které neposkytovalo ve 30. letech finanční podporu žádnému spolku neslyšících, s výjimkou Zemského spolku pro péči o hluchoněné. Většina českých a moravských spolků neslyšících se neustále potýkala s nedostatkem peněz. Obtížnou finanční situaci Spolku hluchoněných SFS zkomplikoval v roce 1901 krach Svatováclavské záložny, kde měl Spolek uloženu polovinu úspor. Zpočátku představitelé spolků pracovali nezištně, asi od konce 20. let 20. století v některých spolcích (Zemský spolek, ZÚJHN) začali být funkcionáři honorováni.

Péči spolků o neslyšící doplňovala různá charitativní sdružení a ředitelství ústavů pro neslyšící. V roce 1893 byla z podnětu ředitele Pražského ústavu otevřena Útulna pro hluchoněné dívky a ženy v Horní Krči. O provoz útulny se staral řád školských sester de Notre Dame. Charakter uzavřeného sociálního zařízení měl také Svatojánský ústav pro hluchoněné a zmrzačené dívky v Hradci Králové, který byl otevřen v roce 1928.

8.4. Místo schůzek: restaurace

Většina spolků neslyšících nevlastnila klubové místnosti, neslyšící se pravidelně setkávali a úřadovali v kavárnách a restauracích. Spolek hluchoněmých SFS měl spolkovou kancelář v restauraci „U Bubeníčků“, ve které byly úřední hodiny každou sobotu od 20.00 do 21.00 hodin. Na konci 19.století se v hostincích scházely různé stolní společnosti a konaly schůze mnoha spolků. Neslyšící se v Praze scházeli v restauraci „Libušinka“ na Vyšehradě a oblíbený byl také hostinec „U Štupartů“. Členské schůze turistického klubu se pravidelně konaly v restauraci „Koruna“. Podpůrný spolek hluchoněmých „Jirsík“ (česko-budějovický spolek, pozn. RM) přesídlil svou spolkovou místnost z restaurace „U Anglického dvora“ ve Sternekově ulici do restaurace „U černého koníčka“ v Žižkově třídě. Členské schůze konají se každou první neděli v měsíci. Výbor schází se pravidelně každou poslední neděli v měsíci.“ (Svépomoc hluchoněmých, 1.7.1926, str.6.) Neslyšící spisovatel Pravoslav Jasan ve svém románu „Hluchoněmý“ jako místo pravidelných schůzek pražských neslyšících uvádí kavárnu „U červeného orla“ v Celetné ulici. „V hlavní kavárně vzadu, v oddělení pro hráče, kde u hráčských stolků staří židovští obchodníci hráli po celý den karty nebo domino, scházeli se hluchoněmí. Několik desítek let, snad již od počátku, kdy se počínali shromažďovati, byla tato místa jejich střediskem. Všichni to zde již znali a člověk sem mohl přijít kdykoliv, skoro vždy jich tu našel několik. Někteří byli vášnivými hráči domina.

Číšníci zde znali trochu mluvit rukama, aspoň tolik, že se s nimi každý hluchoněmý hned dorozuměl o tom, co si přál. Poznal-li, že přichází je hluchoněmý, nemluvili naň, nýbrž ukazovali mu. Tak na př. ukazovali dvěma prsty na bílou náprsenku a černou vestu, znamení, chce-li bílou nebo černou kávu.“ (P. Jasan, Hluchoněmých, str.94.) I. Pražský sportovní klub hluchoněmých zasedal každou neděli v dolní místnosti kavárny „Perla“, v Perlové ulici.

Nelze doložit, zda mezi neslyšícími bylo větší procento alkoholiků než mezi slyšící populací. Problém s alkoholem mezi neslyšícími zřejmě existoval a byl podnětem ke vzniku následující výzvy: „Lihoviny (alkoholické nápoje) působí jedovatě na vývin schopností duševních, jako je paměť, chápavost, soudnost, bystrost, svěžest a podobné. Tyto vlastnosti právě my, hluchoněmí, potřebujeme nejvíce, protože sluchu nemáme. Hluchoněmí měli by se tudíž zdržeti pití lihovin vůbec..... Hluchoněmí abstinenti spojte se! Ať jste třeba roztroušeni po všech koncích republiky. Aspoň písemně se budeme dorozumívati. Udejte své adresy do redakce tohoto listu. Utvořme kroužek hluchoněmých abstinentů a přihlasme se pak za člena Svazu abstinentů České republiky. Budeme-li spojeni, budem silnějšími, a jest nám potřeba síly. Dosud se nám všude vysmívají. Ala pamatujeme, že sám prezident Masaryk jest abstinent, dr. Beneš, Wilson, nynější prezident americký Harding a mnoho jiných slavných lidí jsou rovněž abstinenti.“ (Obzor hluchoněmých, 1.6. 1922, str.3.)

Spolkového života neslyšících se aktivně účastnili také slyšící lidé, především učitelé neslyšících a ušní lékaři.

Dospělí neslyšící se po absolvování ústavu často obraceli na své bývalé učitele s žádostí o pomoc, to přivedlo členy učitelského sboru v ústavě v Ivančicích na myšlenku založit v roce 1906 Podpůrný spolek pro hluchoněmé škoře odrostlé. Chtěli poskytovat pomoc především neslyšícím z chudých rodin. Záměrem učitelů bylo dále rozšiřovat vzdělání neslyšících, pomáhat jim v obtížných životních situacích a také je mravně vychovávat. Narodil od Spolku hluchoněmých SFS řídili spolkovou činnost v Ivančicích především slyšící. Neslyšící považovali za bytosti, které potřebují neustálý dohled a pomoc slyšících při dalším vzdělávání. „Buďte apoštoly humanity. Pomáhejte trpícím, národ náš tím více bude kulturnějším, čím méně bude mít žebraků. Jděte do spodin lidu, všimněte si chudých hluchoněmých, pomáhejte jim, aby se mohli řádně živit. Odměnou Vám bude Vaše čisté svědomí.“ (Zájmy hluchých, červenec 1931, str.4) Prvním ředitelem spolku byl zvolen Josef Kolář. Během 1. světové války byla činnost spolku přerušena. Po válce spolek pozvolna obnovoval svoji práci. Předsedou spolku se opět stal ředitel ústavu v Ivančicích, tentokrát Jan Válek.

Podpurný spolek pro hluchoněmé škole odrostlé v Ivančicích ovlivnil vznik a činnost dalších spolků. Byl vzorem pro učitele a přátele neslyšících v Moravské Ostravě (Spolek vznikl v roce 1916.) a ve Valašském Meziříčí (Spolek vznikl v roce 1920. Bývalý ředitel ústavu v Ivančicích a předseda spolku Josef Kolář se podílel na založení Zemského spolku pro péči o hluchoněmé v Praze.

Střediskem neslyšících v jižních Čechách na konci minulého století byly České Budějovice. Neslyšící se sdružovali při česko-budějovickém ústavu pro neslyšící a v klášteře Bratří nejsvětější Svátosti Oltářní, kde byl útulek pro dospělé neslyšící. V roce 1914 se neslyšící rozhodli založit vlastní spolek, který nazvali podle zakladatele ústavu v Českých Budějovicích Podpurný spolek hluchoněmých „Jirsík“. Stanovy spolku vypracovali na základě stanov pražského Spolku hluchoněmých SFS. Během 1. světové války činnost spolku stagnovala. Po válce se předsedou spolku stal neslyšící knihař Bohumil Bažil.

8.5. Zemský spolek pro péči o hluchoněmé (Praha)

Druhý pražský spolek neslyšících, Zemský spolek pro péči o hluchoněmé v Republice československé byl založen v roce 1915, vznikl z potřeby zlepšit systém péče o neslyšící. Zatímco Spolek hluchoněmých SFS byl spolkem neslyšících, Zemský spolek pro péči o hluchoněmé byl spolkem PRO neslyšící. Sami neslyšící měli na cíle a fungování Zemského spolku minimální vliv. „Když se v roce 1915 zakládal Zemský spolek pro péči o hluchoněmé v Čechách, byl prof. Dr.K. Výmola mezi prvními, kteří umínili si zmírniti neblahý osud českých hluchoněmých. Postavil se v čelo několika šlechetných lidí, kteří uvolili se věnovati své síly této záslužné činnosti.“ (Obzor hluchoněmých, únor 1924, str. 1.) Ustavující hromada Zemského spolku se konala 4.července 1915. V roce 1922 Zemský spolek změnil název na Spolek pro péči o hluchoněmé v Republice Československé. Předsedou spolku byl do roku 1935 ušní lékař prof. Dr. Karel Výmola, po něm funkci předsedy zastával opět ušní lékař Mudr. Antonín Přecechtěl. Formálnímu vzniku Zemského spolku předcházely přípravné práce, které řídila matka ohluchlého syna Jitka Staňková-Haunerová. Členové Zemské komise pro péči o mládež uvažovali o zřízení zvláštního odboru pro neslyšící, později se po dohodě s Jitkou Staňkovou-Haunerovou rozhodli pro založení samostatného spolku. Program spolku začali připravovat už před vypuknutím 1.světové války. Jednou z prvních akcí spolku po válce byla péče o ohluchlé vojáky, pro které otevřeli kurzy odezírání.

Prof. Výmola několikrát komentoval situaci a postavení neslyšících v Českých zemích před založením Zemského spolku:“Ale i těmto šťastlivcům (neslyšící, kteří získali vzdělání pozn. RM) společnost ostatních lidí, neovládajících posuňkově mluvy, jejich duševní svět, požitky, vymoženosti kulturní, plody literární, zkrátka vše, co člověka povznáší nad ostatní živé tvory, zůstalo jim zamčeno na tisíc západů.“ (Obzor hluchoněmých, září 1918, str.3.) Prof. Výmola zamlčel skutečnost, že v Praze působil spolek, který vedli sami neslyšící. Dokladem toho, že alespoň část neslyšících na našem území měla přístup ke kvalitnímu vzdělání bylo to, že někteří neslyšící provozovali vlastní řemeslo, samostatně založili a řídili spolek v Praze, Českých Budějovicích, Plzni a připravovali založení spolku v Brně.

Prof. Výmola úroveň neslyšících poměřoval a hodnotil jejich schopností osvojit si mluvenou řeč a přizpůsobit se životu slyšících lidí. Převážná většina aktivit Zemského spolku byla ztotožňována s osobou prof. Výmoly. „Až do doby, kdy Spolek pro péči o hluchoněmé v RČS v čele s prof. K. Výmolou počal se o tyto dítky starati, dívala se na ně veřejnosti jako na chudáky, jímž musí býti ustavičně prokazována rozmanitá dobrodiní a činěny nejrozmanitější ústupky. Ani se nepomyslilo, že lidé, sluchu zbaveni, dostalo-li se jim řádné výchovy a odborného vzdělání, mohou se domoci právě tak postavení samostatného, jako slyšící jejich spoluobčané. To jest jedna z největších zásluh prof. Dra. K. Výmoly, neboť povznesl tím mravní úroveň lidí, kteří považování byli dosud - ovšem neprávem - za lidi méněcenné“ (Obzor hluchoněmých, únor 1924, str.2.)

V první fázi své činnosti se Spolek pro péči o hluchoněmé zaměřil na starost o výchovu a vzdělávání neslyšících dětí. Spolek otevřel v roce 1916 malou školu pro neslyšící v Kateřinské ulici, do které byli přednostně přijímáni váleční sirotci.

V rozporu s úsilím Spolku pro péči o hluchoněmé se prof. Výmola nepostavil na obranu Pražského ústavu pro neslyšící v Čechách, když byl tento tehdy největší ústav neslyšících zabrán pro potřeby Statistického úřadu. Prof. Výmola propagoval orální výchovu a odsuzoval kombinovanou vyučovací metodou (připouští používání znaků ve výuce), kterou vyučovali na Pražském ústavě. V roce 1922 Spolek pro péči o hluchoněmé zřídil náhradní ústav pro neslyšící děti, které musely opustit smíchovský ústav, v Dolní Lukavici u Plzně. Do ústavu představitelé Spolku pro péči o hluchoněmé dosadili učitele, kteří měli stejný názor na vyučování neslyšících jako prof. Výmola.

Spolek pro péči o hluchoněmé v roce 1924 prosadil reorganizaci školství neslyšících. Finanční zvýhodnění, která pro učitele z reorganizace vyplývala, byla podmíněna zavedením výuky „hlasitou řečí“.

Spolek usiloval o zabezpečení základního vzdělání pro všechny neslyšící v Čechách. Ambiciózním cílem těchto snah bylo vybudování vlastního ústavu pro neslyšící. Spolek pro péči o hluchoněmé získal prostředky na stavbu budovy ústavu pro neslyšící v Praze. Spolku byly povoleny dvě věcné loterie ve prospěch stavby a zastupitelství hlavního města Prahy pro ústav věnovalo zdarma parcelu: „Pod dojmem ukázky vyučovacích výsledků, jež před rozhodující komisí provedl s hluchoněnými žáky Prvního českého ústavu z Kateřinské ulice pan ředitel Kolář.“ (Obzor hluchoněných, červen 1940, str.2.) Nová budova ústavu byla otevřena v roce 1926. Z popudu prof. Výmoly Spolek pro péči o hluchoněmé organizoval prázdninové osady pro chudé a tělesně slabé chovance ústavu.

Když byla zajištěna budoucnost Výmolova ústavu, začal plnit Spolek pro péči o hluchoněmé další část svého programu: starost o sociální péči o neslyšící dorost, především absolventy vlastního ústavu. V roce 1930 zakoupili dům na Radlické třídě, kde zřídili Ústav sociální a zdravotní péče pro hluchoněnou mládež. V roce 1931 zde otevřeli poradnu a domov pro neslyšící učně a učnice.

V roce 1919 Spolek pro péči o hluchoněmé založil pobočku v Českých Budějovicích, které předsedal školní rada František Mencl. Členové se scházeli pravidelně dvakrát týdně na besedách na různá témata, četli časopisy a knihy. Pobočka měla vlastní tlumočnicku sl. Černíkovou, která překládala přednášky do znakového jazyka.

V roce 1923 Spolek pro péči o hluchoněmé v Praze založil ženský klub, ve kterém probíhaly besedy s odborníky. Přednášky tlumočila do „posunové řeči, osvědčená pracovnice a znalkyně posunů paní Škroudová“.

Spolek pro péči o hluchoněmé vyvíjel osvětovou činnost také směrem ke slyšící veřejnosti. O životě, osudech neslyšících lidí a problémech spojených s hluchotou se téměř nepsalo a nemluvalo, proto se Spolek pro péči o hluchoněmé v roce 1919 rozhodl pořádat veřejné přednášky. Členové Spolku pro péči o hluchoněmé přispívali populárními a odbornými články do novin a časopisů. Vyvraceli zažitý pohled společnosti na neslyšící jako na „duševní slepce“, kteří nejsou schopni vzdělávání. Vysvětlovali příčiny hluchoty, rozdíl mezi hluchotou vrozenou a získanou, vliv hluchoty na řeč atd. Spolek organizoval vysokoškolské kurzy pro učitele neslyšících.

Zemský spolek pro péči o hluchoněmé podal v březnu 1921 návrh na založení rodičovského spolku, jehož členy měli být rodiče, zástupci, opatrovníci, příbuzní neslyšících a osoby zabývající se jejich výchovou. Svaz rodičů dětí hluchoněných byl založen v roce 1921, sídlo měl v Praze.

Společenské, politické a národnostní změny, které nastaly po vzniku samostatného Československa v roce 1918, ovlivnily také spolkový život neslyšících. Bylo snazší než v době, kdy České země byly součástí Rakouska-Uherska, získat povolení zemské politické správy k založení českého spolku. V republice vznikala nová společenská centra, politické strany a zájmové spolky. Stávající organizace neslyšících po první světové válce pozvolna obnovovaly svoji činnost. Ve velkých městech, kam dospělí neslyšící přicházeli hledat práci, vznikaly nové podpůrné spolky neslyšících.

8.6. Zemská ústřední jednota hluchoněmých (Brno)

V Brně do roku 1919 působil pouze ústav pro německé neslyšící. V roce 1919 zabral budovu ústavu státním úřad a vyučování neslyšících v moravském metropoli úplně zaniklo, obnoveno bylo v roce 1926, kdy ústav pro neslyšící z Ivančic v Brně otevřel jednu třídu jako svoji pobočku. Dospělí neslyšící se v Brně scházeli ve Weissově restauraci, hostinský Weiss měl k neslyšícím blízko, protože byl otcem neslyšící dcery. V roce 1915 brněňští neslyšící ustavili prozatímní výbor, který měl připravit vznik spolku. Jednatelům výboru byl zvolen neslyšící Vojtěch Vejchoda. Na 5.ledna 1918 svolal do Brna veřejnou schůzi všech moravských neslyšících. Jednali o založení spolku neslyšících. Za velmi špatnou považovali situaci ve školství neslyšících. Ve třetím bodu závěrečného Prohlášení ze schůze je uvedeno: „...aby všechny dívky hluchoněmé byly přijaty do ústavů, aby byly účastny dobrodiní školního vyučování, aby se naučili řeči a práci.“ (Přítel, č.4, 1929, str.2.) Moravští neslyšící na své první schůzi jako název spolku navrhli Spolek čes. hluchoněmých pro Moravu se sídlem v Brně. Úřední povolení k založení spolku získali v roce 1919. Ve stejném roce spolek přejmenovali na Zemskou ústřední jednotu hluchoněmých pro Moravu se sídlem v Brně. Předsedou byl zvolen neslyšící Rudolf Jemelík. Na práci výboru ZÚJHN se aktivně podílel neslyšící Vojtěch Vejchoda, František Kopřiva a Pravoslav Jasan, oba ohluchlí. ZÚJHN v roce 1919 zřídila jako své pobočky tři spolky : „Haná“ v Prostějově, „Slovač“ v Uherském Hradišti a „Ráj“ v Kroměříži.

V říjnu v roce 1922 se ZÚJHN vzhledem k velkému nedostatku bytů a práce pro neslyšící rozhodla vybudovat Domov hluchoněmých: kulturní a společenské středisko neslyšících z celé Moravy. „Dne 18. července 1923 položen základní kámen ku stavbě chrámu volnosti, rovnosti a bratrství všech moravských hluchoněmých.“ (Obzor hluchoněmých, únor 1924, str.2.) Finančních prostředky ZÚJHN získala pouliční veřejnou sbírkou, kterou jim na území Velkého Brna povolila zemská správa, a z darů od organizací a jednotlivců. T.G. Masaryk věnoval na vybavení útulny ze soukromých prostředků 5000 Kč. Veškeré stavební práce prováděli neslyšící sami. Domov hluchoněmých v Brně-Králově Poli byl slavnostně otevřen 27.9. 1925. V Domově se nacházely byty pro nemajetné neslyšící jednotlivce i rodiny, za které platili minimální nájem, někteří bydleli zdarma. Společenská místnost, jídelna a knihovna byly volně přístupná všem neslyšícím. Byl zde útulek pro neslyšící, kteří přijeli do Brna do učení a neměli, kde bydlet. V Domově našli nocleh také „hluchoněmí na cestách“.

Agendu Domova vedl jednatel a pozdější předseda ZÚJHN Vojtěch Hrbek, který byl své funkce zbaven, když bez souhlasu výboru poskytl v roce 1926 zálohu 24 000 Kč na zakoupení statku v Hoštýně u Püchova na Slovensku. Na statku měli pracovat málo nadaní neslyšící. ZÚJHN vymáhala zálohu na majiteli statku soudně. Spor, který nakonec ZÚJHN vyhrála, trval šest let.

V roce 1929 se funkce předsedy z rodinných důvodů vzdal Rudolf Jemelík. Předsedou ZÚJHN se stal Vojtěch Vejchoda, kterého vystřídal v roce 1931 jednatel František Kopřiva. Cíle ZÚJHN Kopřiva charakterizoval: „Snahou Ústřední jednoty hluchoněmých jest přispívati se všech sil k odstranění bídy a neštěstí všech těch bezradných a odstrkovaných hluchoněmých, žijících v ubohých poměrech. Pomáhati všem těm, k nimž společnost lidská chovala se macešsky a tvrdě, aby mohli žítí lidsky, aby nebylo v jejich řadách obtížných žebráků a dána byla jim možnost živiti se vlastní prací.“ (Svépomoc hluchoněmých, březen 1927, str.6.)

V roce 1927 v Brně založili Ústřední poradnu pro hluchoněmé, která poskytovala právní rady, zprostředkovávala lékařskou pomoc i pracovní příležitosti. Správcem poradny se stal František Kopřiva. Neslyšícím, kteří neovládali mluvenou řeč, pracovníci poradny osobně pomáhali na úřadech s vyřízením právních, sociálních a zdravotních záležitostí. „Nejvíce řízení bylo vykonáno za manžele Kratochvílovy, kterým poradna pomohla postavit vlastní domov.“ (Zájmy hluchých srpen, 1930, str.5.)

ZÚJHN na zabezpečení své činnosti a vyrovnání dluhů opakovaně pořádala veřejné sbírky v Brně i v jiných moravských okresech. Moravští neslyšící sdružení v ZÚJHN razili heslo: Pomožme sami sobě! „Hluší! Přimkněte se k Zemské ústřední jednotě! Podpořte ji! Budeme pracovat na dalších velikých činech, na dalším dobru a prospěchu všech hluchých.“ (Přítel, č.4, 1929.)

Členové ZÚJHN vydali ke státnímu svátku 28. října 1931 prohlášení, ve kterém mj. požadovali: „Členům našich spolků, kteří nejsou organizováni v odborových organizacích, mohlo by se přiznati právo na podporu v nezaměstnanosti podle gentského systému s podporou našich spolků, jako to dostávají slyšící nezaměstnaní do odborových organizací. Hluchoněmé nechceme zatahovati do politiky, které většinou ani dobře nerozumí. Proč by i hluchoněmí neměli míti právo na podporu podle tohoto systému, když konali po dobu svého zaměstnání stejné povinnosti ve službě a poplatcích státu jako jiní?“ (Zájmy hluchých, říjen 1931, str.1.) Státní podpora v nezaměstnanosti podle gentského systému byla vázána na členství v odborové organizaci. Více než polovina nezaměstnaných neslyšících tuto podporu nedostávala. ZÚJHN navrhovala, aby stát zřídil při všech ústavách a ve velkých městech poradny, které by poskytovaly rady a hmotnou podporu neslyšícím. „Ministerstvo sociální péče vydalo v roce 1931 na podporu nezaměstnaným 450 miliónů Kč. Z toho se hluchoněmým, kteří nejsou organizováni u odborových organizací, nedostalo ani haléře....Spolky hluchoněmých z celé československé republiky, vyjma Spolku pro péči o hluchoněmé v Praze, který však se stará jen o učně a nikoliv o dospělé, nedostaly na podporu hluchoněmých nic.“ (Zájmy hluchých, leden 1932, str.5.) K požadavkům brněnských neslyšících se přidalo dvanáct spolků a ústavů pro neslyšící. Petice k 28. říjnu 1931 zůstala ze strany státních úřadů bez odezvy, proto členové ZÚJHN sepsali v roce 1933 memorandum, ve kterém opětovně požadovali vyplácení dávek v nezaměstnanosti podle gentského systému prostřednictvím spolků, pravidelné subvence na provoz poraden a finanční podporu snah ZÚJHN na zřizování pracovních dílen pro neslyšící.

ZÚJHN pravidelně organizovala stravovací akce, v rámci kterých poskytovala chudým neslyšícím zdarma jídlo, uhlí i ubytování v Domově. Iniciátorem těchto akcí byl František Kopřiva. Zastával názor, že ZÚJHN by měla podporovat všechny neslyšící bez ohledu na členství.

František Kopřiva postupně získal všechny vedoucí funkce: byl předsedou, jednatelem i účetním ZÚJHN, správcem poradny i Družstva a vedl redakci novin „Zájmy hluchých“. Kopřiva zřejmě rozhodoval, aniž by se radil se svými staršími neslyšícími kolegy ve vedení ZÚJHN Vejchodou a Bukovským, kterým se tento postup nezamlouval: „Na výborové schůzi Ústředí hluch. v Kr. Poli bylo projednáváno dne 6. t.m. a jednohlasně schváleno Vaše vyloučení ze členství. Račte si tedy laskavě uvědomit, že tímto dnem považujeme Vás definitivně ze seznamu členů za vyškrtlého.“ (Zájmy hluchých, leden 1936, str.4.) Kopřiva označil rozhodnutí za rozporné se spolkovými stanovami, podle kterých předsedu mohla volit a odvolat pouze valná hromada. Vejchoda a Bukovský vytýkali Kopřivovi, že zdarma poskytoval neslyšícím ubytování a stravu, čímž poškodil ZÚJHN, uzavíral půjčky, které neprojednal, požadoval peníze za proplácení služebních cesty a 15 % z veřejných sbírek. Kopřiva v „Zájmech hluchých“ vysvětloval nepravdivost obvinění svých protivníků a všechny výtky obrátil proti nim. Vejchoda a Bukovský vydali leták s textem: „Potvrzujeme tímto, že pan Frant. Kořiva bývalý předseda byl vyloučen z Ústřední jednoty hluchoněmých dne 16. března 1934 pro zpronevěru pokladniční.“ S tímto intervenovali u okresnímu soudu, aby zbavil Kopřivovu neslyšící snoubenku a její sestru svéprávnosti, což soud po prošetření zamítl. Kopřiva se oženil a přestěhoval za snoubenkou do Německých Prus. Podal na autory letáku žalobu.

Další soudní spor Kopřiva vedl prostřednictvím svého právního zástupce v Praze proti redaktoru „Obzoru hluchoněmých“ Antonínovi Šedó, který uveřejnil nepravdivou zprávu z valné hromady, na které byl Kopřiva vyloučen ze ZÚJHN. Předmětem soudního sporu pro urážku na cti byla poznámka, že Kopřiva byl vyloučen „pro nesevědomité hospodaření se jměním spolkovým“. Podle Kopřivy se nesevědomitost rovnala nepoctivosti a krádeži. Šedó uvedl, že článek před uveřejněním v „Obzoru hluchoněmých“ nečetl, což komentoval Kopřiva ironickými poznámkami. Spor skončil dohodou na uveřejnění omluvy v novinách „Obzor hluchoněmých“ a obě strany se podělily o hrazení soudních výloh.

Kopřiva pracoval jako předseda ZÚJHN osm let. Po svém vyloučení dál vedl „Zájmy hluchých“ a snažil se očistit své jméno od urážek, které rozšiřovali Bukovský a Vejchoda. „Budete-li popuzovatelem z osobní ješitnosti hluchoněmé a jejich přátele proti mně dále, buďte ujištěni, že je popuzujete sami proti sobě, že by vám všechno to, k čemu jsem dal s velikými obětmi základ, kvetlo nelze říci. Naopak je vidět, že upadá.“ (Zájmy hluchých říjen 1934, str.3.) Po odchodu Kopřivy ze ZÚJHN ztratila brněnská organizace inzerenty, díky kterým mohla vydávat roční zprávy o činnosti, do Domova hluchoněmých byli přijímáni namísto nezaměstnaných neslyšících slyšící nájemníci, kteří platili nájem, pro nedostatek financí byly zrušeny stravovací akce.

František Kopřiva obnovil v roce 1930 činnost spolku neslyšících „Slovač“ v Hodoníně, který byl založen v roce 1914 v Uherském Hradišti, ale prakticky nefungoval. Na valné hromadě se sešlo asi 20 neslyšících, kteří zvolili Kopřivu za svého předsedu. Pod hlavičkou hodonínského spolku pokračoval ve vydávání novin „Zájmy hluchých“.

8.7. Další oblastní a zájmové spolky

V Moravské Ostravě existoval Podpůrný spolek hluchoněmých formálně už do roku 1916, pravidelnou činnost začal vyvíjet v roce 1918. Spolek v Moravské Ostravě byl jedinou organizací neslyšících v oblasti až do roku 1937, kdy byl založen Přátelsko-vzdělávací spolek hluchoněmých pro Těšínsko se sídlem v Orlové.

V roce 1919 založili Východočeský podpůrný spolek hluchoněmých v Hradci Králové. Stanovy Východočeského spolku byly schváleny zemskou politickou správou na velikonoce roku 1921. Východočeský spolek se vyznačoval tím, že převážná většina jeho členů nebydlela v místě sídla spolku, jako tomu bylo u ostatních spolků, ale byla rozptýlena po celém kraji. Oslavy desetiletého výročí Východočeského spolku roce 1939 byly spojeny zřejmě s první volbou neslyšící královny krásy v Československu.

Učitelé z ústavu pro neslyšící v Lipníku na Bečvou v roce 1919 iniciovali vznik Spolku učitelů hluchoněmých v RČS se sídlem v Lipníku n. Bečvou. V roce 1923 bylo sídlo spolku přesunuto do Prahy a spolek změnil název na Svaz spolků učitelů hluchoněmých v RČS. Mnoho učitelů neslyšících pomáhalo neslyšícím s tlumočením a organizací činnosti v podpůrných spolcích neslyšících.

Neslyšící na Valašsku založili Podpůrný spolek hluchoněmých v roce 1920, sídlo spolku bylo ve Valašském Meziříčí. Od roku 1927 se na spolkové činnosti podíleli také hanáčtí neslyšící a spolek se přejmenoval na Středomoravský podpůrný a vzdělávací spolek hluchých. V roce 1932 se spolek opět rozdělil: „Bylo vysloveno, že hanáčtí hluchí nejsou snášenliví a svorní, jako valašští hluchí.“ (Zájmy hluchých, květen 1932, str.7). Neslyšící z Hané označili centrum spolku ve Valašském Meziříčí za příliš vzdálené od vlastního kraje, své vystoupení ze spolku mimojiné zdůvodňovali tím, že museli platit vysoké jízdné při cestách na spolkové schůze. (Neslyšící v První republice neměli nárok na slevy na jízdné na železnici. Ředitelství státní správy železnic povolovalo neslyšícím slevy jen výjimečně, například pro cesty na celorepublikové setkání, i tehdy se slevy dotýkaly jen těch, kteří cestovali přes 200 km.)

9. Ústředí péče o hluchoněmé

V roce 1920 představitelé českých spolků neslyšící založili Ústředí péče o hluchoněmé, které mělo koordinovat činnost jednotlivých spolků. Ústředí brzy zaniklo. Další pokus o sjednocení proběhl o rok později. Všechny české a slovenské spolky neslyšících, které působily na území tehdejší republiky, se spojily v roce 1921 ve Svaz spolků hluchoněmých. Návrh, aby se spolky neslyšících sjednotily v jeden Svaz, se projednával na 1. všeobecném sjezdu českých hluchoněmých, který probíhal 13.-16.srpna 1921 v Praze. Sjezdová jednání, na kterých se sešlo přes 600 zástupců spolků neslyšících a spolků pro péči o neslyšící z celé republiky, organizoval Spolek hluchoněmých SFS a probíhala ve spolkových místnostech v restauraci „U Bubeníčků“. Jednalo se v mluvené češtině a znakovém jazyce. Na sjezdu se debatovalo především o potřebných úpravách ve školství pro neslyšící (zřizování mateřských a pokračovacích škol, uzákonění povinné školní docházky) a o zvýšení prestiže

a zlepšení sociálního postavení neslyšících. Tyto cíle měl prosazovat Svaz. Dále si Svaz stanovil sledovat práci neslyšících v cizině, pořádat kurzy, přednášky a sjezdy, vydávat časopisy, knihy a propagační letáky, zastupovat neslyšící na úřadech, pečovat o staré a práce neschopné neslyšící, poskytovat podpory v nezaměstnanosti, nemoci nebo v případě náhlého úmrtí v rodině, pomáhat s hledáním zaměstnání. Většinu těchto úkolů plnily existující podpůrné spolky neslyšících. Svaz měl jejich činnost řídit a zastřešovat. Prostředky na svoji činnosti získával od členských spolků. Svaz se ukázal být jako nefunkční a nepružná organizace. Často se měnily stanovy Svazu, což posilovalo nedůvěru jeho členů. Nejčastěji Svaz kritizovali brněnští neslyšící, především František Kopřiva, který nabízel, že převezme vedení Svazu i svazového časopisu „Svépomoc hluchoněmých“, který začal vycházet v roce 1926. Antipatie Kopřivy vůči Svazu vzrostly, když byl předsedou Svazu v roce 1926 jmenován Bohumil Bažil, ohluchlý knihař z Českých Budějovic. Bažil opět navrhl změnu stanov, kritiku svých návrhů ze strany zástupců spolků neslyšících přijímal jako osobní urážky. Odmítal (nebo nedokázal? - obecně se tvrdí, že neslyšící neumí věcně reagovat na kritiku, připomínky považují za osobní útoky a tvrdšíně zastávají vlastní postoj) diskutovat. Bažil Kopřivou navrhované změny zpochybnil. Brněnská ZÚJHN v roce 1929 na protest proti neprůhlednému vedení a nepořádku v účetnictví Svazu a autoritativnímu postupu předsedy Bažila ze Svazu vystoupila. „Celý dluh 25 000 Kč vznikl Vaší vinou, bral jste bez svolení naší Jednoty gáží, abyste si měl čím hubu proti nám mastití...Svaz ještě v roce 1925 neměl žádné dluhy a teprve od té doby, co jste se stal předsedou, stal se nebezpečnou pijavicí všech spolků v ČSR. Díky našim moravským pracovníkům, že nesvolili, aby se sloučilo jmění všech spolků ve Svazu, byli by dnešního dne na mizině.“ (Fr. Kopřiva, Přítel, č.8, 1929, str.8). V polemikách ohledně Svazu se projevil neshody mezi českými a moravskými neslyšícími. V Zájmech hluchých, které vydával František Kopřiva, byli pražští neslyšící kritizováni za to, že se na schůze přicházeli pouze pobavit a ne jednat o úkolech Svazu. Urovnání názorových rozdílů a vyrovnání dluhů, které Svaz měl, by si vyžádalo značné usilí a finanční prostředky, proto byl Svaz v roce 1931 rozpuštěn. O sjednocení a založení Svazu neslyšící opět jednali vedoucí činitelé českých a moravských spolků na schůzi, která se konala v Praze u příležitosti 150. výročí Pražského ústavu v roce 1936. O dva roky později v roce 1938 vznikla Jednota spolků neslyšících v republice Česko-slovenské.

9.1. Zájmové spolky

Z podpůrných spolků se po roce 1918 začaly vydělovat zájmové odbory a osamostatňovaly se. V roce 1922 v Praze vznikl I. pražský sportovní klub hluchoněmých. V roce 1923 vystoupil ze Spolku hluchoněmých SFS divadelní klub. Samostatně fungoval pod názvem Vzdělávací a divadelní klub hluchoněmých. Pražské kluby neslyšících turistů, sportovců a divadelníků se v roce 1925 spojily do Klubu volně sdružených hluchoněmých. Klub pražských spolků se v roce 1933 rozpadl.

9.2. Spolek německých neslyšících

Do roku 1918 byly podpůrné spolky neslyšících utrakvistické. Po vzniku samostatné republiky byli občané německé národnosti, kteří tvořili přes 20% populace, uznáni za národnostní menšinu. Němci zakládali samostatné politické strany, zájmové a odborové spolky. Neslyšící německé národnosti založili Spolek německých neslyšících v Republice československé v Liberci v roce 1919. Sdružení německých neslyšících vznikla také vydělením skupin německých neslyšících z podpůrných spolků v Praze a Brně.

Němečtí neslyšící nedlouho po vzniku celorepublikového Svazu českých neslyšících v roce 1921 vytvořili Státní svaz německých hluchoněmých v RČS („Reichsbund“). Po rozdělení českých a německých neslyšících spolky pravděpodobně soupeřily o členy. V novinách neslyšících se několikrát objevily slovní výpady vůči německým neslyšícím anebo vysvětlení pomluv, které šířila druhá strana. „Chceme se svými německými druhy žít v klidu a přátelství, nemůžeme však trpět, aby jejich spolek rozmnožoval řady členů na náš úkor.“ (Obzor hluchoněmých, 1.4. 1921, str.3.) Ke sporům se na I.sjezdu československých neslyšících v Praze v roce 1921 vyjádřil ředitel německého ústavu pro neslyšící z Litoměřic Jan Otto: „V řeči své, provázené mimikou, vybízel hluchoněmé, aby, zanechavše

národnostního hašteření, svorně pracovali ku zlepšení bědného postavení.“ (Obzor hluchoněmých, září 1921, str.1.)

Vztah spolků českých a německých neslyšících v průběhu dalších let zřejmě osciloval mezi spoluprací a vzájemnými útoky. Na sjezdu Říšského svazu německých hluchoněmých, který proběhl 4.-6.července 1931 v Praze, se o mj. jednalo také o vztahu českých a německých neslyšících.,, (sjezd, pozn. RM) Byl velice zdařilý a splnil svůj úkol. Především po stránce sblížení českých a německých hluchoněmých, po kterém se již několik let marně volá. Hluchoněmí byli, jsou a povždy budou postaveni vysoko nad jakoukoli politickou a národnostní stranickost. Pro ně je jediná politika : bojovat za práva hluchoněmých a za spravedlnost sociální pro ně.“ (Svépomoc neslyšících, srpen-září 1931, str.2.)

Návrhy na sloučení českých a německých spolků se objevovaly i později. Existence jednotné organizace by usnadnila jednání s úřady i mezinárodní spoluprací. Ke sjednocení českých a německých spolků nedošlo. Svaz německých neslyšících měl své sídlo v Litoměřicích, které byly odňaty České republice při záboru Sudet v roce 1939. Svaz německých neslyšících byl přičleněn k velkoněmecké organizaci neslyšících.

Do Svazu čsl. hluchoněmých a Svazu německých hluchoněmých se začleňovaly další podpůrné spolky neslyšících, které průběžně vznikaly. V roce 1924 to byl například spolek neslyšících Včela v Kutné Hoře, který se po dvou letech rozpadl. Němečtí neslyšící v roce 1925 založili Německý zemský spolek hluchoněmých v Čechách se sídlem v Chomutově nazvaný „Delatave“. V Přerově měl sídlo Středomoravský spolek hluchých, který vznikl v roce 1930. Spolek „Slovač“, Uhersko-hradištská pobočka brněnské ZÚJHN, se v roce 1934 osamostatnil a přesunul své sídlo do Hodonína. Na jižní Moravě od roku 1924 působil Jihomoravský spolek hluchoněmých ve Znojmě. Později ohluchlí demonstrovali svoji povahovou odlišnost od „hluchoněmých“ i rozdílnost svých zájmů, když v Praze v roce 1925 založili Spolek nedoslýchavých a později ohluchlých „Efeta“. K neslyšícím se velmi často stavěli přezíravě a vyjadřovali se o nich s pohrdáním jako o méně schopných. V roce 1938 obnovil činnost Podpůrný spolek pro hluchoněmé v Lipníku nad Bečvou, který vznikl ve 20.letech jako spolek pro pomoc bývalým žákům místního ústavu neslyšících. „Spolek bude pomáhati rodičům hluchoněmých dětí při vyhledávání učňovských a tovaryšských míst, při umísťování v hospodářství, bude podporovati mistry, kteří přijmou hluchoněmé do učení, bude se starati o poškození vzdělání a nápravu vadné výslovnosti bývalých chovanců, bude přispívati radou a dle možností i finančně při zřizování samostatných živností hluchoněmých tovaryšů atd.“ (Zájmy hluchých, září 1938, str.4.) Jako odbočka ZÚJHN se v roce 1938 ustavil v Kroměříži Středomoravský spolek hluchoněmých.

9.3. Spolek židovských neslyšících

V Praze v roce 1921 vznikl Ústřední spolek židovských hluchoněmých a nedoslýchajících v Československu, který na počest svého 10. výročí uspořádal 21.-29. května 1931 Mezinárodní sjezd židovských hluchoněmých. „Zejména byli přítomni hosté ze Slovenska, Německa, Polska, Maďarska, Rakouska a Belgie, kteří se vzájemně dobře dorozuměli posuňkovou řečí.“ (Svépomoc neslyšících, červenec 1931, str.3.) Součástí sjezdu mj. bylo utkání v kopané a kulturní program, v rámci kterého tančila devítiletá neslyšící baletka Melita Guthová. Židovští neslyšící na svém sjezdu v Praze založili Světový svaz židovských hluchoněmých, který připravovali už v roce 1930 v Krakově. Prvními členskými státy Mezinárodního svazu byly:Polsko, Rakousko, Maďarsko, Československo, Německo a Belgie. Záměrem Mezinárodního svazu, který měl 800 členů, byla hmotná a kulturní podpora činnosti jednotlivých spolků. Za české židovské neslyšící byl do výboru zvolen Rudolf Poláček. Jednotnou měnou Mezinárodního svazu byl americký dolar.

9.4. Mezinárodní sjezd hluchoněmých (Praha)

Čeští neslyšící se aktivně účastnili a sledovali činnost neslyšících v zahraničí. Na Mezinárodním sjezdu hluchoněmých v belgickém Lutychu na začátku června 1924 bylo rozhodnuto, že další mezinárodní sjezd neslyšících se bude konat v Praze v roce 1928, kdy slavil Spolek hluchoněmých SFS 60. výročí svého založení. Sjezdu v Lutychu se účastnil český učitel neslyšících Jaroslav Flégl, jednalo se ve francouzštině a znakovým jazykem spojeným s prstovou abecedou.

Neslyšící na mezinárodních sjezdech uvažovali o založení nadnárodní organizace. Neslyšící spojoval znakový jazyk, měli podobné zkušenosti a zážitky ze života mezi slyšícími a problémy, ve 30. letech to byl především nedostatek pracovních příležitostí. V západních zemích zřejmě byl lépe vypracovaný systém speciálních škol a služeb pro neslyšící než u nás. Čeští neslyšící nebyli v prosazování svých požadavků dostatečně důslední a jednotní.

V roce 1925 byla ustavena v Paříži Mezinárodní federace hluchoněmých. Za její členy byly přijaty národní svazy z Anglie, Německa, Dánska, Švédska, Norska, Francie, Švýcarska a Itálie. Úředními jazyky byly angličtina, francouzština, němčina a jazyk země, která pořádala sjezd. Jedním z úkolů Federace mělo být sjednocení „posunkové řeči“, jednotné celosvětové znaky měly být otiskovány v časopise Federace.

Mezinárodní sjezd hluchoněmých, který se konal ve dnech 4.-9. července 1928 v Praze v Obecním domě organizoval Svaz Spolků hluchoněmých v RČS a Podpůrný Spolek hluchoněmých SFS. Přípravy na mezinárodní sjezd probíhaly od roku 1926. Přípravný výbor, ve kterém byli slyšící i neslyšící, vedl předseda Spolku hluchoněmých SFS Jaroslav Čáp a jeho jednatelkou byla Jitka Haunerová-Staňková ze Spolku pro péči o hluchoněmé. Patronát nad sjezdem převzal prezident T.G. Masaryk. Předsedkyní čestného předsednictva sjezdu byla předsedkyně Čsl. Červeného kříže Alice Masaryková. Zahraniční delegace neslyšících byly přijaty primátorem města Prahy na Staroměstské radnici. Na prvním slavnostním večeru ve Švandově divadle tančila mladá neslyšící baletka Mobi Urbanová a vystoupili neslyšící amatérští herci s uměleckou pantomimou „Čechův příchod“, kterou zdramatizoval podle básně Julia Zeyera Bohumil Bažil a režíroval Jan Myška.

Hlavním tématem sjezdu bylo „Zlepšení sociálního postavení hluchoněmých“. Na sjezdu se jednalo také o právní postavení neslyšících, školství a vzdělávání neslyšících v Československu a v cizině. Závěrečná rezoluce obsahovala plán na dokonale organizované školství neslyšících od mateřských škol po pokračovací školy.

Výlety pro návštěvníky sjezdu organizovali členové turistického klubu „Prague“, který slavil 15. výročí svého založení.

Mezinárodní sjezd byl velmi významnou společenskou událostí v životě českých neslyšících. O sjezdu referovaly celorepublikové deníky. Jejich prostřednictvím se jednání a aktuální problematika neslyšících dostala mezi širokou veřejnost. Čeští neslyšící si uvědomili, že jsou součástí celosvětového společenství. Osobně se mohli setkat a hostit významné a vážené neslyšící osobnosti. „Bylo jistě nemálo těch, kteří měli poprvé příležitost, poznati zblízka pravého Američana (Jacques Alexander, pozn. RM) a k tomu svého hluchého druha. Zajímavý člověk. Hladce vyholen, prostě oděn, dobromyslný, oduševnělý výraz tváře. Ukazoval výši vzdělání amerických hluchých.“ (Přítel č.8 1929, str.2) Sjezdu se zúčastnilo 1000 zástupců 63 spolků neslyšících z 21 zemí. K nejvýznamnějším hostům patřil francouzský neslyšící Henry Gaillard, redaktor novin „La Gazette des Sourds Muets“, a švýcarský neslyšící básník, spisovatel (mj. autor dějin švýcarských neslyšících), kněz, organizátor a redaktor Eugen Sutermaister. „Sutermeister není ovšem hluchoněmý, jako jím není Gaillard a snad žádný z vůdců hluchoněmých. Jsou všichni ohluchlí. P. Alreghts, který se učinil na sjezdu zajímavý mnohými myšlenkami, ohluchl v jedenácti letech a u všech hlavních vůdců tomu napořád podobně. (Přítel, č.9-10, 1929, str.4.) Účastníci sjezdu ustavili Mezinárodní ligu neslyšících, jejím generálním sekretářem byl zvolen Bohumil Bažil.

9.5. Pokusy i sloučení spolků

Na konci 30. let byly výchova, školství a sociální služby pro neslyšící zabezpečovány na třech úrovních : 1.veřejná správa a její orgány, kterým péči ukládal zákon, 2.spolky a jiné instituce dobrovolné péče, 3.spolky neslyšících. Činnost těchto institucí nebyla vzájemně koordinovaná. Ministerstvo sociální a zdravotní správy v roce 1937 podalo návrh, aby spolky neslyšících a spolky pro péči o neslyšící zřídili svůj reprezentativní řídicí orgánu, který by sjednotil činnost spolků, zastupoval všechny spolky při úředních jednáních, a zároveň fungoval jako pomocný a poradní sbor ministerstev. Na území Československa působilo 15-20 spolků (regionální podpůrné spolky neslyšících, Zemský spolek pro péči o hluchoněmé a rodičovské a učitelské spolky).

Mluvčí a předseda Podpůrného spolku SFS Adolf Pokorný v roce 1938 inicioval sdružení všech šesti pražských spolků neslyšících. Po několika přípravných schůzích bylo v září 1938 ustaveno Sdružení pražských spolků hluchoněmých. Spolky se zavázaly k vzájemné podpoře v kulturní i sociální oblasti. Sdružení svoji činnost zahájilo organizací sbírky na podporu fondu na obranu státu. Podle vzoru Sdružení pražských spolků měla vzniknout celorepubliková organizace spolků neslyšících.

Na oslavy Dne samostatnosti v roce 1938 pozvalo Sdružení do Prahy zástupce spolků neslyšících z celé republiky. Shodli se na naléhavosti vzniku jednotné organizace, která nastala v souvislosti se změnou politických poměrů. V celé společnosti se projevovala tendence slučovat hnutí a spolky, které měly podobné zaměření. Na oslavách zástupci neslyšících vypracovali návrh stanov budoucí organizace, který zaslali všem spolkům. V navrhovaném názvu:Státní jednota spolků neslyšících v Česko-Slovenské republice se odrazil předpoklad, že státní úřady se budou podílet na správě ústřední Jednoty. Novinkou Jednoty mělo být důsledné používání slova neslyšící, namísto hluchoněmý. Za členy Jednoty měly být přijímány pouze spolky, a ne jednotlivci. Působnost jednotlivých spolků měla být ohraničena podle okrsku, aby v jedné oblasti zbytečně nesoupeřilo více spolků, jako se stalo v případě spolků v Ostravě a Těšíně. Jednota měla usnadnit ministerstvům administrativu a ušetřit, případně omezit, náklady, které by byly převáděny pouze na jednu ústřední organizaci. Výbor Jednoty měl být volený na tři roky, kromě reprezentantů spolků ve výboru měli zasedat zástupci úřadů a spolků pro péči o neslyšící a škol pro neslyšící.

Nejbližším plánem Jednoty bylo pořádat kurzy branné výchovy a protiletcké obrany. Spolu s hrozícím nebezpečím války se objevil problém, jak upozornit neslyšící osoby na sirény, které oznamovaly cvičení protiletcké obrany. Záměrem Jednoty bylo požadovat úpravu předpisů o provádění letecké obrany tak, aby v nich byla uvedena povinnost, že v domech, kde žijí neslyšící a invalidé budou zřízeny domovní hlídky, které je na sirény včas upozorní.

Ve stejnou dobu jako probíhala přípravná jednání o vzniku Jednoty spolků neslyšících se objevily zprávy o přípravách pražského sjezdu všech pracovníků v péči o neslyšící, které zahrnovalo okolo 40 sdružení a institucí. Přípravy vedl dr. Antonín Přecechtěl, člen Zemského spolku pro péči o hluchoněmé. Na programu sjezdu bylo také vytvoření ústředního svazu. „Tedy najednou se chystají utvořit dvě stejnorodé organizace, v nichž je rozdíl pouze v tom, že sdružení spojí dospělé hluchoněmé k jednotné spolupráci na poli humánním, kdežto svaz péče o hluchoněmé má se především starati o školní mládež a dorost.“ (Československý neslyšící únor 1938, str. 3.)

Sjezd pracovníků v péči o neslyšící v Republice československé se konal 19.-20.2. 1938 v Praze. Sjezdu se účastnili zástupci ministerstva sociální péče, ministerstva zdravotnictví a ministerstva školství, ředitelé ústavů a delegáti ze tří spolků neslyšících. Ministr sociální péče ing. Nečas uvítal chystané sjednocení péče o neslyšící, což by usnadnilo orientaci státních úřadů. Ministr poznamenal, že se nedávno vytvořila jednotná organizace péče o slabomyslné.

Na sjezdu se projednávaly především problémy, které se týkaly školní a lékařské péče. „Sám jsem hluchý a proto nemohu podrobně referovat o všem, co na sjezdu bylo předneseno. Pan Pokorný sice obětavě tlumočil, ale pro obsáhlost sjezdových jednání nemohl tlumočiti všechno....Po nich promluvil prof. Mudr. Seeman. Kromě jiného zmínil se o sterilizaci hluchoněmých, jaká je na příklad uzákoněna v Německu. S prováděním sterilizace pomocí donucovacích zákonů nelze souhlasit, ač

jinak je správné tímto způsobem zamezovat rodění lidí tělesně vadných. Sterilasace mohla by být prováděna jen dobrovolně a po předchozím vyšetření skutečného nebezpečí dědičnosti.“ (Československý neslyšící, březen 1938, str. 1.) Účastníci sjezdu prosazovali povinnost účastnit se cvičení na obranu státu i pro neslyšící: „Zákon o obraně státu uvádí hluchoněmé spolu se slabomyslnými. A to je nesprávné. Naši hluchoněmí jsou plnomyslní a po té stránce mohou spolupracovati se slyšícími.“ (Československý neslyšící, březen 1938, str. 1.) V průběhu jednání se také vyskytl návrh, aby pojmenování hluchoněmý, bylo nahrazeno pojmenováním hluchý, anebo neslyšící: „Je přece paradoxní, když ústavy vyučují metodou orální a vystoupí chovanci proto ovládají řeč hlasitou, aby nadále byli nazýváni hluchoněmými.“ (Československý neslyšící, březen 1938, str.2.)

Při tvorbě jednotného svazu se účastníci sjezdu dohodli na následujícím postupu: nejdříve se soustředí na sdružení spolků pro péči o neslyšící a později připojit také spolky neslyšících. Přípravný výbor vedl Mudr. Antonín Přecechtěl.

Práci přípravného výboru zřejmě urychlilo rozhodnutí ministerské rady, která v lednu 1939 schválila dva návrhy vládních nařízení týkající se spolčovacích práva a sdružování. Podle tohoto nařízení ministerstvo vnitra mohlo nařídit sloučení sdružení, která mají stejný účel. Příslušné úřady v případě potřeby mohly stanovit podmínky, na kterých bude záviset další činnost spolku.

Představitelé spolků pro péči o neslyšící předložili nucenému sdružení. V červnu 1939 vzniklo Ústředí péče o hluchoněmé v Čechách a na Moravě. Členové přípravného výboru údajně usilovali o to, aby v Ústředí byli zastoupeni i zástupci spolků neslyšících. V Československu ale neexistovala žádná jednotná organizace spolků neslyšících, která by zastupovala všechny spolky a byla pro Ústředí rovnocenným partnerem, proto do Ústředí nepřijali žádného neslyšícího a rozhodovali o otázkách neslyšících bez nich. Ústředí bylo označeno za vrcholný orgán dobrovolné péče o neslyšící v Československé republice.

IV. Společenský život

10. Postavení neslyšících ve slyšící společnosti do roku 1939

Problematika hluchoty a neslyšících nikdy nebyla předmětem zájmu široké veřejnosti. Materiály pojednávající o příčinách a léčbě hluchoty, o výchově a vzdělávání neslyšících se objevovaly především v odborných lékařských a pedagogických časopisech. O povaze, všedním životě a problémech neslyšících se téměř, s výjimkou novin pro neslyšící, nepsalo.

První studii, která vyšla o hluchotě v češtině, publikoval v roce 1846 lékař Václav Staněk v „Časopise Českého muzea“ pod názvem: „Snadné navedení, jak by se hluchoněmota v prvních létech dětských poznala, jak by se jí předejít mělo a jakby se některé hluchoněmé děti i doma přiměřeně vychovávat daly.“ Podle dr. E.Schmalze léčitele sluchu i mluvidel atd. v Drážďanech přeložil a vzdělal dr. W. Staněk v Praze 1846. Tisk cís. král. dvorní knihtiskárny Synů Bohumila Háze.“ (Svépomoc hluchoněmých, listopad 1926, str.1.) Staněk se ve své stati věnoval příčinám a prevenci hluchoty. Jako prevenci navrhoval například bydlení ve zdravém bytě, přiměřenou stravu, pravidelnou osobní hygienu, vyhledání včasné lékařské pomoci při spále a zánětech ucha nebo mozku. Staněk v předmluvě uvedl: „Podniknul jsem tuto práci, abych vyvrátil obyčejný předsudek rodičův i učitelův, jakoby vychovávání hluchoněmých tak bylo těžké, ba snad nemožné bylo, anebo alespoň, jakoby oni k takovéto práci neschopni byli, abych je přesvědčil o možnosti a o velikém prospěchu časných příprav k vyučování domácím, jímžto se dítě schopným činí, dílem aby se mohlo v kratším čase v ústavu dostatečně vychovati a dílem aby, nelze-li je do ústavu umístit, přec tak daleko dospělo v obyčejném společenském životě s prospěchem obcházeti se mohlo.“ (Svépomoc hluchoněmých, listopad 1926, str.1.) V dalších kapitolách Staněk rozepsal rady pro rodiče neslyšících dětí (např. jak připravit neslyšící dítě na vstup do ústavu, cvičit dech, redukovat řeč). Staněk připojil pojednání o „přirozené pantomimice“, která podle něj byla vyjadřovacím prostředkem malého neslyšícího dítěte. Pojem „odezírání“ Staněk přeložil jako „čtení ze rtů.“ Studie Václava Staňka pravděpodobně mezi rodiči neslyšících dětí nebyla příliš známa, ačkoliv mohla být velmi důležitou pomůckou pro rodiče neslyšících dětí, protože v době, kdy vyšla, na území Čech a Moravy existovaly pouze tři ústavy pro neslyšící děti (v Praze, Brně a pro židovské děti v Mikulově). Staňkova studie byla předepsána jako studijní četba při zkoušce učitelů neslyšících.

Neteř Václava Staňka Jitka Haunerová-Staňková ve svém článku k 80. výročí vydání studie ocenila práci svého strýce především proto, že přehledně seřadil užitečné a praktické informace pro vychovatele neslyšících. Vážila si Václava Staňka za to, že vynaložil úsilí na práci, o které předem mohl tušit, že nebude výnosná, neboť zájem veřejnosti o problematiku neslyšících byl minimální.

Denní listy a populární časopisy se odbornými otázkami spojenými s neslyšícími zabývaly okrajově a preferovaly senzační zprávy a informace o neslyšících tulácích, podvodnících, žebrácích, zlodějích a vrazích. Většina slyšících čtenářů novin další informace o neslyšících nevyhledávala. Negativní zprávy ovlivňovaly představy veřejnosti a formovaly obecný obraz neslyšících. Představitelé spolků neslyšících usilovali o to, aby celorepublikově šířené noviny a časopisy přinášely více pozitivních a seriózních informací o neslyšících, jejich problémech se vzděláváním, při hledání práce, komunikaci se slyšícími, zprávy o úspěšných neslyšících ap.. „A nezabralo by to o mnoho víc místa než to, které bývá vyměřeno sensacím, že „15 let nemluvící, nabyt řeči při zaštekání psa, že „let aeroplánu koná zázraky u neslyšících“, že „hudba Smetanových oper dává hluchým slyšet“ ap. A ubyly by možná i ty lokálky, které oznamují, „tragické zahnutí hluchoněmého ubožáka“, když by noviny vhodnými články prováděly i činnost profylaktickou proti všem nebezpečím, jež lidem s vadným sluchem hrozí. (Obzor hluchoněmých, 1.6.1930, str.2.) Podle učitele neslyšících a redaktora Obzoru hluchoněmých Jaroslava Flégla odborné pozitivní zprávy o neslyšících v denních listech pomáhají zvyšovat zájem slyšících o problémy neslyšících a zvyšují jejich prestiž ve společnosti. Jako příklad uvedl Fleg poznámku, kterou otiskli v Národní politice, o vzorném chování neslyšících dětí v tramvaji, poznámka končila výzvou „Buďte lidští a laskaví ku svým hluchoněmým bližním.“ (Obzor hluchoněmých, 1.6. 1933, str.4.) Někteří neslyšící a ohluchlí spolupracovníci novin pro neslyšící pravidelně přispívali do deníků a časopisů (například neslyšící učitel Pražského ústavu František

Kudyn, ohluchlý redaktor Eduard S. Hauner, ohluchlá spisovatelka Ludmila Grossmannová-Brodská ad.), za podpis nepřidávali informaci o své sluchové vadě. Slyšící čtenáři pravděpodobně netušili, že se jednalo o příspěvky neslyšících autorů.

Členové spolků neslyšících se snažili popularizovat problematiku neslyšících. Pořádali pro veřejnost přednášky a veřejné návštěvy, výstavy a divadelní vystoupení v ústavech pro neslyšící. „Veřejné akce ve prospěch hluchoněmých jsou pomijeny, nejen veřejností, nýbrž i povolánými veřejnými činiteli.“ (Obzor hluchoněmých, 1.4. 1925, str.3)

Názor slyšící veřejnosti na neslyšící se formoval na základě nedostatečných, kusých a jednostranných informací a osobní zkušenosti („hluchoněmý“ podivín neoddělitelně patřil na přelomu století ke koloritu vesnic, téměř každý se setkal s němým ubožákem nebo o něm alespoň slyšel vyprávět). Většina slyšících lidí přijala všeobecně vžitý pohled na neslyšící jako na nevzdělané chudáky. Tento stereotyp se utvořil v době, kdy neslyšící neměli žádnou možnost získat vzdělání. (Podle statistických údajů v roce 1918 žilo na území Českého Království asi 10 000 - 12 000 neslyšících, pouze jednatřetina z nich navštěvovala ústav). „Hluchoněmý, který nebyl v ústavu, je nevzdělán, nerozumí jazyku, je hloupý, neumí se sám žít, někdy se z něj stane zločinec.“ (Obzor hluchoněmých, 6.12.1918, str.2.) Povinné základní a odborné vzdělání neslyšících bylo uzákoněno až v rámci socialistických reforem v roce 1948, kdy zákonem určen rovný přístup a právo na vzdělání pro všechny.

Dorozumívací jazyk neslyšících, znakový jazyk, byl pokládán za řeč z nouze. Nedůvěru ke znakovému jazyku otevřeně proklamovali i odborní učitelé neslyšících, ačkoliv většina z nich znakový jazyk vůbec neznala, neboť se nestýkali s dospělými neslyšícími.

Učitelé neslyšících zastávali názor, že neslyšící se nemohou stýkat s lidmi (tj. slyšícími lidmi), dokud nepoznají pravidla, kterými se řídí „lidské jednání po stránce právní i mravní“. Nejdůležitějším předpokladem pro zapojení neslyšících do lidské společnosti bylo ovládnutí mluvené řeči. Odmítavý postoj ke znakovému jazyku, který propagovali také ušní lékaři a akceptovali jej i někteří neslyšící (většinou později ohluchlí) představitelé spolků neslyšících. Odlišný přístup k hluchotě měli neslyšící od narození a ti, kteří ohluchli později. Většina ohluchlých se obtížně vyrovnávala se ztrátou sluchu. Část ohluchlých lidí, kteří měli zachovanou řeč, nenavštěvovala ústavy pro neslyšící, nenaučila se používat znakový jazyk a mezi neslyšící se nikdy nezačlenila.

Ačkoliv byl znakový jazyk ve výuce neslyšících permanentně potlačován, neslyšící mezi sebou komunikovali ve znakovém jazyce neustále. Výhodu znakového jazyka oproti mluvené řeči ve svém projevu k výročí oslav 28. října 1930 vtípně vyjádřil neslyšící představitel Podpůrného spolku neslyšících SFS Josef Hornof, projev o významu Dne samostatnosti přednesl ve znakovém jazyce. :“Vzpomněl demonstrací stávkujících dělníků dne 14.10., vzpomněl jaká vládla potom mezi hluchoněmými nálada, která si navzájem sdělovali v tehdejším jejich shromáždění u Bubeníčků v Myslíkově ulici. Jest skoro s podivem, jak hluchoněmí, kteří nikdy neslyšeli, co kolem nich mluvili, byli vždy výborně zpraveni o všem co se děje a co se chystá. Jestli byli slyšící velmi opatrní na svůj jazyk, mohli si hluchoněmí třeba před očima toho nejpřísnějšího rakouského špehouna nerušeně vyprávět o politické situaci. Za těchto okolností mohlo se vlastenecké nadšení hluchoněmých i v nejhorších dobách útisku nerušeně rozvíjet. (Obzor hluchoněmých, 1.12.1930, str.2.)

Neslyšící sami sebe nedefinovali jako komunitu nebo jazykovou menšinu, intuitivně pociťovali vzájemnou příslušnost k jedné skupině. Hlavním pojítkem společnosti neslyšících byl společně sdílený znakový jazyk a podobné zkušenosti ze života ve slyšící společnosti. “Potkal jsem kdysi v noci přítele na opuštěné cestě. Šel z města a já do města. V městě zapomněl důležitou věc, doma ho čekala důležitá práce, neměl čas se vracet, k tomu bylo psí počasí, vichřice a plískanice a do města hodina cesty. Nyní mi nastala chvíle, na kterou nikdy nezapomenu. Vší mocí snažil se mi sdělit, co se mu stalo, já se vší mocí snažil to pochopit, ale vše bylo marno. Žádal mne totiž, abych mu onu věc přinesl a tak šťastnou náhodou napravil, co on nešťastnou zavinil. Ale jak něco sdělit hluchému na opuštěné cestě, když je úplná tma, vichřice a déšť a nikdo nemá světla? Několik sirek z krabíčky bylo brzy

spotřebováno za pokusu, napsat mi to a pak jsme stáli v úplné tmě úplně bezradní.“(Přítel, P. Jasan, č.9 a 10, 1929, str.4.)

Neslyšící nežili izolovaně na uzavřeném uzemí pouze mezi stejně postiženými lidmi. Konfrontace neslyšících se slyšícím prostředím nestávala velmi brzy, pokud se neslyšící dítě narodilo slyšícím rodičům (asi jen 10 % neslyšících dětí má neslyšící rodiče). „O hluchoněmotě, která postihuje asi tisícinu lidstva, se mluví jako o největším neštěstí, hroznějším než slepota, protože hluchoněmota staví zeď neporozumění i mezi rodiče a dítě a je nesmírnou překážkou vývoje normálního řečového myšlení. Když však pozorujeme hluchoněmé, děti i dospělé, ve hře, v zábavách, v soukromém životě rodinném i v zaměstnání, když s nimi hovoříme, dovedeme-li to, nepozorujeme ani trochu, že by hluchoněmí, byli nějak nešťastnější než slyšící, normální lidé.“ (Zájmy hluchých, září 1938, str.1.)

Neslyšící se každodenně pohybovali ve společnosti slyšících, která nebyla ochotna respektovat zvláštní potřeby neslyšících. Neslyšící se, pokud chtěli obstát, museli přizpůsobit. Redaktoři novin pro neslyšící si uvědomovali sounáležitost společnosti neslyšících a dbali na její dobrou pověst mezi slyšící populací. Opakovaně připomínali, že na základě úsudku o jednom neslyšícím, si slyšící veřejnost vytváří názor na povahu a chování všech neslyšících. Otiskovali zprávy o líných a nepoctivých neslyšících, ke kterým připojili varovný komentář a upozornění, aby neslyšící při svém vystupování na veřejnosti vždy pamatovali na dobré jméno neslyšících. Velmi často se v novinách neslyšících objevovaly zprávy o slyšících podvodnících, kteří se vydávali za neslyšící. „Hluchoněmý Jarda jest tulák štítící se práce, jenž předstíráním že jest hluchoněmý, působí na cit spoluobčanů, aby si z peněz od nich vyžebraných pohodlně žil. Jak sděluje denní tisk byl předveden na jedno komisařství v Praze žebrák, jenž měl na prsou cedulku „Hluchoněmý“. Neměl u sebe osobních dokladů, ani se nedovedl s nikým dorozumět. Když vyšetřující úředník byl již zoufalý nad pramalými výsledky vyšetřování, vstoupil do místnosti tajný policista, jenž „hluchoněmého“ oslovil „Tak co, Jardo, co zas vyvedl?“ A Jarda ihned nabytí řeči. „Ale nic, jen jsem žebral“ Příhoda na pohled veselá, ale kolik takových lenochů škodí dobrému jménu opravdu hluchoněmých?“ (Obzor hluchoněmých, 1.7.1941, str.5). Neslyšící, a pravděpodobně také slyšící, kteří hluchotu předstírali, se snažili ze svého postižení vytěžit zisk pouličním prodejem různých osvětových materiálů. „Musíme upozorniti, že posunkové mluvy a prstové abecedy tak jak je na výtiscích označena, hluchoněmí v dnešní době nepoužívají a když používají, je úplně změněná. Je opravdu komicky zajímavé, že tentýž člověk hluchoněmý (?) ačkoliv je prodává a podobá se, jakoby se snažil, aby se tomu slyšící naučili, sám tu posunkovou mluvu hluchoněmých projevit nedovede, neumí. Bedlivý pozorovatel může snadno z toho usouditi, že jemu se nejedná o poučování slyšících, nýbrž jen o to, aby mohl snadněji tahati pro sebe z lidí peníze a dobře se míti na úkor pořádných hluchoněmých.“ (Fr. Kopřiva, Zájmy hluchých, květen 1936, str.7.)

V novinách neslyšících se o slyšících lidech psalo jako o „plnosmyslných“ a „normálních“. Neslyšící, aby naplnili představu „normálních“ lidí, se museli naučit chovat a jednat jako slyšící. „Hluchota není na člověku vidět a tak mezi cizími lidmi je přirozeně hluchý považován za slyšícího. A právě v tom se přichází chvíle, právě tento klam je příčinou toho, že se hluchému, abych tak řekl, nechce s pravdou ven. Rád ponechává bližní v tom klamu a hraje si na slyšícího. Neboť tento klam je mu příjemný nebo aspoň při nejmenším baví ho. A v tom, jak řečeno, právě to spočívá. Neboť, když potom náhle musí srazit tuto idylu a prohlásit se za hluchého, není mu to myslím nikdy mnoho příjemno, ani starým hluchým kozákům, kteří si již dávno ze své hluchosti nedělají ničeho kromě dobrého dne, ne.“(P. Jasan, Přítel, č.9 a 10, 1929, str.4.) Pokud se neslyšící ke své hluchotě nepřiznal a nereagoval na otázky slyšícího člověka nebo odpovídal zcela nelogicky a chybně artikuloval, byl automaticky považován za hlupáka.

Redaktoři novin „Svépomoc hluchoněmých“ se inspirovali francouzskými novinami neslyšících a vyzvali neslyšící k odpovědi na otázku, zda mají neslyšící vyhledávat společnost slyšících. „Z mého stanoviska ano - ale zvláštní důvěrností nemusíme ze slyšících žádného vyznamenávat a společnost hluchých také neodsuzujem neb mezi sebou se tak nejlépe bavíme a utěšujeme i když jsou hluší jiní národnosti. Jak se máme zachovati vůči plnosmyslným, dovrtí se již

mnozí z ubohých hluchoněmých, neboť ne jeden z nich se vyznačuje neobyč. intel. P.Š - Podávám své názory: 1. Dobře mluvící a odezírající hluchoněmý nechť si vyhledává společnost slyšících jen, když jim není obtížno věnovati pozornost hluchoněmému a s ním se baviti. 2. špatně mluvící hluchoněmý ať se vyhýbá jejich společnosti, aby byl ušetřen nemilých zklamání a úsměšků . pí J.S.“ (Svépomoc hluchoněmých, únor 1927, str.8.)

Postavení neslyšících ve společnosti bylo upraveno zvláštním zákonem, který v nezměněném znění platil od roku 1871. Neslyšící, kteří byli schopni mluvit, měli ze zákona stejná práva jako slyšící lidé. Neslyšící, kteří mluvit neuměli, měli u soudu právo na tlumočníka do znakového jazyka. Neslyšící do 24 let měli právo na poručníka, podle potřeby nebo na vlastní přání mohli získat poručníka i v pozdějším věku. „Svéprávnosti zbavování byli jen zámožní hluchoněmí a těch život nebyl k závidění hodný. Měli se hůře než obyčejný pacholek a děvečka. „Poručníkem hluchoněmého stával se ponejvíce bratr a ten s majetkem nakládal jakoby byl jeho. Hluchoněmý musel u něho dělati všechny polní a domácí práce zadarmo. Mnozí poručníci ještě však chtěli, aby za vydržování hluchoněmého připadl jim celý jeho majetek, Takový hluchoněmý třebaže zámožný byl roven úplnému otroku a hluchoněmý chudý vyučiv se řemeslu měl se dobře jako každý občan středního stavu.“ (F. Kopřiva, Zájmy hluchých, leden 1936, str.6.) V novinách neslyšících byly popsány další podobné případy, kdy se rodina ke svým neslyšícím členům stavěla jako k podřadným tvorům. Zneužívali je k práci na rodinném statku, aniž by jim vypláceli mzdu. Poručnictví využívali k tom, aby zbavili neslyšící svéprávnosti a tak i práva dědit.

Postavení neslyšících ve městech a na venkově se diametrálně odlišovalo. Neslyšící se stěhovali především do měst, ve kterých sídlily ústavy nebo spolky pro neslyšící. Ve městech bylo více pracovních příležitostí než na venkově. Neslyšící také nacházeli podporu ve společnosti neslyšících. Na venkově žili neslyšící osamoceně, většina z nich byli analfabeti, kteří vykonávali podřadné práce nebo se potulovali. Stávalo, že se ztratili z obce, ve které měli domovské právo, a která byla povinna starat se o ně a vyplácet jim příspěvek. „M. Adamčík byl zavřen ve chlévě, úplně nahý ležel v listí, na těle měl četné rány, plné nečistoty a hmyzu. Policejní strážník dal M. Adamčíka obaliti do slámy a v takovém stavu byl dovezen do Frenštátu, kde byl v epidemické nemocnici odvěšen a dán do pořádku. Mluví se mnoho o humanitě, ale stav hluchoněmého žebráka M. Adamčíka tomu nasvědčuje, že máme k té humanitě ještě daleko. Zvířátka se lépe opatrují, jako takový ubožák člověk.“ (Zájmy hluchých, leden 1936, str.8.)

Většina slyšících lidí se stavěla k problémům a osudům neslyšících lhostejně. Nevšimavé stanovisko zaujímal také státní správa. Ústavy a spolky neslyšících na území Čech a Moravy byly do konce 30. let 20. století odkázány především na dary charitativních spolků, jednotlivců a veřejné sbírky. Představitelé spolků požadovali, aby starost o výchovu, vzdělání a sociální péči neslyšících převzal stát, a aby zemské a obecní úřady pomáhaly neslyšícím zabezpečit pracovní uplatnění. Nepravidelnou charitativní pomoc a dobrovolné dary nepovažovali za dostatečnou záruku fungování ústavů a podpůrných spolků neslyšících do budoucnosti. Zemské úřady na požadavky neslyšících nereagovaly, proto, především brněnští, neslyšící od 20.let prosazovali heslo : Nespoléhejme na sociální pomoc, pomozme sami sobě. Zdůrazňovali potřebu vzájemné podpory a spolupráce neslyšících. Úkolem spolků neslyšících mělo být vytváření podmínek pro seberealizaci neslyšících. Opakovaně upozorňovali na schopnost neslyšících obstát v konkurenci slyšících lidí, pokud k tomu měli vytvořeny podmínky (těmi rozuměli především rovný přístup ke kvalitnímu vzdělání).

T. G. Masaryk, ještě jako poslanec Realistické strany, věnoval pasáž ve svém projevu k voličům před volbami v roce 1907 problémům neslyšících, přednesl požadavek, aby ústavy pro neslyšící zřizoval stát, aby byla v péči o neslyšící zahrnuta také starost o absolventy ústavu, aby bylo neslyšícím umožněno samostatně se žít a prospívat státu. Po svém zvolení prezidentem samostatné republiky T.G. Masaryk pravidelně přispíval finančními dary na činnost ústavů a spolků neslyšících, například v roce 1922 daroval 10 000 Kč pražskému Zemskému spolku pro péči o hluchoněmé. Dcera T.G. Masaryka Alice Masaryková se také zajímala o neslyšící, přátelila se s neslyšící sestrou amerického velvyslance v Praze Richarda Craneho. Alice Masaryková finančními dary podporovala aktivity ústavů a spolků neslyšících, převzala a patronát nad Mezinárodní sjezdem hluchoněmých,

kteřý se konal v Praze v roce 1928. Neslyšící si velmi vážili přízně rodiny Masarykovy. Každá návštěva prezidenta byla příležitost k propagaci neslyšících na veřejnosti. Redaktoři novin proneslyšící pečlivě sledovali všechna životní jubilea T.G. Masaryka a informovali o návštěvách prezidenta v ústavech neslyšících. V roce 1928 prezident navštívil ústav v Ivančicích a 12. května stejného roku přijal na zámku v Lánech delegaci 5000 dětí z Plzeňska, ve které bylo 21 neslyšících žáků a dva učitelé z plzeňského ústavu. „Oslovil pana presidenta žák VI. třídy Rudolf Girg. Jasnou a srozumitelnou řečí vyřídil mu srdečný pozdrav a díky všech hluchoněmých dítek plzeňského ústavu za lásku a přízeň. Jeho projev dojal pana presidenta až k slzám... Při hovoru zastavil se u hluchoněmých dětí, přislíbil podporu stavby ústavní budovy. „(Obzor hluchoněmých 1.11. 1928, str.2.) Pouze jednou se v novinách pro neslyšící kritika prezidenta T.G. Masaryka, když nezabránil záboru Pražského ústavu neslyšících v roce 1918 pro Statistický úřad, a ani neintervenoval za jeho navrácení.

10.1. Pracovní příležitosti

Dospělí neslyšící se při hledání zaměstnání permanentně setkávali s obtížemi. Většina neslyšících se pokoušela uplatnit na pracovním trhu jako nekvalifikovaní řemeslníci a dělníci. Do roku 1920, kdy byla otevřena první pokračovací škola pro neslyšící v Praze-Radlicích, neexistovala v Čechách a na Moravě instituce, která se systematicky věnovala odborné přípravě neslyšících.

Nedostatečná informovanost slyšící veřejnosti o schopnostech, povaze a životě neslyšících, vedla ke vzniku řady předsudků. Zaměstnavatelé odmítali neslyšící pracovníky, často argumentovali tím, že s nimi nedovedou komunikovat, aniž se o to pokusili. Mistři a majitelé firem neslyšícím nedůvěřovali a nevěřili, že neslyšící jsou schopni samostatně pracovat. Neslyšící nehledali zaměstnání prostřednictvím zprostředkovatelen práce, jejich funkci suplovali učitelé z ústavů pro neslyšící, a později na sociální odbory spolků neslyšících. „Získal si (neslyšící učitel ústavu pro neslyšící v Praze na Smíchově Ignátz Reysser, zemřel v roce 1890, pozn. RM) o své žáky velké zásluhy nejen svědomitým vykonáváním svého učitelského povolání, ale zejména tím, že se tolik snažil umístit je po opuštění ústavu do učení, že s nimi zůstával ve stálém písemném styku, nanejvýš ochotně obstarával jejich rozličné záležitosti, a tak byl s to kdykoliv jim podle potřeby poradit, je povzbudit i varovat.“ (zápis z kroniky Podpůrného spolku hluchoněmých SFS, citováno dle časopisu Elán, 1968, č.6-7, str. 6.)

Ve městech, kde sídlily ústavy nebo spolky neslyšících, postupně vznikly skupiny mistrů a zaměstnavatelů ochotných přijímat neslyšící učně a pracovníky. Neslyšící se vyznačovali především pečlivostí a soustředěností na práci, neboť je nerozptyloval hluk, ani rozhovory se spolupracovníky. Mnoho neslyšících se vypracovalo na samostatné mistry a nabízeli místa dalším neslyšícím. K tradičním řemeslům neslyšících patřily na konci 19. století knihvazačství, zlatnictví, hodinářství, rytečství a rukavičkářství: „U nás v té době (1840-1872 pozn. RM) hluchoněmí zase ponejvíce se učili rukavičkářství a mnozí z nich zřídili si v Praze i své vlastní dílny jako byla Petlanova „U kazatelny“ proti maltánskému kostelu v Praze II., odkudž vyvážely se rukavičky až do Anglie. (Zájmy hluchých, srpen-září 1930, str.5.) Mezi zakladateli prvního spolku českých neslyšících byli dva rukavičkáři. Pražský občan Jan Petlan ve své firmě zaměstnával výhradně neslyšící a vyučil několik neslyšících učňů.

Neslyšící se živili výhradně manuální prací, výjimku tvořilo několik neslyšících učitelů v ústavech pro neslyšící a později (od roku 1915) neslyšící redaktoři novin pro neslyšící. Novinářská profese nebyla výnosná. Většina neslyšících redaktorů souběžně pracovala ve svém původním zaměstnání (například František Kopřiva pracoval v továrně na obuv Busi, Bohuslav Bažil vlastnil knihařskou dílnu).

Speciální studium pro neslyšící učitele a novináře neexistovalo. Na post učitelů neslyšících se neslyšící vypracovali samostudiem a vlastní pílí. Nejdříve působili jako pomocní učitelé, po určité době praxe skládali zkoušky stejně jako slyšící učitelé. „Snad se mnohému čtenáři bude zdát podivné, že neslyšící mohl se stát učitelem stejně postižených. Nesmíme však zapomenout, že tehdy, i když se neslyšící učili mluvit, převládal v jejich výchově posunek a písmo. Wilczek nebyl ani prvním, ani

posledním neslyšícím učitelem, který na pražském ústavu vyučoval. Spolu s ním tam vyučoval Ignátz Reysser, před ním Hubert Kauzner (od r. 1835) a po něm Fr. Kudyn a Jan Karesch. Wilczek vyučoval v českých i německých třídách pomocí písma a posunku. V ústavním archívu se zachoval jeho rukopis „Cvičení v písemných skladbách“. Jako výpomocný učitel se Wilczek velmi osvědčil, a byl proto jmenován skutečným učitelem. „(Elán, 1968, č.3., str.5.) Neslyšící, kteří navštěvovali Pražský ústav pro neslyšící v průběhu 19. století, získali zřejmě velmi dobré vzdělání. Někteří z nich dosáhli vysokého společenského postavení, jako například neslyšící místodržitelský oficicál Ignác Lachenbauer „...a Ignác po vychození ústavu pro hluchoněmé nastoupil jako neplacený praktikant v c.k. guberniálním úřadě. Zřejmě si tam jako úředník počínal dobře, protože ho přijali za čas do stálého zaměstnání a dotáhl to až na oficiála.“ (Elán, 1968, č.7-8, str. 5.)

Zaměstnanost neslyšících souvisela s celkovou politickou a sociální situací v zemi. Hospodářství Českých zemí narušila první světová válka a rozpad Rakousko-uherské monarchie. Samostatná Československá republika ztratila odbytíště, které měly České země v rámci Rakousko-Uherska. Průmyslová a zemědělská výroba klesla na poloviční úroveň ve srovnání s předválečnou situací, proto rostla nezaměstnanost. Válka narušila dopravní spojení, způsobila nedostatek potravin, v důsledku čehož rostla inflace. V roce 1920 uzákonili osmihodinovou pracovní dobu, nemocenské a úrazové pojištění a podpory v nezaměstnanosti. Statistické údaje uváděly, že v roce 1921 bylo na území Čech a Moravy 80 tisíc nezaměstnaných, největší pokles nezaměstnanosti zaznamenali v letech 1928-1929 (asi o 40 tisíc). Ve prospěch nezaměstnaných pořádal akce například Červený kříž. Policejní ředitelství vybíralo dávku ze vstupenek na sportovní utkání na příspěvky pro nezaměstnané. Žádná z podpůrných akcí organizovaných veřejnými organizacemi a státní správou nebrala zvláštní ohled na nezaměstnané neslyšící. „Hluchoněmých bez zaměstnání a chleba jest veliký počet a podporu v nezaměstnanosti podle gentského systému nedostává ani 5 procent, protože nejsou organizováni v odborových organizacích. Mnozí když jsou z nutnosti, zase nevědí, že podporu mohou dostávat. Nikdo jim nepoví, že tam mohou dostat něco ku zmírnění své bídy. Ostatně jejich cíl jest v případě bídy a neštěstí pokud jim známo, cesta k organizacím hluchoněmých svého bydliště....Snad proto, že nemají vlivného zastávce z řad státních úřadů tak i poslaneckých kruhů. V nynější době je každému známo, že bez přímluvy a protekce takových instancí nelze žádost příznivě vyřídit a něco dobrého dostat i když má to právo a doložených zásluh jakýmikoliv testamenty.“ (Zájmy hluchých, prosinec 1931, str.1.)

Zemské úřady na podporu nezaměstnaných neslyšících vynakládaly zřejmě pouze minimální prostředky. Zemská ústřední jednota hluchoněmých v Brně otevřela v roce 1927 Poradnu, ve které pomáhali neslyšícím při zprostředkování zaměstnání, poskytovali rady neslyšícím mistrům, jak založit a vést živnost. Poradna se orientovala také na poradenství pro slyšící zaměstnavatele neslyšících, poskytovala nezaměstnaným neslyšícím finanční podporu. Podobní sociální a zdravotní poradna vznikla v Praze v roce 1931 při Zemském spolku pro péči o hluchoněmé. Pražský Zemský spolek, v jehož předsednictvu zasedalo mnoho významných osobností veřejného života, získával ve 30. letech jako jediný spolek neslyšících u nás výraznou finanční podporu od ministerstva sociální péče.

Světová hospodářská krize kulminovala v letech 1929 - 1933, v Čechách a na Moravě bylo téměř 700 tisíc nezaměstnaných. V březnu 1933 bylo úředně registrováno okolo 978 000 nezaměstnaných. V úvodníku prvního čísla novin „Hluchoněmý“ uvedli, že v letech 1933-1934 byla mezi neslyšícími 70% nezaměstnanost. Sociální opatření (dávky, stravovací akce) organizované státem se většinou týkaly pouze slyšících nezaměstnaných. Postupně se podařilo obnovit výrobu a snížit nezaměstnanost, ale další vývoj přerušila druhá světová válka.

Prakticky ve všech novinách neslyšících se v každém čísle objevovaly výzvy mistrům a zaměstnavatelům, aby přijali neslyšící učně a pracovníky. V inzertní rubrice občas nabízeli neslyšícím konkrétní práci: „Dva hluchoněmí na trvalou polní práci přijmou se ihned u pí Frant. Jirové, rolnice v Bystré u Senice. V nynější vážné době nezaměstnanosti naskytuje se pracovitým hluchoněmým pěkná příležitost získati práci v příjemném prostředí. Přihlášky konati se mohou přímo u majitelky statku v Bystré.“ (Obzor hluchoněmých, 1.9.1922, str.5.) Noviny informovaly obě strany : neslyšící o pracovních příležitostech a slyšící o pracovních schopnostech neslyšících. Moravské noviny

neslyšících „Přítel“ opakovaně v roce 1929 otiskovaly prohlášení: „Občané! Každý osudem raněný může být odborně vzdělán, vychován a vyučen tak, že může zastávat rovnocenně určitou přiměřenou práci a nepotřebuje žebrot, ani naň nepotřebují žebrot jiní, jsou-li mu dány podmínky ke práci. Podporujte nás v našem základním požadavku spravedlnosti, po kterém již desetiletí marně voláme: Ať je uzákoněna odborná školní povinnost pro osudem raněné!“

Mnoho neslyšících dívek a žen bylo zaměstnáno jako pomocnice v domácnosti. Všeobecně se tvrdilo, že služby často měnily místo, neslyšící služby zůstávaly dlouho v jedné rodině.

Narozdíl od slyšících se neslyšící služby nedružily s ostatními služkami a nepomlouvaly svého zaměstnavatele. Nesvědomitých a nespolehlivých neslyšících služek bylo ve srovnání s těmi pilnými a zodpovědnými málo. „Taková služka neb posluhovačka myslí jen na rozkaz své zaměstnavatelky a všechnu mysl a sílu věnuje svému dílu. Žádná řeč, smích, hluk ji z práce nevyruší. Jsou zvyklá tichu, nachází duševní rozkoš v pokroku práce, vzorně udělané. A jak se s nimi domluvíme, když jsou hluché, ba i hluchoněmé? Ty všecky byly v ústavech hluchoněmých, kde se vzdělaly v řeči, takže všemu rozumějí, co jim sdělíte. Ovšem, že musíte mít ústa osvětlená, když k nim obrácení mluvíte.“ (Zájmy hluchých, květen 1930, str.5.) Pravidelná dopisovatelka do novin pro neslyšící „Zájmy hluchých“ a „Obzor hluchoněmých“ Krista Schneiderová považovala umístování neslyšících dívek a žen do služby v domácnosti za pohodlnost rodičů a ředitelů ústavů. Místa služek považovala za nevhodná pro neslyšící: „Představte si situaci takové hluché služby: v domě je zvonek, ten na ni každou chvíli křičí: jsi hluchá! - Je tam telefon domácí i veřejný. Veřejný často volá na prázdno a domácí se vůbec nemůže používat, pro hluchotu služby.“ (Zájmy hluchých, prosinec 1930, str.3.) Další problém pro neslyšící dívky a ženy při práci v rodinách podle Kristy Schneiderové představovala práce s dětmi. Děti zneužívaly sluchové vady služby. Krista Schneiderová vedla v novinách „Zájmy hluchých“ „Ženskou hlídku“. Podle typu rad a příspěvků v rubrice lze soudit, že jejich autorka předpokládala, že neslyšící ženy zůstanou s dětmi a povedou domácnost. V případě svobodných prosazovala rovnoprávný výběr profese pro neslyšící muže a ženy: „Hluchá děvčata se hodí za dělnice a řemeslnice stejně dobře jako hoši. Při podobné práci, která se skoro každý den stejně opakuje, šetří si zdraví - nervy a co hlavního, stejně placené jako jejich družky, slyšící dělnice. Je tu veliký omyl, dávat hluchá děvčata, která jsou málo schopná na řemeslo, do služeb, i pro ně se může najít práce přiměřená, lehčí než služba. Ve službě se žádá stejná obratnost jako v řemesle. Existují, jak vím, hluchoněmá děvčata malého nadání jako služby v hotelích, jsou však tam jen na hrubé práce a často se pohlavně zkazí.“ (Zájmy hluchých, prosinec 1930, str.3.) Přístup Kristy Schneiderové byl zřejmě ojedinělý. Ve stejném čísle novin „Zájmy hluchých“, ve kterém otiskl její příspěvek, se v rubrice „Služby a práce“ objevila nabídka čtyř míst pro neslyšící služby.

Charakteristické rysy pracovního života dospělých neslyšících lze vystopovat v příběhu neslyšícího košíkáře Josefa Bělíka. Po absolvování ústavu se vrátil domů, kde pracoval na poli. (Podíl lidí zaměstnaných v zemědělství byl vyšší na Moravě než v Čechách, to platilo zřejmě i v případě neslyšících.) Potom hledal učňovské místo. Musel zvolit řemeslo, kterému se mohl vyučit v blízkém okolí, protože rodiče nemohli platit internát. Jeho volbu komplikovala neochota mistrů přijmout neslyšícího učně. Výrazná podpora a pomoc otce a šťastný konec příběhu Josefa Bělíka se zřejmě lišil od zkušenosti většiny neslyšících, kteří se pokoušeli vyučit řemeslu a hledali uplatnění v zaměstnání.

„Josef Bělík, košíkář ve Všechovicích pod Host.“

Zaměstnanost pro hluchoněmé

Mám dobrou myšlenku o práci pro hluchoněmé. Když jsem vystoupil z ústavu pro hluchoněmé v Lipníku, pracoval jsem nejprve doma na poli, pak na říční regulaci a ušetřil jsem si něco peněz. V 17 letech učil jsem se několik měsíců sedlářství, ale nelíbilo se mi to. Mnohem raději jsem sám pletl koše. U nás v okolí nebylo mistrů košíkářů, jen hodně fušeráků. Můj otec měl o mne velkou starost, že jsem se nechtěl učit sedlářství a divil se, že milejší je mi košíkářství. Ale pak otec sám hledal nápravu a hledal u nás i v okolí u košíkářů, který by mne přijal do učení. Žádný mne nechtěl přijmouti, že jsem hluchý. Jen slyšícího učně že rádi přijmou. Proto můj otec nechtěl, abych pletl jen jako fušerák, nýbrž jen, kdybych se mohl napřed vyučit u mistra. R. 1921 přistěhoval se z Morkovic u

Kroměříže do Loučky u Valaš. Meziříčí mistr košíkář, majitel velké firmy a zřídil zde košíkářnu, v ní zaměstnával více dělníků i učňů. Od nás z Všechnovic je do Loučky jen 1 1/2 hod. Můj otec měl pořád velkou starost o mne, hledal mi místo do učení ve Valaš. Meziříčí a zde se dověděl, že v Loučce je nová košíkářna. Šel tam a prosil za mne, ale mistr mne opět nechtěl, že jsem hluchoněmý. Ale žádal, aby otec přišel se mnou ještě jednou na zkoušku. Když mne pan mistr poznal, hned mne rád přijal. Ale otec musel platit za učení a za stravu. Nastoupil jsem 15.května 1921 a začal jsem s chutí a příčinlivě pracovat a se učit. Můj mistr byl velmi spokojen. Nevěděl o hluchoněmých, že umí pracovat a mluvit, domníval se, že jsou to nevzdělaní, divocí lidé. Já pracoval pilněji jak tovaryš až do vyučení. Pak jsem u něho pracoval dál jako tovaryš, abych se mohl státi mistrem. On mi rád radil a seznamoval mne s důležitými potřebnými úředními záležitostmi. Stal jsem se r. 1928 košíkářským mistrem a zřídil jsem doma vzdušnou košíkářskou dílnu. Můj pan mistr mne pořád rád podporuje a já mohu zaměstnat nové hluchoněmé dělníky a učně. Mohu zříditi filiální košíkářnu pro hluchoněmé.“ (Přítel, 1929, č.6 a č.7, str.5 a str.4.)

Zemská ústřední jednota hluchoněmých pro Moravu v Brně na nezájem slyšících zaměstnavatelů o neslyšící a nedostatečnou finanční podporu od zemských a státních úřadů a ministerstev zareagovala v roce 1932 založením Družstva hluchoněmých obuvníků, krejčí a stolařů spol. s ruč. obm.. „Rovněž hluchoněmí chtějí založením družstva se všemi řemesly ukázati všem těm, kteří je nechtěli přijati do zaměstnání pro hluchotu a z části i pro špatnou řeč, že jsou schopni vykonávat všechny práce k úplné spokojenosti zákazníka a státi se tak dobrými konkurenty v podnikání.“ (Zájmy hluchých, červenec 1932, str.5.) ZÚJHN projednávala vznik Družstva poprvé na výroční schůzi v roce 1930 „Pak předal odb. uč. J. Koutnému, který napřed vylíčil špatné poměry hluchoněmých, jejich těžké postavení v životě a neporozumění ze strany zaměstnavatelů, aby je přijali do práce, sdělil, že po rozmluvě s jednatelem Kopřivou o založení pracovního družstva hluchoněmých mile rád bude nápomocen je utvořiti.“ (Zájmy hluchých, 8.4.1930, str.4.) V roce 1932 otevřeli jako jedinou pobočku Družstva v Hodoníně opravnu obuvi. Pracovní družstva hluchoněmých měla fungovat na podobném principu jako chráněné dílny, které pro nevidomé, mentálně a tělesně postižení zakládali zemské úřady. V roce 1932 rozšířili svépomocí Útulnu hluchoněmých v Brně o dílny a obchodní místnosti. Družstvo hluchoněmých zaměstnávalo ročně 8-10 neslyšících a 1-2 slyšící mistry, kteří domlouvali obchody se zákazníky. V Družstvu se během roku vyučili 4-6 neslyšících učňů, kteří bydleli zadarmo v Útulně hluchoněmých. V roce 1933 Družstvo hluchoněmých získalo dvě velké objednávky na ušití stejnokrojů a bot od ministerstva obchodu a na ušití prádla pro zemskou nemocnici v Brně. Zaměstnanci Družstva hluchoněmých nabízeli své služby osobními pochůzkami a inzerovali v novinách.

Pracovníci ZÚJHN prosazovali heslo: „Lepší je svépomoc, než spoléhání na sociální péči.“

Při ZÚJHN fungovala od roku 1927 Poradna. „My, vzdělaní hluchoněmí, neprosíme o milost pro sebe, žádáme jen o pomoc a spravedlnost pro ty, jež vzdělání nemají a nalézají se v bídě. Kdyby měli povolání činitelé více pochopení pro hluchoněmé, nebylo by mezi nimi tolik nářků na bídu a nezaměstnanost.“ (Zájmy hluchých, duben 1934, str.7.) Činnost poradny poznamenala všeobecná hospodářská krize a zavírání velkých závodů. V roce 1933 úspěšně vyřídil ze 48 žádostí o práci 16. Několik neslyšících pracovalo v Poradně, Družstvu a Útulně jako poradci, řemeslníci, správci a hospodyně.

Evidence absolventů tzv. kmenové listy, kterou vedli v ústavu v Ivančicích mj. dokumentovala uplatnění neslyšících absolventů v praktickém životě. „Ze žijících 484 chovanců věnovalo se : zemědělství 81, z nich 11 samostatných rolníků, při domácnostech je jich 55, z nichž 47 je neschopno samostatné práce, švadlenami je 52, z nich 10 má samostatnou živnost (údaje z roku 1930, pozn.RM).“ (Zájmy hluchých, červen 1930, str.1.)

Zaměstnanost neslyšících navzdory soustavné osvětové činnosti spolků neslyšících a informací v novinách pro neslyšících neustále ovlivňovaly předsudky a nedůvěra slyšících zaměstnavatelů. Vztah slyšícího zaměstnavatele a neslyšícího uchazeče o práci se stal předmětem ironických poznámek a vtípů: „Šlechtný zaměstnavatel. Velkoobchodník B. k dělníku, kterého mu posílá ústav

práce: „Můžete tedy zůstat. Dostanete 24 Kč denně.“ - „Cože? Vy jste hluchý? No, víte, já to s vámi zkusím, ale protože neslyšíte, mohu vám dát jen 18 Kč denně.“ (Přítel, 1929, č. 8., str. 8.)

Od 30. let 20. století ubývaly malé řemeslnické dílny. Mnozí drobní obchodníci, řemeslníci a soukromí živnostníci neobstáli v konkurenci velkých firem. Stále více neslyšících pracovalo jako dělníci v továrnách. Tato práce nevyžadovala žádnou kvalifikaci, ani přímý kontakt se slyšícími zákazníky. V některých továrnách vznikaly malé komunity neslyšících. V Baťových závodech ve Zlíně byli tradičně zaměstnáváni neslyšící v různých profesích. Na základě osobních intervencí Františka Kopřivy u ředitele firmy Busi zaměstnávala tato továrna na výrobu obuvi v Třebíči-Borovině v roce 1930 osm neslyšících dělníků a dělnic.

V novinách neslyšících opakovaně otiskovali informace o pracovních úspěších neslyšících v zahraničí. Zřejmě se snažili posílit sebevědomí českých neslyšících a povzbudit zaměstnavatele a majitele firem k větší důvěře a otevřenosti k neslyšícím. „I v povolání jsou hluchoněmí úplně rovnocenní. Ztráta sluchu nepřekáží jim při vykonávání práce. Naopak: očima, které neustále potřebují a které proto stálým napnutím jsou velice bystré a ostatními smysly, jako na př. citlivostí, dosáhnou v povolání při některých pracích větších úspěchů, než slyšící soudruzi. Americký král automobilů H. Ford napsal jednou v jedné knize: „Neberu zvláštní zřetel na hluchoněmé, poněvadž oni vykonají sto procent.“ (Hluchoněmý, 1933-34, čl. 1, str. 3.)

Ačkoliv všeobecné povědomí o schopnostech neslyšících, jejich koncentraci na práci, výkonnosti, píli, svědomitosti a přesnost vzrostlo, bylo umisťování neslyšících do zaměstnání stále obtížné. Zaměstnavatelé se vymlouvali na zdoluhavou a komplikovanou domluvu s neslyšícími. Redaktoři novin a pracovníci spolků neslyšících upozorňovali nepřetržitě na to, že neslyšící, kteří absolvovali ústavní výuku jsou schopni mluvit a odezírat. V novinách vycházely názorné návody pro domluvu s neslyšícími. V komplikovaných situacích mohli neslyšící využít služeb tlumočnicků znakového jazyka, kteří působili při spolcích neslyšících.

V roce 1936 se v novinách pro neslyšící začalo psát o novém způsobu sociální péče o dospělé neslyšící, o tzv. domech práce pro neslyšící. Systém domů práce poskytoval neslyšícím ubytování, a zároveň možnost žít se vlastní prací. Neslyšící se měli starat o chod domu, vykonávat veškeré opravy a vydělávat na provoz domu prodejem zemědělských produktů. Zemský spolek pro péči o hluchoněmé pronajal v roce 1936 hospodářství ve Velké Vsi u Prahy a založil zde Pracovní kolonii pro hluchoněmé, vedení statku svěřil manželům Hrbkovým. Vzorem pro pracovní kolonii byl statek v Kremnici. Statek pronajímal neslyšícím městský úřad. Pracovalo tam 30 neslyšících, kteří byli celkově zaopatřeni a dostávali kapesné. V kolonii ve Velké Vsi nabízeli ubytování a práci nezaměstnaným neslyšícím bez rozdílu politické příslušnosti a vyznání. Neslyšící mohli na statku vykonávat hospodářské práce a veškeré přidružené činnosti (výroba potravin, šití a praní oděvů ap.). Provoz statku měl být financován částečně z členských příspěvků Zemského spolku, veřejných sbírek, vydavatelské činnosti a především z prodeje produktů vypěstovaných a vyrobených na statku. Pracovní kolonie neplnila svůj účel, neslyšící zde pracovali pouze příležitostně za stravu. Neslyšící nepovažovali práci v zemědělství za řešení svého postavení, naopak odcházeli z vesnice hledat práci do města. "V červnu (1938, pozn. RM) bylo v ČSR 224.253 nezaměstnaných, t.j. o 60.532 méně než v květnu. V červenci ubylo dalších 40.086 nezaměstnaných. Takže počet jich klesl na 184.167. Při tom je podivné, že na venkově byl v letošní žňové sezóně pocítován silný nedostatek pracovních sil. Důvodem podle některých novinářských zpráv, jsou prý nízké platy zemědělského rolnictva." (Československý neslyšící, září 1938, str. 7.) V roce 1942 založil Zemský spolek Pracovní kolonii hluchoněmých v Kounicích u Českého Brodu. Kolonie neslyšících se ukázaly být vhodné jako útulky pro staré, nevzdělané a slabomyslné neslyšící, kteří nebyli schopni samostatného života.

Ministerstvo sociální péče, Zemská živnostenská rada pro Čechy a Ústřední sociální úřad hlavního města Prahy v roce 1938 zorganizovaly jednorázovou akci za účelem snazšího umisťování neslyšících. Akce neměla výrazný efekt.

Na konci roku 1938 v Československu žilo 13-14 tisíc neslyšících lidí, z toho asi 5-6 tisíc bylo zaměstnaných. Pracovali jako drobní řemeslníci a dělníci v továrnách (údaje jsou citovány podle

novin Československý neslyšící, září 1938, str.7.). Pouze málo z 8-9 tisíc nezaměstnaných neslyšících získávalo podporu v nezaměstnanosti. Nezaměstnaní neslyšící byli odkázáni na pomoc rodiny nebo přátel, příležitostnou námezdní práci, sociální podporu nebo se živilí podomním prodejem a žebrotou.

10.2. Umění a neslyšící

10.2.1. Divadlo a tanec

Centrální postavení v životě neslyšících zaujímaly ústavy pro neslyšící. Tady vznikala a rozvíjela se umělecká činnost neslyšících. Neslyšící přijímají naprostou většinu informací vizuálně, logicky tedy inklinují k vizuálnímu projevu i v umělecké oblasti.

Pravidelnou součástí ústavních slavností byla krátká divadelní představení, taneční vystoupení a výstavy výtvarných prací neslyšících žáků. Neslyšící pokračovali, většinou amatérsky, v uměleckých činnostech i po vystoupení z ústavu. Doplňkem schůzí a oslav spolků neslyšících často byla divadelní představení neslyšících.

Slyšící veřejnost chybně označovala znakový jazyk neslyšících za pantomimu. Sdělování v pantomimě (žánr pohybového divadla) a znakovém jazyce (vizuální jazyk neslyšících) je shodně založeno na gestech, mimickém a pohybovém projevu. Pantomimou lze zobrazit myšlenky a dramatický děj, ale narozdíl od znakového jazyka, není pantomimou možné vyjadřovat konkrétní slova.

Termín pantomima se obecně používal pro označení pohybových projevů, při kterých se nemluvílo. Neslyšící svá divadelní představení nazývali němohrami, hrami beze slov. Neslyšící pokládali za přirozené vyjadřovat se ve svém vlastním tj. znakovém jazyce, proto jej používali i ve svých divadelních vystoupeních. Hracím jazykem němohra byla jakási jevištní verze znakového jazyka. Neslyšící herci v němohrách a krátkých scénkách používali znakový jazyk, nonverbální jazykové prostředky a prvky pohybového divadla. Herci ukazovali pomaleji než při běžném znakovém rozhovoru. Používali pravděpodobně výrazná názorná gesta a mimiku, které byly čitelné a srozumitelné slyšícím lidem. Učitel neslyšících Josef Kolář na 1. sjezdu československých hluchoněmých v Praze v roce 1921 navrhl: „Bude třeba uraditi se například o tom, aby hluchoněmí užívali při divadelních představeních pokud možno jen přirozené řeči známkové (tj. systém gest, který nemá žádnou vnitřní strukturu, podobný způsob komunikace si například vytvářejí neslyšící děti se svými slyšícími rodiči: domluví se na určitých gestech a pohybech, kterými označují věci nebo jednoduché akce, pozn. RM) Tím by se hra jejich podobala hodně mimické hře filmových herců, stala by se i slyšícím srozumitelnou, což by nemálo přispělo vzájemným stykům slyšících s hluchoněmými“. (Obzor hluchoněmých, říjen 1921, str.2.)

Téměř ve všech podpůrných spolcích neslyšících existovala skupina neslyšících herců, kteří vystupovali na akcích svých spolků. Organizovali také představení pro slyšící veřejnost, což mělo několikerý význam : ukázat slyšícím schopnosti neslyšících, seznámit veřejnost se znakovým jazykem a získat příspěvek pro spolkovou pokladnu. Němohry hrané pro slyšící publikum byly simultánně tlumočeny do mluvené řeči nebo diváci dostali předem psanou verzi hraného textu. Neslyšící byli velmi zručnými imitátory. Dokázali odpozorovat a přesně napodobovat pohyby, gestikulaci a mimické projevy různých lidí. Této své schopnosti využívali v krátkých hříčkách, pohybových a dialogických výstupech. Vtipné etudy a mini scénky, ve kterých vystupovali jeden nebo dva neslyšící, byly „vizuálními karikaturami“ konkrétních osob nebo určitých událostí a lidských vlastností.

V zahraničí (např. v Rakousku, Francii, Americe, Rusku) ve 20. letech našeho století fungovaly divadelní soubory neslyšících, které převáděly do znakového jazyka klasická dramata i prozaické texty. (V roce 1919 založil ruský neslyšící filmový herec Milikan Kazazjanc dramatický kroužek při klubu neslyšících v Moskvě, ze kterého vzniklo Moskevské divadlo hluchoněmých. Neslyšící herci hráli pod vedením neslyšícího režiséra ve znakovém jazyce texty Puškina, Gogola, Ostrovského, Shillera, Čechova ap..)

Na konci 20. let, zřejmě po vzoru zahraničních neslyšících, divadelní skupiny neslyšících v Československu nastudovaly několik adaptací klasických dramát a národních pověstí. Původní předlohu do znakované nebo pohybové verze upravovali především učitelé neslyšících. Divadelní soubory neslyšících seznamovaly zábavným, přitažlivým a přijatelným způsobem neslyšící publikum s literárními texty, kterým neslyšící v psané podobě nerozuměli. České divadelní skupiny neslyšících preferovaly veselohry. Obliba veseloher a komických výstupů neslyšících poukazuje na to, že neslyšící považovali divadlo především za zábavu.

„Hluchoněmí ve své snaze, vyrovnávatí rozdíly oproti slyšícím, hledí je ve všem možném napodobovatí. Tedy i ve vzdělanosti, ač právě v této snaze úspěchu nejmenšího docílili. Ke knize, jakožto zdroji vědomostí a poučení, nechovají přílišnou náklonnost. Leč že by byla z devíti desetin obrázková. Neboť psaná věta ztěžka vnikne v okruh jejich chápavosti a naopak, kniha obrazová dá patřičné vysvětlení k textu. Již sama mluva posunková je vlastně případné zobrazování určité myšlenky a kdo „zobrazování“ takové ovládá dokonale, je pokládán za „mistra řečnictví“. Tedy : hluchoněmí nejraději hledají své poučení a zábavu především v obrázcích. Geniální vynález biografu jim nejlépe vyhovuje. Avšak dříve, když biografů nebylo a pak, když kino jim zevšednělo, ukojili svoji duševní potřebu v - divadle.

V tomto se vyrovnali slyšícím, když někteří čiperní hluchoněmí v posunkové řeči nastudovali nějaké hry a uspořádali divadelní večírky.“(J.Jindra, Svěpomoc hluchoněmých, leden 1927, str.5.)

Divadlo neslyšících mělo velký společenský význam. V němohrách neslyšící nelimitovaly jejich znalosti mluvené češtiny, mohli dát volný průchod svým schopnostem vyjadřovat se pomocí mimiky, gest a pohybu. Podle ohluchlého novináře a spisovatele Pravoslava Jasana divadlo ve znakovém jazyce mohlo přispět k rozvoji tohoto jazyka : „Divadlo je dobrá zábava, a kde jsou k tomu schopni, dosti inteligentní hluší, ať jen se věci chopí. V dobrých rukách bude divadlo zábavou, uměním i poučením. Je to také nejlepší místo a prostředek, ukázat ostatním hluchým, jak se má posunkové řeči správně užívatí, ukázat jim tu estetiku, ta pravidla mimiky hluchoněmých, o kterých mluvil př. Fr. Kudyn, kterých je třeba, aby byla rozšířena a tak vešla opravdu do života a nezůstala pouze na papíře.“ (Svěpomoc hluchoněmých, listopad 1926, str.4.)

Dopisovatelé novin neslyšících, především učitelé, zdůrazňovali další funkci divadla neslyšících, příležitost k seberealizace neslyšících. Oblíbeným divadelním tvarem neslyšících herců byly tzv. živé obrazy, které neslyšící vytvořily vždy na počest některé významné osobnosti (například na oslavách 100. narozenin učitele Václava J. Vlčka v roce 1926 předvedli neslyšící herci živý obraz o životě tohoto učitele neslyšících). Divadelní formou neslyšící zpracovávali také významné události ze života neslyšících (například založení Pražského ústavu pro neslyšící) a politické a historické události všeobecné důležitosti. Josef Jindra ve svém článku ve „Svěpomoci hluchoněmých“ sumarizoval divadelní činnost pražských neslyšících. „ Zde podám historii divadelní činnosti pražských hluchoněmých ochotníků. Pokud jsem vypátrati mohl, první divadlo hluchoněmých pořádáno bylo na oslavu 25letého trvání Podpůrného spolku hluchoněmých S.F.S. v Praze dne 24.září 1893. Tedy před 33 léty. Divadlo mělo dvojí program : 1.,„Obrazy ze života hluchoněmých“, o 4 dějstv. a finále a 2. veselohra „Trojlístek“. V zápisech pak mám mezeru až do r.1906, kdy dne 31.března na Střeleckém ostrově bylo pořádáno divadlo „Varieté hluchoněmých“ s osmi čísly programu, vesměs jednoaktových frašek a vystoupení kouzelníka. 23.května r. 1907 pořádáno divadlo se třemi čísly veselého programu a tancem po představení. Téhož roku, dne 28.září proveden divadelní večer s trojím programem. 6. září 1908 na počest Josefa II., zakladatele ústavu hluchoněmých na Smíchově, provedena hra :Císař Josef II. a dcera ševcovského“. Hlavní úlohu tohoto potentáta měl p. Hornof. Dále účinkovali pp. Hruška, Malich, Venzara atd. dohromady 23 osoby mimo statisty. 3. dubna r.1910 sehrána historická činohra „Švédové v Praze“ aneb „Zrádcova odplata“ o 4 jednáních. Téhož roku, dne 19.listopadu pořádán divadelní večer o 3 číslech, na kterém účinkovali pp. Čáp, Hornof, Port a Pavel a slečna M. Fišerová. 26.března 1911 sehráli hluchoněmí tři frašky a 24.září téhož roku opět tři veselohry. Dne 28.září 1912 sehrána němohra ze života „Ztracené dítě“ o 5 jednání a dvoudílná fraška. 24.března roku 1913 hrány dvě veselohry. Téhož roku, dne 26. října provedena romantická hra „Dítě zachráncem svého otce“ o 9 jednáních. Od roku 1914 válka

znemožnila divadelní činnost hluchoněmých. Až turistický klub „Prague“ provedl dne 12.května roku 1918 „Lakomcův život a jeho osud“, pětidílnou hru ze života. Toho roku dovršil Podpůrný spolek S.F.S. 50. let svého trvání, což oslavil dne 28. září (tedy měsíc před státním převratem), provedením, rozumí se pantomimou, nejslavnější české opery „Prodané nevěsty“. Mezi účinkujícími byli pp. Plichta, Škraud, Venzara, Hornof, Port, Mayer, Slíva a dámy pí. Portová, Němečková a slečna Boučková a Kreidlová. Sólové tance tančily pí. Vosyková a slečna Antonie Boušková. Hrání bylo na Střeleckém ostrově. Rozháraná doba poválečná nevykazuje tak pilnou činnost divadelně ochotnickou. Bylo hráno 18.října 1919 drama „Ze zápasu“ a veselohra „Blahobyt. Pak 14.srpna 1921 u příležitosti I.sjezdu čsl. hluchoněmých v Praze, provedeno na paměť prvního učitele hluchoněmých Abbéa de l'Epée stejnojmenné drama o 5 dějstvích. Po divadle proveden živý obraz: „Hold prezidentovi Masarykovi“. Hrání bylo ve prospěch ustavujícího se Svazu spolků hluchoněmých v ČSR. 22. dubna roku 1923 oslavoval Turistický klub hluchoněmých „Prague“ své 10tileté trvání a provedl pod režii p.uč. Šedó-a slavného „Kupce benátského“. Nově se utvořivší „Vzdělávací a divadelní klub hluchoněmých v Praze“ uvedl se před pražské hluchoněmé dne 11.května 1924 sedmidílnou slovenskou pověstí o Jánošíkovi „Horní chlapci“ od p. uč. Šedóa. A konečně dne 23.března 1926 režíroval redaktor Myška „Divadelní večer“, k jehož zdařilému úspěchu nejvíce přispěla 11letá baletka, hluchoněmá Mobi Urbanová, je skutečně zvláštním divem talentu. Týden po té Myška stěhoval své herce do Hradce Králové na sjezd Svazu hluchoněmých, kde provedl se po druhé stejný program. 19.prosince se hráli jsme na paměť J.V. Wilczka opět divadlo v Měšťanské Besedě.“ (J. Jindra, Svěpomoc hluchoněmých, leden 1927, str.5.)

Josef Jindra zaznamenal první divadelní vystoupení neslyšících v roce 1893, pražské německé noviny „Europe“ otiskly recenzi na divadelní představení neslyšících už v roce 1868: „V ústavu pro neslyšící v Praze se konalo 6.ledna divadelní představení, v němž účinkovali jen bývalí chovanci ústavu. (Neslyšící se zřejmě v Praze sdružovali a organizovali kulturní činnost ještě před vznikem prvního spolku neslyšících v roce 1868, pozn. RM). Předváděli hru o Josefu egyptském. Hráli v příslušných kostýmech na malém provizorním jevišti. Neslyšící sami namalovali dekorace. Herci museli ve své posuňkové řeči předvádět průběh děje tak názorně, aby to bylo srozumitelné i pro obyčejné diváky. Sklidili od návštěvníků, mezi niž bylo 110 chovanců ústavu a pozvaní hosté, živý potlesk.“ (Elán, č.3., 1966, str.5.)

Divadelní činnost pražských neslyšících se soustředila při Pražském ústavu pro neslyšící (ústav měl vlastní sklad kostýmů a rekvizit, většinu z nich vyrobili neslyšící sami. V roce 1913 vznikl v Praze turistický klub neslyšících Prague, který převzal organizaci divadelních aktivit. Při oslavách 5. výročí turistického klubu Prague v roce 1918 neslyšící se hráli Smetanovu „Prodanou nevěstu“ upravenou jako němohru (Mařenku hrála sl. Kreidlová, Jeníka pan Hornof, Vaška pan Vevar). Divadelní kroužek turistického klubu Prague pravděpodobně nazkoušel alespoň jednu hru ročně. V roce 1922 na veřejné schůzi turistického klubu předvedli členové divadelního kroužku historické drama a čtyřech jednáních „Napoleon aneb hraběnka Valeská“. Od roku 1923 vedl divadelní skupinu neslyšících, která se přejmenovala na Vzdělávací a divadelní klub hluchoněmých v Praze, učitel neslyšících Antonín Šedó. Upravoval pro svůj soubor lidové hry a staré pověsti. Původní předlohu pravděpodobně zestručnil, text částečně přeložil do znakového jazyka a částečně upravil pro pohybové vyjádření. Šedó hry za asistence neslyšících členů klubu režíroval.

V roce 1924 převedl učitel Antonín Šedó do divadelní podoby pověsti „Horní chlapci“ a „Jánošík“, které nastudoval se členy Vzdělávacího a divadelního klubu hluchoněmých. Obsah hry otiskli před premiérou v novinách neslyšících „Obzor hluchoněmých“, s nimiž Šedó spolupracoval. V roce 1926 se předsedou Vzdělávacího a divadelního klubu hluchoněmých stal Josef Myška, neslyšící kovolitec a redaktor časopisu „Obzor hluchoněmých“, který režíroval a sám v několika představeních hrál.

Také v mimopražských spolcích se neslyšících věnovali divadlu. Aktivní ochotnický soubor existoval při plzeňském Podpůrném spolku hluchoněmých „Oul“. Vystupovali většinou před slyšící veřejností, z výtěžku z představení podporovali svoji další činnost. Například v roce 1919 několikrát hráli ve znakovém jazyce představení „Chudý šumař“, publikum mělo k dispozici psaný text, zisk z

představení věnovali na podporu práce schopných neslyšících. V roce 1921 soubor neslyšících divadelníků z Plzně nastudoval obraz ze života ve dvou jednáních „Zámečnickova žena“. Divadelní soubor Podpůrného spolku „Oul“ vystupoval v Plzni a jejím okolí.

Při Podpůrném spolku hluchoněmých „Jirsík“ v Českých Budějovicích působila skupina neslyšících herců. Pravidelně uváděli původní krátké hry na jevišti českobudějovického ústavu pro neslyšící (například vždy o vánocích hráli sérii biblických obrazů). Na oslavách Dne neslyšících 18.-19.6. 1921 v Besedě v Českých Budějovicích se hráli žáci ústavu aktovku Milionář. Neslyšící děti své repliky odříkávaly nahlas. Členové divadelní skupiny Podpůrného spolku „Jirsík“ vystoupili na oslavách s dvouaktovkou „Lakomec“ a předvedli živý obraz „Hold biskupu Jirsíkovi“. Neslyšící herci se vyjadřovali gesty a mimikou.

V novinách neslyšících se objevila také kusá zpráva o ostravských neslyšících, kteří převedli do „posunkové řeči“ valašské drama „Oplancia“ a vystupovali na slavnostech místního spolku.

Tanec, pantomimické etudy, mluvené scénky a recitační vystoupení byly pravidelnou součástí akademií a školních slavností (např. u příležitosti zahájení nebo ukončení školního roku) na všech českých a moravských ústavech pro neslyšící. Za hlavní kritérium úspěchu recitačních a dialogických vystoupení se považovala srozumitelná a zřetelná mluva.

Ústav pro neslyšící v Ivančicích preferoval od svého vzniku v roce 1894 orální metodu, což se odrazilo také na mimoústavní činnosti neslyšících žáků. V roce 1920 nastudovali v Ivančicích první divadelní představení „Nešťastné pantofle“, které se hráli žáci ústavu v „čláčkové řeči“, naučili se text nazpaměť a nahlas jej přednesly. Podle referátu v novinách neslyšících představení bylo vydařené a řeč žáků srozumitelná. Neslyšící žáci z Ivančic předvedli v roce 1922 na výstavě prací neslyšících žáků i dospělých v Kroměříži hříčku „Nanyka z Týnice“, zřejmě opět hráli v mluvené řeči.

Vyjma vlastních divadelních aktivit se neslyšící děti s divadlem seznamovali také při návštěvách představení v divadlech. Ústavy pro neslyšící zřejmě neorganizovaly návštěvy divadel pravidelně, neboť to bylo finančně náročné. Neslyšící žáci z Ivančic v Městském divadle v Brně v roce 1920 shlédli balet „Z pohádky do pohádky“. Městské divadlo ústavu poskytlo snížené vstupné a na divadelní výlet přispěl zemský moravský výbor. „Chovanci, kteří něco podobného ještě jaktěživi neviděli, byli divadlem přímo unešeni. Pro samé vypravování neměli se ani kdy navečeřet. Byl to pro ně nejen skvostný zážitek duševní, nýbrž i poučení pro budoucí život, jakých zábav mají vyhledávat.“ (Obzor hluchoněmých, červenec 1920, str.4.) Žáci školy pro neslyšící v Kateřinské ulici v Praze měli předplacenu lóži v Národním divadle.

Publikum na vystoupeních divadel neslyšících se skládalo ze slyšících i neslyšících diváků. Slyšící diváci, aby úplně pochopili obsah hry, potřebovali překlad z „posunkové řeči“ do mluvené anebo písemnou verzi textu. Ocitli se tak v obdobné situaci, kterou zažíval neslyšící divák při návštěvě činohry (mluveného divadla). Němohry (divadlo, kde se nemluví nahlas) poskytovaly neslyšícím divákům jedinečný zážitek. Mohli příběh plně prožívat a účastnit se děje, neboť svým hercům rozuměli, aniž by potřebovali dodatečný překlad nebo vysvětlení. Mezi slyšícími zřejmě nebyli pravidelní návštěvníci divadelních představení neslyšících, většina z nich zřejmě o existenci tohoto druhu divadla nevěděla. Předpokládám, že němohry vyhledávali především neslyšící diváci a staly se specifickým druhem zábavy uvnitř společnosti neslyšících. (Za členy společnosti neslyšících považují také učitele a příbuzné neslyšících.)

Všeobecnou přízeň a uznání slyšící veřejnosti mohlo snadněji získat taneční umění, které jako výhradně pohybová záležitost nebylo závislé na jazyku. Zde však bylo nutné překonat zažitou představu slyšících, že neslyšící nemohou tančit, neboť neslyší hudbu. K odbourání tohoto předsudku velkým dílem v Československu přispěla neslyšící tanečnice Mabi Urbanová. Vystupovala pravidelně na koncertech od roku 1926, od svých jedenácti let. Svým tanečním projevem ohromila slyšící i neslyšící diváky a kritiky. Stala se výjimečnou, populární a uznávanou taneční osobností u nás i ve světě.

10.2.2. Výtvarné umění

O neslyšících se tvrdilo, že jsou pečliví a velmi zruční řemeslníci. Dokazovali to svými výrobky tzv. užitého umění (vyráběli nábytek, keramiku, gobelíny) na všeobecných a ústavních výstavách. Významné „Jubilejní výstavy“ v Praze v roce 1919 se účastnili například neslyšící sochaři Hansik a Povejšil. Hansik zde vystavoval sochu sv. Floriána. Povejšil, civilním povoláním úředník na místodržitelství (jen velmi málo neslyšících se uplatnilo ve státní správě) vytvořil mimo jiné sochy na portálu Průmyslového paláce na Výstavišti v Praze. Povejšil také maloval.

Do svých třinácti let navštěvoval Pražský ústav pro neslyšící sochař Gustinus Ambrosi, který ohluchl v sedmi letech. „Je sochařem neobyčejného zjevu, jenž jako ještě nikdo jiný veřejnosti dokázal, že hluší nejsou v žádném případě méněcenní, že mohou vykonati velké věci a mnohdy své slyšící současníky překonati...Vedle obrovských děl, která v nadživotní velikosti jsou až 3 m vysoká, zhotovená z 1000 kg kovu nebo mramoru, do nejmenších žilek přesně, vystihuje ruce a hlavy, vystihuje Ambrosi nejmenší studia stromoví, listů až do nejmenšího vlásku věrně.“ (Hluchoněmý, č.1, r.1. 1933-34, str. 4.)

Ve 30. letech žila v Praze akademická malířka Ilona Singerová, která ohluchla ve čtyřech letech. Byla členkou spolku Mánes. Působila jako ilustrátorka v ženských časopisech a návrhářka vzorů látek. Malovala například portréty manželky německého prezidenta Ebrta.

Ilona Singerová navštěvovala individuální kurzy odezírání a zřejmě nepoužívala znakový jazyk.

10.2.3. Literatura

Dalo by se předpokládat, že neslyšící lidé budou kompenzovat nedostatek zvukových informací čtením. Právě naopak. Čtení a psaní nepatřilo k oblíbeným činnostem neslyšících. V písemném projevu a čtecích dovednostech neslyšících se zřejmě nejvíce projevovaly nedostatky ve školní přípravě. Znakový jazyk neměl a nemá svoji psanou podobu. Neslyšící se ve svém písemném projevu řídí způsobem vyjadřování, který používají ve znakovém jazyce. Psané texty naprosté většiny neslyšících neodpovídají normám spisovného jazyka. (Předpokládám, že písemný projev neslyšících a jejich čtecí schopnosti byly v průměru do konce 20. let našeho století na vyšší úrovni než v dalších letech. Souviselo to s přístupem učitelů v ústavech a s metodami, které používali.) Mezi neslyšícími spisovateli a novináři se prosadili především ti, kteří ohluchli později, až po vytvoření řeči. Své prozaické příspěvky a básně publikovali v novinách neslyšících i v běžných novinách a časopisech. Náměty povídek a básní se často vztahovaly ke sluchovému postižení a zachycovaly prožitky neslyšícího člověka.

Bohumila Plachetská

Útěcha

Jak žalno sluchu zbaven býti,
neslyšet píseň jedinou,
po celý život k hrobu jíti
hluchoty smutnou pustinou.
Co srdce jiná blahem vzruší,
zpěv, hudba, slova laskavá
nevnikne nikdy v naši duši,
nepoznáno nám zůstává.
Svět zvuků, v kterém jiní žijí,
nám osud navždy uzavřel
a místo sladkých melodií
nas tichem stálým obestřel.
Však přec nám dopřáno je,
že uzavřeny nemáme
krás jiných nesčíselné zdroje,
jež smyslem zraku vnímáme.
A může i nám v denním žití,
v opuštění a tesknostě
přítelem věrným kniha býti
a těšiti nás v samotě.
Života účel? - Ten nám jasný :
práce a dobra konání -
a splniti úkol ten krásný
ni hluchota nám nebrání.
A dny vezdejší dráhy
až ku konci se nachýlí,
v duši hlas chceme slyšet blahý -
že nadarmo jsme nežili.
(Přítel, 15.4. 1929, str. 7.)

Neslyšící převážně skládali krátké veršované básně s pravidelným rýmem. Neslyšící básníci se nechávali inspirovat svými všední problémy, významnými dny a historickými i aktuálními událostmi, životními jubilei významných osobností. Neslyšící ve svých básních často používali konkrétní jména a data.

Báseň Františka Kopřivy k narozeninám zakladatele a předsedy Zemské ústřední jednoty hluchoněmých Vojtěcha Vejchody.

„Měj se milý bratře, k světu,
čtyřicítka Tvoje je tu!
Přeběhla Tě v perné skromné práci,
nečekajíc - přemýšlejíc - na legraci.
Sdružoval jsi druhy svoje v tíži,
v Brně, Uh. Hradišti, Prostějově, Kroměříži.
Za vděk k Tobě na tomto poli,
stojí útulna hluchoněmých v Brně-Král. Poli.
Že všichni k Tobě s důvěrou lnou,
důkazem je, jsi dosud předsedou.
V další činnosti necht' Tě halí štěstí háv
a buď nám dlouho živ a zdrav.“
(Zájmy hluchých, 8.4. 1930, str.2.)

Ohluchlou spisovatelku Ludmilu Grossmannovou-Brodskou znala a akceptovala široká slyšící čtenářská veřejnost jako neslyšící spisovatelku. Brodská publikovala překlady, povídky, básně a fejetony v ženských časopisech, denních listech a v novinách neslyšících.

Své osobní prožitky a zkušenosti s hluchotou zachytila v dívčím románu „Opuštěná“, který v roce 1924 vydala pražská nakladatelská společnost Šolc a Šimáček. Příběh románu a osud jeho hlavní hrdinky Lidky obsahují výrazné autobiografické prvky. Ludmila Grossmannová-Brodská, stejně jako Lidka, ohluchla v pěti letech. Pocházela z bohaté rodiny, která považovala za ostudu mít neslyšící dítě, proto všemožně usilovala o to, aby jejich dcera nezapomněla mluvit. Rodiče platili soukromé lekce odezírání a nácvičku řeči. Ludmila Grossmannová-Brodská, ani Lidka, nevyhledávala společnost neslyšících, dorozumívala se pomocí odezírání a nepovažovala za nutné naučit se znakový jazyk.

Jiným způsobem se s hluchotou vyrovnával ohluchlý spisovatel, básník, vydavatel a novinář Pravoslav Jasan. Svůj životní příběh popsal v autobiografickém románu Hluchoněmý“, který vydal ve vlastním nakladatelství v roce 1928. Pravoslav Jasan sám svůj román kriticky zhodnotil: „Dav se do psaní „Hluchoněmého“, předsevzal jsem si mnoho úkolů. Vlastně stručně řečeno: Chtěl jsem jim říci vše. - Hlavní ovšem bylo: vydati knihu, která by správně informovala veřejnost o hluchých, odstranila nesprávné vžitě názory, objasnila život hluchých a všecky v to spadající otázky. A říci mnoho hluchým samým. Dáti jim obraz druhá, částečně jaksi jako zrcadlo a spolu jako vzor, povzbuzení, co možno dokázat, chce-li se. Jelikož sám znám zatím jen velké cíle, snad již tím jsem se přiklonil k tomu, aby i cíl hrdiny byl veliký.

Tak se stala z Horymíra výjimka a lze ovšem pochybovati, lze-li vůbec dosáhnouti hluchému, který ohluchl v prvním roce, takového vzdělání a inteligence. Co se týče mne, věřím, že ano, ovšem zatím jen jako výjimka. Budoval jsem Horymírův život na předpokladu, že se může přihoditi, aby i jeden z těch, kteří ohluchli tak brzo, byl obdařen přírodou tak bohatě, že tato velká síla v něm přebývá i tímto velkým neštěstím a naleznou aspoň poněkud pomoci, vyráží.“ (Obzor hluchoněmých, 1.12. 1928, str.1.)

Pravoslav Jasan ve svém románu kombinoval fiktivní příběh ohluchlého hochy Horymíra s konkrétními údaji z historie školství a organizací neslyšících, citacemi básní neslyšících autorů a překlady ze zahraničních novin, odborných studií o neslyšících nebo jejich rodinách (například citoval pasáže z americké brožury „Deník matky hluchoněmého děcka“).

Pravoslav Jasan ohluchl ve čtrnácti letech. Nenavštěvoval ústav pro neslyšící, znakovat se naučil v dospělosti. Pravoslav Jasan, narozdíl od Ludmily Grossmannové-Brodské, žil mezi neslyšícími a aktivně se podílel na organizaci spolkového života brněnských neslyšících jako místopředseda ZÚJHN. V roce 1929 vydával a téměř celé sám psal noviny pro neslyšící „Přítel“. Pravoslav Jasan definoval specifika neslyšících spisovatelů : „Zajímavý je hluchý spisovatel i sám o sobě. Předně : on neslyší. To je třeba mít na zřeteli při jeho posuzování, třeba se to zdá být samozřejmo. Jelikož neslyší, nemůže vědět, co lidé skutečně povídají, jak mluví, nemůže znáti absolutní skutečnost. Může si ji jen představovati. Hluchý spisovatel proto nemůže napsat skutečně realistický román na př. Může tak učiniti jen potud, pokud ohluchl později a pamatuje si věrně dobu slyšení. Toto se však stává, domnívám se, řídko, stává-li se vůbec, protože, a toto je pozoruhodno, jakmile člověk ohluchne, mizí mu rychle z paměti svět zvuku. Dnes je tu sice již jistá náhrada slyšení v odezírání, ale i nejlepší odezírání není přece jen slyšení....Zatím co slepý spisovatel od počátku mluví čili reprodukuje (předvádí, uvádí) slyšení, je tomu u hluchého opačně. Předvádí viděné a myšlenkové.“ (Přítel, 15.4. 1929, str.4.)

Další knihu o životních osudech neslyšících napsal učitel plzeňského ústavu pro neslyšící Antonín Pikart, vyšla v roce 1930 pod názvem „Obrázky z domu hluchoty a němoty“. Antonín Pikart svoji knihu rozdělil do jedenácti kapitol. Jednotlivé kapitoly knihy autor označil jmény chovanců, jejichž příběhy převyprávěl. Na závěr knihy zařadil tři jednoaktové hry, které hráli žáci ústavu na různých slavnostech a informace o významných návštěvách v ústavu. (Všechny tři výše uvedené knihy by zasluhovaly samostatný rozbor.)

10.2.4. Film

Na začátku 20. století se pozvolna rozšiřoval němý film a veřejné biografy se stávaly oblíbenou formou zábavy. Němý film se vyjadřoval čistě obrazovými prostředky, vyprávěl příběh bez dialogů, hudby a zvuků (hudební doprovod k filmům většinou obstarával klavírista přímo v kinosále). Informace nutné k pochopení děje vkládali filmaři mezi jednotlivé obrazy formou titulků. Němý film zrovnoprávněval slyšícího a neslyšícího diváka: „Biograf byl jediné místo, kde byli hluší úplně rovni slyšícím, neb ani slyšící nemohli mít více z filmového představení než hluší. Oni slyšící nemohli více vnímat než pohybující se obrazy a čísti pod nimi titulky. Na toto blaho nemohou hluší zapomenouti. Filmu zvukového se báli ještě před jeho vznikem, když jen se o něm psalo. Jeho vznik ukončil jejich radostnou bezprostřední zábavu, v které je nikdo neodstrkoval. Onen pocit demokratismu, který zakoušeli hluší v němém filmu a o který byli zavedením filmu zvukového připraveni, hlavně si uvědomovali později ohluchlí a vůbec inteligentní hluší.“ (Svépomoc hluchoněmých, březen 1927, str.8.)

Americký filmový herec Lon Chaney, syn neslyšících rodičů, charakterizoval neslyšící filmové diváky: „Hluchoněmí chápají a rozumějí jemnostem hry mimické, jež slyšícím ujdou. Kino je pro ně formou zábavy, kterou dovedou vychutnati do dna a jež je dokonale uspokojí.“ (Svépomoc hluchoněmých, březen 1927, str.8.)

V roce 1927 měl premiéru první zvukový film, který uzavřel éru němého filmu a zahájil novou etapu v historii filmu. Technicky pokrok příznivě ovlivnil vývoj filmového umění, ale diskriminoval neslyšící diváky. Obsah a celkový výraz filmu se stal závislý na zvuku a mluvených dialogích, které neslyšící nemohli vnímat. Majitelé biografů nabádali neslyšící, aby si koupili předem program k filmu nebo si nechali vyprávět příběh od někoho, kdo už film viděl. V případě filmových adaptací literárních předloh si neslyšící diváci měli nejdříve přečíst původní text. Odezírat řeč ze rtů herců na filmovém plátně bylo velmi náročné. Některé biografy nabízely sluchově postiženým návštěvníkům filmových představením zesilovače zvuku, které zabudovali do sedadel. Neslyšící požadovali, aby filmy, které jsou promítány v kinech byly otitulkovány. „Přáli bychom si, aby i české filmy byly doprovázeny titulky, které by byly pro nás nedoslýchavé, ohluchlé a hluchoněmé. Zdá-li se někomu tento požadavek upřílišněným, tak stačí poukázat na výrobce filmů v cizině a hlavně na majitele biografů, kteří všemožně usilují, aby žádný návštěvník neodcházel nespokojen a montují na sedadla regulované zesilovače zvuku, vedené přímo od zvukového zdroje, aby i nedoslýchaví

slyšeli...Zařízení s titulky bude jistě obrazu prospěšnější, než zesilovače montované na sedadla.“ (Obzor hluchoněmých, 1.10. 1931, str.3.)

Zlom v životě neslyšících a možnost komunikovat na dálku měla znamenat televize, technická novinka, o níž se začalo psát na konci 30. let. „Vynález televise bude mít pro neslyšící rozhodující význam. Mohutné rozšíření telefonu nepřineslo jim skoro žádného užitku, rovněž rozhlas je pro ně prakticky bezvýznamný. Ještě tak zvukové biografy jsou pro ně srozumitelné, jsou-li filmy opatřeny titulky. Z těchto tří vymožeností techniky byli neslyšící jakoby vyřazeni. Jestliže televise jednou dozná takého rozšíření a využití, jako dnešní telefon, pak bude možno, aby i neslyšící dohovořil se se vzdálenou osobou. Hluchý - mluvící povídá své sdělení do přístroje, slyšící na druhém konci buď odpoví tak, že napíše odpověď na list a ten bude promítnut na přijímači hluchého, nebo bude přímo mluvit a hluchý bude odezírat. Spojí-li se dva hluchoněmí, pak se obvyklou posunkovou mluvou domluví.“ (Československý neslyšící, leden 1938, str. 2.) Autor kuriózního návrhu na uplatnění znakového jazyka v televizi navazoval na myšlenku Angličana sira Richarda Pageta, který znakový jazyk považoval za základ budoucího univerzálního, celosvětového jazyka: „A představte si, jaká by to byla výhoda až se zdokonalí televise. Pro všechny diváky by stačila jedna posuňková řeč, aby všemu rozuměli, ať by to ukázal Patagonec nebo Tibeťan. Místo tištěných knih by se prodávaly filmy, místo mluvených přednášek, by se hrálo do přijímacího přístroje. Herci by mohli býti i němí lidé. Mluvená řeč by zbyla pro bezruké, pro tmou, v níž není gestikulace možná.“ (Československý neslyšící, duben 1938, str. 2.)

Praktické využití televizního přenosu pro komunikaci neslyšících se v širokém měřítku nepodařilo dodnes. Úvahy a velkolepé plány neslyšících na to, jak zužitkovat vynález televize ve svůj prospěch, se plně nerealizoval.

11. Noviny pro neslyšící do roku 1938

Přehled novin pro neslyšící do roku 1939

1918 „Noviny pro hluchoněmé“

1918 „Obzor hluchoněmých“

1923 „Revue pro výchovu a vzdělání hluchoněmých“

1923 „Náš svět“

1923 „Plzeňský hluchoněmý“

1924 „Svépomoc hluchoněmých“

1925 „Úchylná mládež“

1926 „Svépomoc neslyšících“

1929 „Sudetendeutsche Taubstummen Zeitung“ (Noviny sudeto-německých hluchoněmých)

1929 „Deutsche taubstummen blätter“ (List německých hluchoněmých)

1929 „Přítel“

1930 „Zájmy hluchých“

1931 „Květy-děti“

1933 „Hluchoněmý“

1937 „Československý neslyšící“

První noviny pro neslyšící a nevidomé „Journal des Sourds-Muets et des Aveugles“ založil v roce 1826 v Paříži učitel pařížského ústavu pro neslyšící Bebián. V průběhu druhé poloviny 19.století začali vydávat své listy neslyšící v dalších evropských zemích.

Za předchůdce novin českých neslyšících lze považovat kroniku Podpůrného spolku hluchoněmých sv. Fr. Sálského, kterou od vzniku spolku v roce 1868 do roku 1895 psal a ilustroval předseda, zakladatel spolku a neslyšící učitel František Vlček. Do kroniky pravidelně zapisoval informace o událostech a informace o členech Podpůrného spolku hluchoněmých SFS.

Zakládání specializovaných novin pro neslyšící mělo několik příčin. „Nečetli snad hlouší denních časopisů? Ale ano, jistě že četli. Ovšem, jenom ti nejvzdělanější, kteří měli tolik znalostí a vědomostí, že čtenému dovedli porozumět. Ostatní, jimž obsah deníků po stránce srozumitelnosti činil obtíže, spokojovali se v časopisech obvykle prohlídkou obrázků a k nim připojených krátkých vysvětlení, nanejvýše pročitáním tučně vysázených titulků článků a zpráv. Ostatní obsah jim unikal.“ (Obzor hluchoněmých, 1.1.1942, str.1.) Ve skupině neslyšících, kteří se scházeli v restauracích nebo v klubech, pravděpodobně vždy bylo několik osobností, které rozuměly čtenému textu a vyložily obsah zpráv ostatním neslyšícím ve znakovém jazyce. Vydavatelé všech novin pro neslyšící v úvodních prvních číslech svých titulů slibovali, že budou podávat informace jednoduchým a srozumitelným jazykem. V článcích publikovaných v novinách pro neslyšících se však proklamované zjednodušení jazyka neprojevovalo. Redaktoři pouze nepravidelně zařazovali za některé materiály slovníčky, ve kterých vysvětlovali obsah cizích a obtížných slov a odborných pojmů, někdy uvedli synonymum v závorce za slovem. Podle stylu a jazykové úrovně příspěvků lze jen obtížně rozeznat, zda autorem byl neslyšící nebo slyšící člověk. V novinách pro neslyšící neotiskovali zprávy „pravých“ neslyšících (tj. těch, pro které byl hlavním dorozumívacím prostředkem znakový jazyk) v původní podobě. Pokud byly texty neslyšících otištěny, prošly výraznou redakční úpravou. Psaný projev prelingválně neslyšících se dodnes liší od textů psaných slyšícími, ohluchlými nebo nedoslýchavými osobami (domnívám se, že na přelomu 19. a 20. století byla stejná situace). Podle měřítek spisovné češtiny je psaný projev neslyšících agramatický. Prelingválně neslyšící se při psaní řídí znakovým jazykem, který se od spisovné formy mluveného jazyka liší (znakový jazyk má jinou strukturu, některé předložky se vyjadřují prostorově a ne znakem, pádové vztahy se vyjadřují jinak, než v mluveném jazyce). Na základě chyb, které se pravidelně opakovaly v psaném projevu neslyšících, americký lingvista Wiliam Stokoe rozpoznal a popsal gramatiku amerického znakového jazyka (jeho studie „Sign language Structure: An Outline of the Visual Communication Systems of the American Deaf“ byla publikována v roce 1960). Ohluchlý redaktor novin pro neslyšící „Přítel“ Pravoslav Jasan, otiskl jako ukázkou psaného projevu neslyšících dopis neslyšící ženy (demonstroval na něm odchylky od spisovného jazyka, konkrétní text použil jako argument o škodlivosti znakového jazyka a stavěl se proti používání znakového jazyka ve výuce neslyšících).

Dopis neslyšící ženy do redakce :

P.

Zemská Ústřední jednota Hluchoněmých v Brně Králově Poli Vrchlického třída č 35

P.P

Nic taneční věneček moje Karel L. nemocný je 11/2 1928 je dlouho ještě nemocný ve Pozořice Doktor Duhan ano smutný je žádný tanec Josefa L.

Pozdrav Hluchoněmý

Text upravený redaktorem Pravoslavem Jasanem (jiné jméno autorky dopisu bylo uvedeno v Příteli pozn. RM):

Zemská ústř. jednota hluch. Brno - Královo Pole Vrchlického ul. 35.

P.T.

Můj manžel Josef L. je nemocen a proto nemůže přijít na Váš taneční věneček. Churaví již od 11./II. 1928. Léčí ho Dr. Duhan v Pozořicích. Jsme smutní a děkujeme za pozvání.

Františka L.

Pozdravy všem hluchoněmým.

(Přítel 15.5. 1929, str. 7)

Do všech českých novin pro neslyšící pravidelně přispívali později ohluchlí autoři. Každý z nich měl velmi osobitý styl. Články později ohluchlých obsahovaly zvláštní obraty, přirovnání, neobvyklé výrazy a slovní spojení. „Vnikne-li člověk do života hluchých, pozná, jak mnoho probudilejších pokouší se o psaní pro tisk, zhusta tajně, při čemž ovšem zhusta také zůstává při pouhých pokusech. Záležitost, jež jest znaková není ovšem těžko vysvětliti. Duševně čilejším hluchým stane se obyčejně psané jaksí celým světem, hlavní náhradou za ztracený svět slyšení.“ (P. Jasan, Přítel 15.4.1929, str.2.)

Tak jako se lišilo zaměření a činnost spolků pro neslyšící a spolků neslyšících, různila se i skladba a orientace novin. Nejvýznamnějšími tituly ze skupiny „novin neslyšících“ (tj. novin, které vedli neslyšící redaktori) byly „Svépomoc neslyšících“, „Přítel“, „Zájmy hluchých“ a „Československý neslyšící“. Skupinu „novin pro neslyšící“ (tj. novin, které vedli slyšící redaktori) reprezentovaly především „Noviny pro hluchoněmý“ a „Obzor hluchoněmých“. Vzhledem ke společné cílové čtenářské skupině obou typů listů jsem zvolila a ve svém textu používám označení „noviny pro neslyšící“.

V novinách pro neslyšící, které redigovali učitelé a slyšící představitelé spolků, se objevovaly především odborné materiály a úvahy o vzdělávání a péči o neslyšící. Spolky neslyšících prostřednictvím svých novin udržovali kontakt se svými členy. Noviny referovaly o spolkových akcích, informovaly o budoucích událostech a politice spolku. Redaktori, kterými většinou byli vůdčí osobnosti spolků, v úvodnicích a komentářích vyjadřovali své názory na sociální postavení a společenské uplatnění neslyšících a informovali o svých cílech a strategii na jejich dosažení. Skladba novin pro neslyšící byla žánrově a obsahově velmi rozmanitá. Na jedné stránce se objevovaly klepy vedle seriózních zpráv, krátká oznámení vedle analytických článků. Materiály se vztahovaly výhradně k problematice neslyšících. Nepravidelně noviny pro neslyšící otiskovaly zprávy celospolečenského charakteru, informace o významných událostech, svátcích, osobnostech (např. prezidentech a umělcích). V názvu všech novin pro neslyšící, s výjimkou Jasanova „Přítele“, se objevilo slovo „hluchý“ nebo „hluchoněmý“, čímž poukazovaly na své zaměření a předpokládanou čtenářskou obec. Záhloví novin vždy obsahovalo datum vydání nebo číslo novin, adresu redakce, název vydavatele listu, cenu jednotlivého čísla a cenu celoročního předplatného.

Noviny pro neslyšící vycházely s měsíční perioditou, byly zaměřeny na specifické téma, měly odborný nebo zájmový charakter a byly určeny pro určitou čtenářskou skupinu, zřejmě proto byly označeny za časopisy. Označení novin pro neslyšící termínem časopis je z pohledu dnešní klasifikace novin zavádějící, protože evokuje představu současných zábavných časopisů. Rozhodla jsem se používat termín noviny, neboť přesněji vystihuje charakter listů pro neslyšící po formální i obsahové stránce.

Mezi čtenáře novin pro neslyšící patřili neslyšící, jejich učitelé a rodiče, pracovníci ministerstev, sociálních a dobročinných spolků. Noviny pro neslyšící nebyly distribuovány stejným způsobem jako deníky a časopisy s celorepublikovou působností, ani nebyly zařazeny do veřejných čítáren. Některé redakce novin pro neslyšící zaměstnávaly vlastní neslyšící kolportéry, kteří rozšiřovali své noviny podomním prodejem.

Noviny pro neslyšící měly jednoduchou grafickou úpravu, jejich stránky zpestřovaly kresby a fotografie, především portréty. Ve většině novin pro neslyšící byly zprávy řazeny do pravidelných rubrik (spolkové zprávy, zprávy ze světa, sportovní zprávy, rubrika pro ženy, zajímavosti), na první straně novin začínaly dominantní materiály čísla nebo úvodníky. V novinách pro neslyšící zcela chyběly rozhovory, často v novinách otiskovali portréty a nekrology významných osobností (především učitelů, lékařů nebo funkcionářů spolků neslyšících).

Noviny pro neslyšící připravovali většinou dva redaktori, kteří spolupracovali s poměrně širokým okruhem přispěvatelů. U každých novin fungoval poradní sbor - redakční kroužek, ale v mnoha případech o orientaci novin rozhodoval sám jejich zodpovědný redaktor, ačkoliv noviny pro neslyšící měly vyjadřovat politiku spolku, který je vydával.

V průběhu 20. a 30. let vznikla řada novin pro neslyšící s místní i celorepublikovou působností.

(Velký počet novinových titulů nebyl typický pouze pro listy, který se zabývaly problematikou neslyšících. Podle údaje Středoevropské výstřižkové kanceláře vycházelo v Československu v roce 1931 přes 3.900 novin a časopisů.) Na začátku 30. let 20. století, kdy na území Českoslovenku existovaly troje významné noviny pro neslyšící („Obzor hluchoněmých“, „Svépomoc neslyšících“ a „Zájmy hluchých“), se vyhranily názorové rozdíly mezi jednotlivými tituly. Redaktori obhajovali existenci vlastních novin a zpochybňovali potřebnost dalších novin pro neslyšící. Polemiky často měly velmi emocionální a osobní charakter, promítly se do nich spory mezi jednotlivými výraznými představiteli spolků, kteří zároveň byli zodpovědnými redaktory novin pro neslyšící. Existence několika novin, které mají stejný program, demonstruje neschopnost a nechotu slyšících a neslyšících vůdců tehdejších spolků spolupracovat. Sloučení novin pro neslyšící ve 30. letech nebylo možné také vinou sporů mezi českými a moravskými neslyšícími, které posilovaly osobní antipatie jejich vůdců Bohumila Bažila a Františka Kopřivy.

Noviny pro neslyšící se potýkaly s finančními problémy a nedostatkem předplatitelů. Na začátku 2. světové války všechny noviny pro neslyšící přestaly vycházet.

Německé noviny pro neslyšící

Dříve než české noviny pro neslyšící vycházely na území Čech a Moravy pravděpodobně noviny pro neslyšící v němčině. Názvy, ani data vzniku německy psaných novin, které vycházely při německých ústavech v sídelních městech německých spolků (Litoměřice, Chomutov, Liberec, Šumperk) se mi nepodařilo zjistit. O existenci těchto novin svědčí odkazy v novinách pro české neslyšící. V roce 1929 se konal v Liberci sjezd německých neslyšících žijících na území Československa, na kterém se němečtí neslyšící dohodli na vydávání jediných novin. „Konečně odsouzena byla rozkladná činnost některých nespokojenců, kteří utvořili v Chomutově samostatný spolek a počali vydávati svůj vlastní časopis s tendencí opoziční (V Chomutově začali vydávat v roce 1929 „Sudetendeutsche taubstummen zeitung (Noviny sudeto-německých hluchoněmých), pozn. RM).“ (Obzor hluchoněmých, 1.6.1929) Společné noviny německých neslyšících vycházely od roku 1929 v Litoměřicích pod názvem „Deutsche taubstummen blätter“ (List německých hluchoněmých). Redakci vedl ředitel ústavu v Litoměřicích pater Jan Otto.

1918 : „Noviny pro hluchoněmé“

Prvními tištěnými novinami pro neslyšící na území Čech a Moravy byly „Noviny pro hluchoněmé“. Na sjezdu bývalých žáků ústavu pro neslyšící v Lipníku na Bečvou, který se konal ve dnech 24.-25.3. 1918, neslyšící navrhli, aby byly založeny noviny pro neslyšící. „Toto přání bylo ihned realizováno. Ze sboru sestavil se hned redakční kroužek jehož členové byli učitelé Jan Sedláček, Lud. Vaníček a Fr. Mík. První číslo časopisu vyšlo v červnu pod názvem Noviny pro hluchoněmé.“ (Zájmy hluchých, říjen-listopad 1932, str.3) V roce 1923 se redakce novin přestěhovala do ústavu ve Valašském Meziříčí. V prvních pěti letech v „Novinách pro hluchoněmé“ pravidelně otiskovali příspěvky neslyšících, později se „Noviny pro hluchoněmé“ staly platformou učitelů neslyšících, především z moravských ústavů pro neslyšící, kteří se stavěli proti používání znakového jazyka ve vyučování neslyšících. Redakce „Novin pro hluchoněmé“ odmítla spolupracovat na vydávání novin s brněnskou Zemskou ústřední jednotou hluchoněmých, která proto v roce 1929 začala vydávat vlastní časopis „Přítel“. „Noviny pro hluchoněmé“ v roce 1930 zanikly.

1918 „Obzor hluchoněmých“

První číslo „časopisu českých hluchoněmých v Království Českém“ vyšlo 28. 9. 1918 na oslavu padesátého výročí založení Podpůrného spolku pro hluchoněmé SFS. Podpůrný spolek SFS vydával „Obzor hluchoněmých“ společně se Zemským spolkem pro péči o hluchoněmé. „Obzor hluchoněmých“ vycházel šestkrát ročně. Po dvou letech vydavatelé přešli na měsíční periodicitu, s výjimkou července a srpna, kdy vycházelo jedno sloučené letní číslo. Noviny byly vždy datovány prvním dnem v měsíci. Jeden výtisk stál 70 haléřů, celoroční předplatné bylo 6 Kč. (Cena se postupně zvyšovala.)

V redakci „Obzoru hluchoněmých“ pracovali převážně učitelé jednoho ze dvou pražských ústavů pro neslyšící. Mezi prvními redaktory „Obzoru hluchoněmých“ byl také neslyšící živnostník z Prahy Josef Volf. K iniciátorům založení „Obzoru hluchoněmých“ patřil ředitel Českého ústavu pro hluchoněmé a sekretář Zemského spolku Josef Kolář. Na místo zodpovědného redaktora pro stáří rezignoval v roce 1941. Podle Koláře „Obzor hluchoněmých“ měl být mostem mezi neslyšícími a slyšícím prostředím, ve kterém žili. Noviny měly být jakousi nadstavbou školy a doplňkem vzdělání neslyšících.

Důležitou rubrikou v „Obzoru hluchoněmých“ bylo osobní zpravodajství. Většina absolventů ústavu se vracela zpět domů a zůstávala bez kontaktu s neslyšícími. Dospělí neslyšící o sobě nevěděli. Noviny měly suplovat dopisovou službu. Společenský život neslyšících se soustřeďoval do měst, kde sídlily ústavy a spolky. Informace o činnosti a aktivitách ústavů a spolků tvořily podstatnou část „Obzoru hluchoněmých“. Noviny otiskovaly také praktické rady pro neslyšící, například jak postupovat při jednání na úřadě, jak se chovat v divadle ap..

„Obzor hluchoněmých“ ve zkrácené formě přetiskoval nejdůležitější denní zprávy: „Tak stane si jim pobídkou, aby i oni svá cítění, chtění a chování přizpůsobovali chování lidí slyšících a od nich se nelišili.“ (Obzor hluchoněmých, 28.9.1918, str.1).

V „Obzoru hluchoněmých“ publikovali především učitelé neslyšících. Redakce „Obzoru hluchoněmých“ uznávala a prosazovala stanovisko, že podmínkou úspěchu neslyšících ve veřejném životě je přizpůsobit se slyšícím. Příspěvky neslyšících publikovali v „Obzoru hluchoněmých“ zřídka. Pravidelnou částí „Obzoru hluchoněmých“ byla rozsáhlá zahraniční rubrika, kterou tvořily překlady z cizích novin pro neslyšící. Zahraniční zpravodajství umožňovalo srovnání úrovně vzdělávání, fungování spolků, sociálního a právního postavení neslyšících v cizině a u nás. Autorkou mnoha překladů z francouzštiny, němčiny a angličtiny i původních článků byla Jitka Haunerová-Staňková.

V programu „Obzoru hluchoněmých“ bylo uvedeno, že bude hájit zájmy všech neslyšících, zároveň neměl být výhradně novinami pro neslyšící čtenáře, ale i pro rodiče, učitele, lékaře, úředníky a ostatní, kteří se zabývali péčí o neslyšící.

Na začátku 30. let se zcela převládla orientace „Obzoru hluchoněmých“ na slyšící odborníky a veřejnost. V roce 1932 se změnil podtitul novin na „časopis pro československé hluchoněmé“. S podtitulem se měl změnit také obsah novin. Redaktoři si předsevzali zjednodušit sloh a upravovat zprávy pro potřeby neslyšících, ale ve skutečnosti se noviny vyvíjely jinak. „Obzor hluchoněmých“ se stal novinami slyšících, kteří se zajímají o problematiku neslyšících. „Obzor přináseti bude jako dosud jenom zprávy hluchoněmých se týkající, ponechávaje hluchoněmým čtenářům, aby se o všech ostatních událostech ve veřejném životě informovali a poučili z denních časopisů. Časopis náš bude upozorňovati úřady a veřejnost na požadavky a snahy českých hluchoněmých a bude jeho úlohou přispívati k úpravám a zlepšení výchovy, vzdělání a sociálního zajištění jejich.“ (Ant. Šedó, Obzor hluchoněmých, 1.1. 1932, str.2) Vedoucí redaktor Antonín Šedó, učitel radlického ústavu pro neslyšící, uveřejňoval v novinách své teoretické úvahy, psychologické rozborů týkající se povahy neslyšících i sociologické statě o sdružování neslyšících.

Na začátku 30. let vedli redaktoři „Obzoru hluchoněmých“ rozsáhlé polemiky s redaktory novin Svazu spolků hluchoněmých v RČS „Svépomoc neslyšících“. Diskutovali o vyučovací metodě ve školách pro neslyšící, zaměření novin pro neslyšící i oprávnění slyšících lidí zasahovat do spolkové činnosti neslyšících. Vyřazení neslyšících z redakce „Obzoru hluchoněmých“ kritizoval redaktor „Zájmu hluchých“ František Kopřiva :“...Do „Obzoru hluchoněmých“ nepřispívá články ani jediný vedoucí činitel podpůrných spolků hluchoněmých jak v Praze, Čechách, v zemi moravskoslezské, tak i na Slovensku. Jest tam jen zpráva o spolku vydávajícím časopis, sdružení rodičů hluchoněmých, chvála jednotlivých učitelů a nic víc. V něm nebyl ještě řádně pochválen ani jediný vzdělaných hluchoněmý předák kteréhokoliv podpůrného spolku.“ (Zájmy hluchých, leden 1935, str.4)

V roce 1938 se redakce „Obzoru hluchoněmých“ přestěhovala z Kateřinské ulice 36 do budovy Výmolova ústavu, jehož učitelé noviny redigovali, logicky tedy ve svých novinách obhajovali vlastní učební metodu (tj. orální) a názory na další vzdělávání a sociální péči o neslyšící (tj. neustálý dohled a pomoc slyšících odborníků).

Výrazná proměna „Obzoru hluchoněmých“ byla spojena s nástupem učitele Stanislava Svačiny do redakce. Často publikoval úvahy nad problémy neslyšících se čtením. V roce 1941 zavedli zvláštní pravidelnou přílohu pro děti „Čtení“, která měly doplňovat školní čítanky. Texty byly rozděleny do tří stupňů obtížnosti podle počtu slov, o němž se předpokládalo, že neslyšící děti v určitém věku znaly. „Obzor hluchoněmých“ přestal informovat o spolkových akcích dospělých neslyšících, ani nepublikoval jejich názory.

V polovině roku 1943 bylo na příkaz protektorátních úřadů vydávání „Obzoru hluchoněmých“ přerušeno“. Další číslo vyšlo v roce 1946. V úvodníku se m.j. psalo :“Máme zase svobodu, máme volnost projevu. Můžeme zase vydávat svůj časopis a psát v něm tak, jak nám srdce a rozum velí!“ Skladba novin se prakticky od předválečných vydání nelišila. „Obzor hluchoněmých“ přestal vycházet asi v roce 1949.

1923 „Revue pro výchovu a vzdělání hluchoněmých“

Svaz spolků a učitelů hluchoněmých v Republice Československé vydával měsíčník „Revue pro výchovu a vzdělávání hluchoněmých“, který byl věnován především otázkám vzdělávání a sociální péče o neslyšící. V „Revue“ publikovali odborné články učitelé neslyšících. Redakci vedl učitel Jaroslav Pouzar. Svaz učitelů neslyšících v průběhu 2. světové války nevyvíjel žádnou činnost a ukončil také vydávání „Revue“.

Noviny vydávané v ústavech pro neslyšící děti

Učitelé na některých ústavech pro neslyšící sami psali a ilustrovali vlastní noviny. Ústavní noviny plnily funkci zpravodaje, neboť informovaly o událostech v ústavu. V novinách také otiskovali původní školní práce neslyšících žáků a krátké texty, které doplňovaly školní učivo. Noviny měly motivovat žáky ústavu k vlastní tvorbě, pokusům o samostatné vyjadřování myšlenek a probudit jejich zájem o čtení vůbec. Ústavní noviny byly pro neslyšící žáky zřejmě atraktivní, protože

zpracovávaly jim blízká a známá témata, příspěvky byly stručné a byly psány srozumitelným a jednoduchým stylem. Ústavní noviny vycházely jako ručně psané i tištěné sešitky různého formátu.

Na ústavu pro neslyšící v Ivančicích vydávali „Ústavní táčky“: „Časopis jest psán na stroji, bez obrázků. Obsah časopisu jest hlavně poučný a mravoučný.“ (Noviny pro hluchoněmé, 5.5.1925, str.1)

Po přesunu redakce „Novin pro hluchoněmé“ z Lipníku do Valašského Meziříčí v roce 1923 začali členové učitelského sboru ústavu v Lipníku vydávat noviny „Náš svět“, které redigoval a ilustroval učitel Rudolf Jakubka. „Jsou v něm pojednání o nejdůležitějších událostech z ústavního života, články z nejrůznějších oborů věcného učení a z občanské nauky, články vyrostlé z života a pozorování chovanců. Vše je podáno formou srozumitelnou pro všechny chovance.“ (Zájmy hluchých, říjen-listopad 1932, str.4.) „Časopis („Náš svět“, pozn.RM) jest psán a bohatě ilustrován. Obsah jest pestrý, vybírán jest z příhod, které děti jednak doma, jednak v ústavě prožily. Poslední strana věnována jest hádankám. Tomuto časopisu formou podobný vychází v Čechách v Dolní Lukavici. Jest rovněž psán a ilustrován. Obsah však jest jiný, zabývá se totiž nejen zájmy dětskými, ale snaží se vzbudit zájem veřejnosti o ústav. Časopis nazývá se „Náš ústav“. V poslední době časopis není nám zasílán, nevíme, nepřestal-li vycházeti. V Plzni v Čechách svůj časopis tisknou a říkají mu „Plzeňský hluchoněmý“. Poslední čísla tohoto časopisu jsou rovněž ilustrována. I tento časopis sleduje v některých aspoň číslech dvojí cíl. Chce poučiti a pobaviti hluchoněmé chovance a současně i širší veřejnost, zejména rodiče.“ (Noviny pro hluchoněmé, 5.5.1925, str.1) Ředitelství plzeňského ústavu pro neslyšící vydávalo zpravodaj „Plzeňský hluchoněmý“ od roku 1923. Zpravodaj obsahoval praktické informace pro rodiče, zprávy o životě a zvláštních akcích ústavu, seznamy dárců ústavu a také jednoduché poučné texty.

Nedostatek vhodné četby pro neslyšící děti přivedl učitele plzeňského ústavu Vojtěcha Černého a Antonína Pikarta na myšlenku vydávat vlastní noviny. Od roku 1929 připravovali noviny „Květy-děti“ každý měsíc pro své třídy. V roce 1931 získali podporu Odboru příznivců a rodičů hluchoněmých dětí v Plzni a rozšířili distribuci svých novin do všech ústavů pro neslyšící děti v Čechách a na Moravě. „Květy-děti“ vycházely vždy 15. v měsíci a obsahovaly obrázky a texty, které byly přizpůsobeny slovní zásobě dětí ve 2.-8. třídě základní školy.

1924 „Svépomoc hluchoněmých“

Svépomoc hluchoněmých ve formě letáků vydával čtyřikrát ročně neslyšící redaktor Josef Volf, který zpočátku působil v redakci „Obzoru hluchoněmých“, v Praze Břevnově. Jeho list byl určen starým a práce neschopným neslyšícím.

1925 „Úchylná mládež“

Občasník „Úchylná mládež“ vydával Spolek pro péči o slabomyslné v Republice Československé, zaměřoval se na problematiku výchovy a vzdělávání. Termín „úchylný“ se používal pro označení slabomyslných, neslyšících, nevidomých, mentálně a tělesně postižených.

1926 „Svépomoc neslyšících“

Redaktoři novin pro neslyšící, které vycházely na konci 20. let, přednostně uveřejňovali informace o aktivitách své vydavatelské organizace a zpravodajství z jiných spolků věnovali minimální prostor. V roce 1921 se všechny spolky českých neslyšících sdružily do Svazu spolků hluchoněmých v RČS. Představitelé jednotlivých členských spolků Svazu se pravidelně scházeli na schůzích. V době mezi zasedáními mezi sebou téměř nekomunikovali a neinformovali se navzájem o činnosti svých spolků. Aby mohly spolky v rámci Svazu lépe koordinovat své akce a rovnoprávně se podílet na diskusi o společné svazové strategii, rozhodli se představitelé Svazu založit vlastní noviny. „Časopis tento má býti pro nás a naše spolky věstníkem, pro hluchoněmé rádcem, pro veřejnost propagátorem, pro úřady tlumočnickem našich snah a tužeb. Má býti zrcadlem naší kultury, měřítkem našeho rozpětí duševní síly, dokladem schopnosti a chuti k životu a samostatnosti. Časopis tento bude po vzoru zahraničních organizací hluchoněmých řízen výhradně hluchoněmými samými, přináseti bude články od hluchoněmých samých.“ (Svépomoc hluchoněmých, 1.4.1926. str.2.) Na sjezdu Svazu v Plzni v roce 1926 se rozhodlo o tom, že Svaz bude vydávat noviny „Svépomoc hluchoněmých“, v

polovině roku 1927 se změnil název na „Svépomoc neslyšících“. Zodpovědným redaktorem byl zvolen předseda Svazu ohluchlý knihař Bohumil Bažil z Českých Budějovic, o místo redaktora se neúspěšně ucházel brněnský ohluchlý literát Pravoslav Jasan.

Bohumil Bažil připravoval noviny pro neslyšící už v roce 1914, ale neměl dostatek prostředků na jejich vydávání.

„Svépomoc hluchoněmých“ vycházela vždy první den v měsíci. Titul novin „Svépomoc“ poukazoval na ústřední ideu Svazu : pomůžeme sami sobě. Neslyšící v novinách neodmítali spolupráci se slyšícími, ale požadovali, aby slyšící učitelé a představitelé spolků pro neslyšící respektovali odlišné názory dospělých neslyšících.

Zprávy otiskované ve „Svépomoci neslyšících“ byly stručné, výstižné a přehledně uspořádané v domácí (Z našich spolků) a zahraniční (Z cizích luhů) rubrice. Tematicky byly zprávy velmi rozmanité (referáty ze schůzí a školních slavností, osobní zprávy, upozornění na technické novinky a kuriozity, informace o tragických úmrtích neslyšících, zprávy o divadelních představeních, sportovních utkáních atd.) n Hlídku hluchých hospodyněk vedla neslyšící dopisovatelka Anežka Dohnalová z Kokor u Přerova, její sloupek obsahoval praktické rady. Zahraniční rubriku redigoval ohluchlý Vilém B. Hauner. Zprávy rozšiřoval o reportáže ze svých cest (např. na pokračování vycházela reportáž z mezinárodního sjezdu neslyšících v Madridu). Překlady z novin neslyšících ve „Svépomoci neslyšících“ uveřejňovala Jitka Haunerová-Staňková. Matka Viléma B. Haunera rovněž přispívala odbornými články, ve kterých se zabývala především otázkami spojenými s výchovou neslyšících. Fundované materiály na vysoké žurnalistické úrovni ve „Svépomoci neslyšících“ publikovali také učitel Antonín Šedó a ohluchlý učitel František Kudyn, který se například věnoval estetice znakového jazyka.

„Svépomoc neslyšících“ nabízela svým čtenářům kvalitní materiály, jejich autoři rozkrývali a přesně pojmenovávali jednotlivé problémy spojené s hluchotou a životem neslyšících lidí. Ve „Svépomoci neslyšících“ byly zcela jasně klasifikovány a objasňovány rozdíly mezi různými stupni sluchového postižení: ohluchlí, nedoslýchaví a zcela hluší. Redakce „Svépomoci neslyšících“ se vyjadřovala k aktuálním otázkám, například otevřeně kritizovala nucené stěhování neslyšících dětí ze smíchovského ústavu do nedůstojných prostor ve Starých Dejvicích. Zdůrazňovali nutnost uzpůsobit učební metodu potřebám dítěte, podporovali používání znakového jazyka. Vedle zpravodajství uveřejňovali ve „Svépomoci neslyšících“ mnoho příspěvků literárního charakteru, nejčastěji povídky, fejetony a básně, které vycházely ze skutečných situací. Autoři literárních příspěvků často uváděli vzorné anebo varovné situace ze života neslyšících, vyjadřovali se k povaze neslyšících. Pravoslav Jasan na pokračování psal seriál portrétů nazvaný Besídka vynikajících hluchých a hluchoněmých.

Redakce „Novin pro hluchoněmé“ od vzniku „Svépomoci hluchoněmých“ kritizovala a zpochybňovala potřebu třetího časopisu pro neslyšící, který považovala za projev osobní ješitnosti zodpovědného redaktora Bohumila Bažila. Bažil na jednu z kritik, konkrétně od Emila Kopečka, neslyšícího dopisovatele „Novin pro hluchoněmé“, odpověděl ve verších:

„ Každý orej roli svoji
nezajížděj v susedovu!
Na tvé-li bejlí kvete,
nezáviděj susedovi,
pak-li čisté žito klidí.
Vylej si sám všechen bodlák,
hleď jej zničit ve zárodku,
nehaž jej však škodolibě,
susedovi v jeho pole,

neboť, jestli mu tam vbují,
 pak se k tobě zase vrátí,
 podle všeho stejnou cestou,
 aneb símě vítr vnese
 na rodnou zas zpátky půdu,
 odkud bylo dříve vzešlo
 Tak je to i s polemikou,
 odkud vzešla, tam se vrací,
 Kdo van seje, bouří klidí!
 Bouře škodí každé práci!
 „Tojsimiredaktor“ “

(Svépomoc hluchoněmých, 1.10. 1926, str.8.)

Jeden výtisk Svépomoci neslyšících stál 1 Kč. Záměrem bylo podporovat z prodeje novin další spolkové akce, ale vydávání novin skončilo finančním deficitem a v roce 1930 muselo být přerušeno. Ačkoliv členové Svazu odebírali „Svépomoc neslyšících povinně“, nezískal Svaz z prodeje dostatek financí na pokrytí nákladů na tisk. Jednatel brněnské Zemské ústřední jednoty hluchoněmých František Kopřiva podmínil svoji finanční pomoc novinám převedením redakce do Brna, když představitelé Svazu jeho žádosti nevyhověli, založili v Brně vlastní noviny „Přítel“. Po rozpadu Svazu v roce 1931 redakci „Svépomoci neslyšících“ převzal pražský Podpůrný spolek hluchoněmých SFS a redakce se přestěhovala do Prahy, zodpovědným redaktorem se stal Jan Myška a druhým redaktorem byl Josef Hruška (oba ohluchlí). Po roce 1931 se počet stran, který se pohyboval mezi čtyřmi až osmi, ustálil na šesti. Skladba „Svépomoci neslyšících“ po změnách v redakci zůstala v podstatě stejná. Noviny „Svépomoc neslyšících“ byl kvalitní zpravodajský list, zřejmě neměl nedostatek čtenářů, ale část z nich nebyla ochotna za noviny zaplatit: „Byli bychom však také rádi kdyby p.t. čtenáři nečetli list - zadarmo, ale řádně platili předplatné a získali nám nové odběratele.“ (Svépomoc neslyšících, říjen 1931, str.6). Podpůrný spolek SFS musel v roce 1932 pro nedostatek finančních prostředků vydávání „Svépomoci neslyšících“ ukončit.

1929 „Přítel“

Představitelé Zemské ústřední jednoty hluchoněmých usilovali na konci 20. let o převedení redakce „Novin pro hluchoněmé“ z Valašského Meziříčí do Brna, a zároveň se snažili prosadit přestěhování redakce svazových novin „Svépomoc neslyšících“ z Českých Budějovic do Brna. Neuspěli, a proto v roce 1929 založili vlastní noviny, které vedl ohluchlý literát Pravoslav Jasan. „My českoslovenští hluší máme dokázati, že dovedeme řídit i redigovat vlastní časopis, na to máme nepopíratelné právo a také se nikdy nevzdáme, aby hlavním redaktorem byl hluchý inteligent.“ (Zájmy hluchých, květen 1930, str.4.)

Jasanovým záměrem bylo informovat o situaci všech „osudem raněných“ (Jasanův termín pro zdravotně postižené lidi : neslyšící, nevidomé, tělesně a mentálně postižené). Jasan chtěl podporovat sblížení a vzájemnou pomoc zdravotně postižených při jejich boji za rovná práva se slyšícími. Předpokládal, že jeho noviny budou všem, jak signalizuje titul, opravdovým přítelem.

Jasan kritizoval oficiální strategii péče o zdravotně postižené, která vycházela z nedůvěry v jejich schopnosti. „Děje se zde jedna z největších křivd a také jeden z největšího omylu, neboť všichni osudem tělesně ranění potřebují jen odborného vzdělání a určitých podmínek, aby se z nich stali skoro napořád rovnocenní pracovníci a lidé.“ (Přítel, 15.3. 1929, str.1.)

Vedle pravidelných zpráv a služeb pro čtenáře (oznámení spolkových akcí, technické zajímavosti, právní poradna, inzerce) se v Příteli objevovala řada literárních příspěvků. Autory povídek, fejetonů a veršů byli neslyšící. Pravoslav Jasan otiskoval na pokračování cyklus svých povídek na téma „Duše hluchého“.

„Přítel“ informoval o slavných neslyšících osobnostech (často se v „Příteli“, stejně jako i v dalších novinách pro neslyšící, objevovaly články o hluchoslepé Američance Heleně Kellerové). Oblibu čtenářů jistě získala rubrika „Injekce“, která se skládala z ironických poznámek na adresu představitelů vlastního i dalších spolků a vtipů o neslyšících: „Co slyší každý hluchý nejlépe mluvit? - Žaludek. - Ve schůzi „Mužské ligy na obranu proti mnohomluvnosti žen“ dal jeden řečník tento návrh: „Navrhují, aby každá mnohomluvná žena, dostala za manžela hluchoněmého muže.“ (Přítel, 15.4.1929, str.2.).

„Přítele“ povinně odebírali všichni členové ZÚJHN, výtisk se prodával za 1.20 Kč. O obsahu čísla rozhodoval Pravoslav Jasan, většinu příspěvků psal sám. V roce 1930 se nepohodl s Františkem Kopřivou. Jasan zřejmě neprojevoval loajálnost k ZÚJHN a neposkytoval zprávám o vlastním spolku dostatečný prostor. Jasan odstoupil v roce 1930 z místa místopředsedy ZÚJHN a téhož roku zastavili vydávání „Přítele“. Podle Františka Kopřivy „Přítel“ nemusel zaniknout: „Kdyby měl jeho redaktor a odpovědný vydavatel více ohledu k spolku, jehož jméno jeho věstník nesl, byl by vycházel nadále.“ (Zájmy hluchých, 8.4.1930, str.1.)

1930 „Zájmy hluchých“

V roce 1930 musel Svaz z finančních důvodů dočasně zastavit vydávání svých novin „Svépomoc neslyšících“ a nevycházel ani „Přítel“. Na schůzi Svazu v únoru 1930 bylo rozhodnuto o sloučení obou novin a vedením redakce nového listu byl pověřen František Kopřiva, který změnil název svazových novin na „Zájmy hluchých“. Pod hlavičkou Svazu spolků hluchoněmých v ČSR vycházely „Zájmy hluchých“ pouze tři měsíce. Po rozpadu Svazu Kopřiva noviny převedl pod ZÚJHN. V roce 1934 byl Kopřiva vyloučen ze ZÚJHN, brzy potom obnovil ve Znojmě činnost spolku „Slovač“, který se stal novým vydavatelem „Zájmu hluchých“. Ačkoliv se měnili vydavatelé, logo novin i adresa redakce v záhlaví stále zůstával stejný podtitul: „Časopis československých hluchoněmých a jejich spolků v Č.S.R.“. Noviny měly uveřejňovat zprávy o problémech a nedostacích v životě neslyšících, tímto pomáhat zlepšit jejich postavení, hájit a propagovat požadavky neslyšících, především právo na vzdělání a na práci.

Skladba „Zájmu hluchých“ byla téměř totožná se skladbou „Svépomocí neslyšících“. Výraznou převahu na stránkách „Zájmu hluchých“ měly zprávy a komentáře akcí brněnské ZÚJHN (každoročně v novinách uveřejňovali celoroční vyúčtování a podrobnou zprávu o hospodaření ZÚJHN). „Zájmy hluchých“ měly poměrně široký okruh dopisovatelů z menších oblastních spolků. Do „Zájmu hluchých“ psali bývalí přispěvatelé „Novin pro hluchoněmé“, mezi nimi i kritici „Svépomoci neslyšících“ Emil Kopeček a Krista Schneiderová, která vedla v „Zájmech hluchých“ ženskou hlídku a psala verše. V roce 1932 redakci „Zájmu hluchých“ vedl učitel neslyšících Richard Sedlák, psal fejetony, ve kterých reflektoval zážitky slyšícího mezi neslyšícími a zužitkoval příběhy, se kterými se setkal jako tlumočnicko do znakového jazyka u soudu.

Hned v roce 1930 redakce „Zájmu hluchých“ založila vlastní tiskový fond, finance na přípravu a tisk novin brněnské vydavatelé získávali, podobně jako i vydavatelé ostatních novin pro neslyšící, z inzerce, dobrovolných příspěvků a prodeje novin. Distribuci „Zájmu hluchých“ zajišťovali nezaměstnaní neslyšící, „Zájmy hluchých“ za pět let své existence zaměstnaly 24 neslyšících kolportérů, mezi nimi 3 ženy, kteří roznášeli noviny pěšky po celé republice.

Náklad Zájmu hluchých se pohyboval mezi 5 000 až

10 000 výtisky. Cena novin byla 1 Kč, odběr novin pro členy ZÚJHN byl povinný. Na konci roku 1934 se ZÚJHN dostala do finančních obtíží, František Kopřiva musel změnit periodicitu „Zájmu hluchých“. Vycházely jednou za dva měsíce s dvojnásobným počtem stran.

František Kopřiva soustavně kritizoval ministerstvo sociální péče, neboť nepřispívalo na činnost ZÚJHN, v září 1935 bylo na popud ministerstva zkonfiskováno celé číslo „Zájmu hluchých“. František Kopřiva překonal finanční krizi, kterou způsobila likvidace jednoho čísla novin a pokračoval ve vydávání novin. Nepravidelně „Zájmy hluchých“ vycházely ještě v roce 1938.

1933 „Hluchoněmý“

„Časopis věnovaný slyšící veřejnosti k objasnění otázek hluchoněmých“ vydávalo Dobročinné ústřední pro hluchoněmé v ČSR se sídlem v Litoměřicích. Noviny vycházely pravděpodobně jen jeden rok, jejich redaktorem byl František Jentsch.

1937 „Československý neslyšící“

Na tradici „Svépomoci neslyšících“ v roce 1937 navázaly noviny „Československý neslyšící“, které v Praze vydával neslyšící Jan Myška, zodpovědným redaktorem se stal Vilém B. Hauner. Oba měli s prací v novinách pro neslyšící zkušenosti, což se projevilo na kvalitě měsíčníku, který sami charakterizovali jako „věstník čs. neslyšících a hluchoněmých“. „Čtěná redakce! S vaším časopisem, který již od začátku odeírám jsem velmi spokojen a zůstanu trvale věrným čtenářem a odběratelem. V dnešní době má takový časopis velký význam a je jisto, že jednou bude jedním z nejrozšířenějších listů odborných v ČSR. V něm naleznu vše, co se týká nás neslyšících a co dnešní doba nutně žádá. Hlavně kladu důraz na to, aby list byl rozšířen do všech rodin, kde mají hluchoněmé děti, neboť by pro rodiče bylo důležité, jak se svými dětmi zacházet a jak vůči nim postupovat s ohledem na budoucnost atd. S čtenářským pozdravem Gustav Jíra“ (Československý neslyšící, květen 1938, str.4)

Jako ve všech předchozích novinách pro neslyšící i v „Československém neslyšícím“ uveřejňovali zprávy o českých spolcích neslyšících a aktivitách neslyšících v zahraničí, upozornění na technické novinky, informace o práci a školách pro neslyšící, sportovní zprávy atd. Fejetony v „Československém neslyšícím publikovala“ například ohluchlá spisovatelka Ludmila Grossmannová-Brodská.

Část nákladu kolportovali nezaměstnaní neslyšící.

V novinách otiskovali řadu vlastenecky laděných článků a výzev k obraně republiky. Reagovali na zprávy v německých novinách pro neslyšící, které informovaly o oddílech neslyšících v Hitlerově mládeži a osočovaly český národ ze zločinů na Němcích.

Poslední číslo novin pod názvem „Česko-slovenský neslyšící“ vyšlo v březnu 1939.